

Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу історії міжнародних відносин і зовнішньої політики України Інституту історії України НАН України;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, МЗС України;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника «Україна дипломатична»;
ДАНИЛЕНКО С.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КОПІЙКА В.В.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОШПЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛІНІЧ М.А.,
кандидат історичних наук, ректор Дипломатичної академії України при МЗС;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу Інституту історії України НАН України;
ЛУБКІВСЬКИЙ Д.Р.,
Заступник Міністра закордонних справ України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
НОБІС А.,
доктор історичних наук, професор, Вроцлавський університет (Республіка Польща);
ПЕРЕПЕЛИЦЯ Г.М.,
доктор політичних наук, професор, директор Інституту зовнішньої політики Дипломатичної академії України при МЗС України;
ПОГОРСЬКА І.І.,
доктор політичних наук, професор, Інститут всесвітньої історії НАН України;
РЕНДЮК Т.Г.,
доктор історичних наук, МЗС України;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при МЗС;
ШЕРПІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при МЗС;
Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, протокол № 07 від 27.05.2015 р. для «З.С.» №7 (політичні науки).
НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Леся Савчин, Галина Яворська, Олексій Суслін. Відповідальний за випуск Володимир Семенов.
Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на «Зовнішні справи» не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.
«Зовнішні справи», науковий журнал
2015, № 5. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство «Журнал Міністерства закордонних справ України «Політика і час».
Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП «Політика і час»
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПП від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ «Вістка». Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 30 гривень. Передплатний індекс: 74402. «Зовнішні справи», 2015.

*Сходи ніколи не були призначені для відпочинку.
Вони слугували виключно заради того,
аби дати опору нозі людини для підняття на новий рівень.
Т. Хакслі*

Навчаємося мудрості на сходах. Знесли одні пам'ятники. Поставили інші. Потім знову знесли. Відшкробали символіку, з якою прожили понад 70 років. На жаль. Адже ми не можемо змінити нашу історію – здатні тільки її переписати. Або здати в архів. Я – за архів. Це наш біль. Це наша пам'ять. Це наше життя. Це наші сходи.

Одного разу до мудреця – сучасника Конфуція – прийшли учні. Вони почали обурюватися своїм спілкуванням із Конфуцієм.

– Ми слухали Конфуція і нічого не розуміли. Він або дурний, або не вміє пояснювати і тому говорить загадками. А ти, вчителю, розумний. Ти все правильно і цікаво розповідаєш. Тебе хочеться слухати. Хто може говорити про мудрість того Конфуція?

Мудрець відповів своїм учням:

– Мудрість можна порівняти зі стіною. Моя стіна низька, і ви легко бачите, що відбувається за нею. Стіна Конфуція – надто висока. І вам нічого не видно. Ви хочете зазирнути за його стіну? Тоді спочатку побудуйте свою стіну мудрості, з якої можна буде кудись дивитися. І тоді, можливо, ви побачите і почуєте щось набагато більше. Стіна – це та ж сходишка. Сходишка мудрості. Просто треба до неї дорости. І тоді вам відкриються нові небосхили.

Читаймося!

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити «Зовнішні справи» ви можете у наших партнерів:

- ДП «Преса» Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;
- ТОВ «НВП „Ідея“, вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;
- ООО Фірма «Періодика» Тел. + 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі «24 nonstop» та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;

або придбати в роздріб у редакції журналу «Зовнішні справи» за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Відпускна ціна видання – 30 гривень.

Наказом Міністерства освіти і науки України від 14.02.2014 р. №153 «З.С.» включено до Переліку наукових фахових видань, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальністю «Політичні науки».

Вимоги до матеріалів – на сайті www.uaforeignaffairs.com

9

12

16

20

25

34

44

54

50

57

60

ПОЛІТИКА

5 Саміт «Східного партнерства»: ефективна співпраця з лідерами ЄС дає Україні серйозні позиції на майбутнє

6 День Європи в Україні – свято боротьби за європейські цінності

9 Людмила Чекаленко. Рішення, яке заклало основу Європейського Союзу

12 Ігор Лоссовський. Зовнішньополітична стратегія Росії щодо України як реалізація «Нової доктрини обмеженого суверенітету» («Доктрини Путіна»)

БЕЗПЕКА

16 Ольга Зернецька. Еволюція стратегій кібербезпеки США

ДИПЛОМАТІЯ

20 Іоланта-Анна де Вріс. Hashtag-дипломатія: іміджево-політологічний аспект

25 Вячеслав Ціватий, Надія Бурайко. Імміграційні процеси та імміграція з Латинської Америки до США: інституційно-політичні дилеми сучасного світоустрою

СУСПІЛЬСТВО

30 Monika Slezak. Ukrainians in Poland - a statistical outline

34 Павло Ігнат'єв. Куба після закінчення холодної війни

38 Максим Субх. Створення сучасного промислового та інформаційно-комунікаційного середовища у країнах Ради співробітництва арабських держав Затоки у 2001-2010 роках

44 Алла Киридон. Євромайдан як складова Революції Гідності

50 Богдан Ференс. Україна та світова спільнота. Майбутні сценарії

54 Олена Матвеева. Виклики національній державі в умовах глобалізації

57 Хайтам Рахім. Транснаціональні мас-медіа та формування мусульманської (арабської) ідентичності

ГДП

60 Відкриваємо дипломатом Чернігівщину

КУЛЬТУРА

62 Володимир Семенов. Масток «Ставки» Дуніних-Вонсовичів – час збирати каміння

Саміт «Східного партнерства»: ефективна співпраця з лідерами ЄС дає Україні серйозні позиції на майбутнє

Українська делегація на чолі з президентом Петром Порошенком 21 та 22 травня 2015 р. здійснила робочий візит до Латвійської Республіки, де взяла участь у саміті «Східне партнерство».

У виступі на саміті Глава Української держави наголосив, що наша країна зараз бореться за мир у всій Європі і для Європи життєво необхідно продемонструвати солідарність з Україною. «Україна знаходиться на передовому фронті боротьби в Європі за мир», – сказав П. Порошенко, підкресливши, що наша країна бореться сьогодні не лише за свою землю, а й «за Грузію, Молдову, Вірменію та Білорусь – за їхню можливість стати європейськими країнами, розділяючи такі ж цінності та принципи».

Президент висловився за більшу «амбіційність і далекоглядність» саміту в Ризі, урахувавши російську агресію, анексію Криму та підписану Угоду про асоціацію. «Сьогодні маємо відстоювати завдання зробити нас сильнішими – об'єднаними та демократичними країнами, повністю відданими реформам та здатними їх реалізувати. Це має бути нашим спільним інтересом», – наголосив президент.

Глава Держави також висловив думку, що «Східне партнерство» могло б бути більш інструментально дієвим. Сьогодні постає запитання, чи зможе ініціатива «Східного партнерства» відігравати більш важливу роль і дати відповідь на виклики – проведення реформ, забезпечити кордони, безпеку та мир. «І, нарешті, чи може принести європейську перспективу для країн, які цього заслуговують та прагнуть», – сказав Петро Порошенко.

Президент окремо наголосив, що Україна пройшла довгий шлях від початку імплементації плану з лібералізації візового режиму і готова до виконання решти технічних умов для введення безвізового режиму у 2016 році. За його словами, політичні перешкоди для отримання такого режиму громадянами України з боку Європейського Союзу у 2016 р. усунуто і наша країна зробить усе для того, щоб виконати необхідні технічні умови вчасно, адже звіт оціночної місії запланований до 15 грудня. «Ми зробимо все для того, щоб цього досягнути», – підкреслив президент. «Сьогодні було чітко заявлено, що залишилися деякі технічні питання, які стосуються безпеки ідентифікаційних документів, введення ідентифікаційних карток, які замінять внутрішній паспорт», – сказав Петро Порошенко. Україна також повинна забезпечити ефективну реалізацію системи інтегрованого управління кордонами, коли прикордонники будуть мати у своїй базі даних всю інформацію щодо особи або вантажу, починаючи Інтерполом і закінчуючи фітосанітарною службою.

Президент повідомив, що дав відповідні доручення з проведення наради, на якій буде скоординовано дії стосовно питання управління міграцією, боротьби з легалізацією, відмиванням коштів і фінансуванням тероризму, боротьби з незаконним обігом наркотиків, захисту

персональних даних, політики у сфері надання притулку, боротьби з торгівлею людьми і забезпечення прав людини, включаючи національні меншини, а також певні кроки у сфері боротьби з корупцією.

Президент подякував організаторам за гостинність і задекларовану підтримку України. Окремо Глава Держави подякував Польщі та Швеції за те, що вони ініціювали створення «Східного партнерства», яке надає унікальну можливість її країнам-членам проводити реформи та поділяти спільні цінності з країнами ЄС.

Глава Держави особливо відзначив, що в Ризькій декларації, прийнятій на саміті, підтверджено незаконність анексії Криму та Севастополя. Результати саміту засвідчили необґрунтованість скептицизму, який лунав напередодні. «Наша ефективна співпраця з лідерами ЄС дає серйозні позиції на майбутнє», – висловив упевненість Петро Порошенко. У Декларації саміту ЄС наголошує на праві кожної країни самостійно обирати своє майбутнє, свій шлях. «Підтвердження фундаментальних принципів суверенітету, територіальної цілісності та кордонів є для нас дуже важливим», – сказав Петро Порошенко.

Глава Держави також позитивно оцінив прийняте Євросоюзом рішення про запровадження програми підтримки малого та середнього бізнесу країн «Східного партнерства» і

допомогу в модернізації енергетичної сфери.

Президент привітав рішення ЄС завершити підготовку Угоди про вільний авіаційний простір і висловив сподівання, що її підписання стане реальністю протягом 2015 року.

Петро Порошенко запевнив, що з 1 січня 2016 р. Угода про асоціацію між Україною та ЄС вступить у силу в повному обсязі.

Президент підкреслив дуже високий рівень відносин між Україною та Євросоюзом.

Коментуючи в телеєфірі підсумки саміту «Східного партнерства», Міністр закордонних справ України Павло Клімкін оцінив їх як позитивні для України – і щодо демонстрації солідарності з нашою країною, і щодо свідомого підписання макрофінансової допомоги саме на цьому саміті, і, звичайно, щодо дуже сильного формулювання позицій по безвізовому режиму.

При цьому Павло Клімкін відзначив, що в Європейському союзі існують побоювання стосовно Донецької та Луганської областей у питанні надання безвізового режиму. Зокрема, одержання небажаними особами біометричних паспортів, а також можливого збільшення міграції. Втім, за словами Клімкіна, зараз ці політичні ризики прибрано і Україні необхідно продовжувати здійснювати реформи.

День Європи в Україні – свято боротьби за європейські цінності

Цього року, в обстановці складного військового та політичного протистояння, зазіхання на територіальну цілісність нашої держави, перевірки її на міць і усвідомленість вибору подальшого розвитку проєвропейським шляхом, Україна втринадцяте відзначила День Європи. Домінантами цього святкування разом із Києвом стали Львів, Одеса, Житомир, Тернопіль та низка інших міст.

У Києві на Михайлівській площі в урочистому відкритті Дня Європи взяли участь Міністр закордонних справ України Павло Клімкін, Голова Київської міської державної адміністрації Віталій Кличко, заступник Голови Представництва ЄС в Україні Томас Фреллесен, голова делегації неформальної групи «Друзі європейської України» в Європейському Парламенті Пятрас Ауштрявічюс, голови дипломатичних представництв держав-членів ЄС, інші почесні гості.

У своєму виступі Павло Клімкін наголосив: «Для багатьох країн-членів ЄС

День Європи – це подія, це традиція, це звичай. Але для нас це свято – свято належності до Європи і боротьба на передньому краї Європи. Я завжди казав, що Європа має бути солідарною з нами і має бути присутня тут, в Україні, адже Україна – частина Європи і історично, і ментально». За його словами, з підписанням і початком імплементації Угоди про асоціацію між Україною та ЄС держава отримала чіткий план модернізації свого розвитку. Не менш важливим виміром відносин із Євросоюзом, на думку міністра, є безвізовий діалог. У цьому контексті голова зовнішньополітичного відомства країни зазначив, що українська сторона отримала

схвальні оцінки з боку ЄС щодо виконання нею другої фази Плану дій з лібералізації візового режиму та розраховує на надання Україні ближчим часом безвізового статусу. Міністр закликав до окреслення чіткої європейської перспективи країнам «Східного партнерства», які твердо заявили про свої європейські прагнення. «Я впевнений, що через декілька років ми зможемо реалізувати наш європейський порядок денний, ми зможемо показати, що європейські реформи, які ми по-справжньому робимо зараз, будуть успішними і принесуть Європі процвітання і розуміння європейських цінностей», – відзначив Павло Клімкін.

Міністр зазначив, що бачив музеї на колишньому кордоні між східною та західною Німеччиною, які уособлювали символ поділу Європи. У зв'язку з цим, П. Клімкін висловив переконання в тому, що пункти перетину кордону України з Євросоюзом колись також стануть такими ж музеями, де не буде жодних кордонів з точки зору розуміння того, що Європа

є єдиною. Тому цей день для нас – це свято боротьби за європейські цінності. «Європа солідарна з нами, тому що ми – європейці. З Днем Європи!» – привітав міністр усіх присутніх на урочистому відкритті свята.

До привітань у своєму відеозверненні долучився Президент Європейського парламенту Мартін Шульц. Він, зокрема, сказав: «Цього року це святкування набуло нового значення і те, що сьогодні відбувається в Україні, стосується всіх європейців. З підписанням Угоди про асоціацію ви непохитно обрали європейський шлях і ми підтримуємо цей європейський вибір. Досі, коли згадую останні півтора року, я вражений стражданнями, які пережив український народ. По всій Європі ми чуємо про трагедії сімей, тисячі жертв, убитих на Майдані і на сході країни, про більш ніж мільйон українців, які були змушені покинути свої домівки. На цьому довгому та складному шляху дозвольте мені запевнити вас у повній підтримці і твердій солі-

дарності Євросоюзу з Україною», запевнивши, що «увага європейських країн та їхніх громадян не зменшується, Україна і надалі буде отримувати необхідну допомогу». На його переконання, «великі жертви, на які ми пішли за останні 18 місяців, скоро принесуть свої плоди». За словами М. Шульца, коли Угода про асоціацію між Україною і ЄС почне діяти, перед нашою країною відкриються нові можливості, які незабаром принесуть користь у повсякденному житті. «Обраний вами шлях європейської інтеграції виправдає ваші сподівання», — висловив тверду впевненість Президент Європейського парламенту. «Українська нація зіштовхнулася з викликами безпеки, економіки, суспільства одночасно на всіх фронтах. Я захоплююся такою рішучістю залишатися сильними, брати долю у свої руки, будувати краще майбутнє для своєї країни», — сказав М. Шульц. Водночас, багато роботи ще попереду, зокрема, втілення програми реформ, за яку взялася Україна, тому потрібні наполегливість, зосередженість і терпіння. «Тільки тоді велика революція Майдану буде доведена до кінця на цьому довгому шляху», — підвів рису Мартін Шульц.

Почесні гості відкриття Дня Європи оглянули експозиції, розміщені на Михайлівській площі, зокрема зону тематичного Street Art, де діти разом із дорослими малювали прапори України та Євросоюзу, створювали з конструктора LEGO пазл-карту Європи.

У рамках святкування стартували велопробіг

«Критеріум до Дня Європи» та легкоатлетичний крос «EuroRun 2015». На Співочому полі відкрилася виставка квітів «Україна європейська», присвячена 65-річчю створення Євросоюзу. У квіткових композиціях буди втілені національні символи та видатні пам'ятки країн-засновниць ЄС: римський Колізей, норвезький вікінг, будинок ірландського Лепрекона, данська Русалка.

Відбувся дипломатичний прийом від Київського міського голови для послів країн-членів ЄС, на якому Віталій Кличко подякував дипломатам за підтримку України у її прагненні бути незалежною європейською країною, а також запропонував організувати експозицію від мера для дипломатичних представництв у Києві, пообіцявши незабутні враження від прогулянки столицею.

Ділові зустрічі, численні виставки, концерти відбулися в містах України. Представництво Європейського Союзу в рамках святкування Дня Європи запланувало провести

актуальні дискусії та конкурси ідей. Учасники дискусій акцентували увагу на тому, що Україна вже сьогодні є європейською, вона має потенціал, людей та ідей, які можуть вести її до успішної інтеграції з ЄС. Під час дискусій обговорювалися бізнес-ініціативи, культурні проекти, туризм, урбаністика, фешн-індустрія.

Саме конкурсом ідей молодіжних проектів розпочалося святкування в Житомирі. Проект-переможець повинен бути інформаційно підтриманий представництвом ЄС і місцевою владою.

Про це ж йшлося під час зустрічі в Житомирській міськраді в.о. міського голови Любові Цимбалюк із Першим секретарем

Посольства Республіки Латвія в Україні Лігіте Давидовою. Її учасники обговорили подальший розвиток двосторонніх відносин між Латвією та Житомиром, представлені проекти з енергоефективності, що вводяться в місті, досягнення та потенціал українського міста в інших галузях. «Незважаючи на складну економічну та політичну ситуацію в Україні, місто розвивається. Нами втілюється ряд проектів, які покликані змінити Житомир. Зараз в умовах економії енергоресурсів, у том числі газу, енергоефективні проекти є нашим пріоритетом», — зазначила Л. Цимбалюк.

Лігіта Давидова подякувала за можливість святкувати День Європи в Житомирі. «Країни Європейського Союзу, Латвія підтримують євроінтеграційне устремління України. Нам не байдужа Україна. Важливо, щоб на шляху євроінтеграційних реформ ви відчували нашу підтримку», — зазначила дипломат. Вона запропонувала співпрацювати, повідомивши, що найближчим часом в Україні відбудеться низка семінарів і проектів за підтримки Посольства Латвійської Республіки.

Лігіта Давидова разом із керівниками міста, експертами та представниками громадськості взяла участь у панельній дискусії «Що Україна і Житомир зможуть дати Європі? Що Європа може дати Україні?» Відбулися майстер-класи з англійської мови, спортивний вело-квест, виставка фотографій, європейський боді-арт, поетична площа тощо.

До Одеси на відкриття Дня Європи приїхав голова представництва ЄС в Україні Ян Томбінський. Серед учасників були заступник Міністра Кабінету Міністрів-директор урядового офісу з питань європейської інтеграції Наталія Гнідюк, керівник представництва МЗС в Одесі Костянтин Ржепішевський, керівники міста та області, представники дипломатичних місій. Ян Томбінський назвав Одесу справжнім європейським містом і побажав містянам успіху в подальшому розвитку та інтеграції до Європи, додавши: «У одеситів толерантність закладена генетично».

Голова міської ради Геннадій Труханов заявив, що в Одесі завжди благополучно уживалися представники понад 130 націй і народностей. Він зазначив, що європейське гасло

«Єдність у різноманітті» може по праву стати їхнім девізом. «Сьогодні одесити демонструють свою єдність усьому світу, нас об'єднують головні людські цінності: дружба, толерантність, взаєморозуміння і злагода. Завдяки цьому Одеса сьогодні залишається острівцем миру і спокою», — наголосив Г. Труханов.

В Одеському музеї західного і східного мистецтва відкрилася виставка «Україна надихає», яку підготували іноземні дипломати за мотивами творів українських та одеських художників. У рамках святкування пройшли євродебати, фотоперфоманс «Євросушка на Приморському бульварі», хакатон (конкурс ідей) молодіжних проєктів, велопробіг, квест, виставка-конкурс дитячого малюнка, фестиваль сучасної музики.

Великі урочистості з нагоди Дня Європи відбулися у Вінниці. Сюди на святкування прибули послы шести європейських країн, численні делегації з міст-побратимів Паневежиса (Литва) та Кельце (Польща), а також із польської гміни Коморники і міста Тарнов.

«Україна — це Європа. З цими словами мільйони українців вийшли по всій Україні на мирні демонстрації на підтримку європейського вектора розвитку своєї країни. Ми всі пам'ятаємо, що український народ заплатив високу ціну за право самостійно визначити своє майбутнє без вказівок ззовні. Україна і донині веде боротьбу зі спробами Росії вкрати у неї це право», — наголосив українською Посол Великої Британії в Україні Саймон Сміт. Дипломат зазначив, що вперше за часи незалежності Україна стала на справжній шлях євроінтеграції. «Це потребує терпіння і рішучості, але Євросоюз, усі країни Європи, не будуть стояти осторонь. Ми підтримуємо і продовжуємо надавати всебічну підтримку українському уряду і суспільству у прагненні розбудувати вільну, заможну та стабіль-

ну Україну. Разом ми сильніші!» — сказав С. Сміт.

Голова Верховної Ради Володимир Гройсман у своєму виступі зазначив: «Україну потрібно змінювати зсередини, це дуже важко і непросто, але я знаю, що Україна буде справжньою європейською сучасною демократичною державою». «Сьогодні вся Європа і весь світ з нами, з українцями. І я знаю, що перемога буде за нами», — висловив переконання В. Гройсман.

На святі виступили творчі колективи з Німеччини, Польщі, Румунії та Естонії. Завершив святкування концерт Джамали. Також близько 20 громадських організацій і благодійних фондів об'єдналися у проведенні соціальних благодійних проєктів, а центральна вулиця міста — Соборна стала місцем для інтерактиву, фестивалів вуличних музикантів і живих скульптур.

У Луцьку День Європи стартував Європейською Олімпіадою, у рамках якої було проведено конкурс знань про Європу і ЄС серед школярів та учнів із міст-побратимів Жешува, Любліна, Торуня й Холма. Завдання для учасників олімпіади були підготовлені англійською мовою. Учні змогли показати рівень обізнаності про структуру Євросоюзу, його економіку та фінанси, історію створення.

Ці та інші заходи в різних містах України стали яскравим свідченням незмінності нашого свідомого європейського вибору, впевненості в остаточній перемозі здорового глузду, цивілізованості та вмінні вирішувати питання геополітичного характеру мирним шляхом.

Рішення, яке заклало основу Європейського Союзу

УДК 327

Цивілізована Європа 9 травня відсвяткувала 65-у річницю свого народження! Поважний вік, який свідчить про вдале поєднання інтеграційної теорії та практики, успішну реалізацію стратегії і відповідність концепції тогочасним реаліям, вражаючи передбачуваність та об'єктивність теоретичного мислення, реалізованого на практиці.

Глибоку шану слід віддати натхненникам та реалізаторам інтеграційної концепції – Жану Моне (Jean Monnet) і Роберу Шуману (Robert Schuman), які поза всіма іншими позитивними характеристиками виявили прозорливість, стратегічність мислення, виваженість, наполегливість і переконаність у перемозі.

Саме 9 травня 1950 р. Міністр закордонних справ Французької Республіки Робер Шуман на засіданні уряду оголосив нині відомий план – пропозицію про об'єднання вугледобувної та сталеливарної галузей промисловості кількох країн, і таким чином – створення Європейської спільноти вугілля і сталі (European Coal and Steel Community). У цьому документі, що увійшов в історію як Декларація Шумана (The Schuman Declaration), міністр закликав Францію, Німеччину та інші європейські країни об'єднати вугілля та

сталеливарну галузі, що є опорою і джерелом розбудови ВПК і військової техніки, та передати їх в управління новоствореної наднаціональної структури.

Прийняте Францією рішення заклало основу майбутнього Європейського Союзу.

План був продуманий заздалегідь. Його натхненник і автор Жан Моне (Jean Monnet) – міністр уряду, відповідальний за німецьке питання. Ці видатні особи – Робер Шуман і Жан Моне, – незважаючи на глибокі антинімецькі настрої французького суспільства, що панували в країні, прозорливо вбачали необхідність відродження Німеччини, яка повинна була стати в майбутньому не лише надійним союзником Франції, а й миролюбною країною,

Summary

The article discusses the essence of Europe Day, the story of this date and the way to the European integration, EU. Europe will not be made all at once, or according to a single plan. It will be built through concrete achievements which first create a de facto solidarity.

Keywords: Europe Day, European unity of coal and steel, Saar problem.

що ніколи не розв'яже війни і відмовиться від зазіхань до інших. Вони переконали в необхідності саме такого вибору й інші країни, що увійшли до ЄСВС – Бельгію, Люксембург, Нідерланди (Бенілюкс), які вже мали певний інтеграційний досвід міжвоєнного періоду, а також Італію.

На глибоке переконання ідеологів інтеграції, тільки постійний контроль над вугіллям та сталлю, що є основою і складовими для вироблення зброї, покладе край загрозам війни. Особливістю появи такого рішення стали й історичний досвід Ж. Моне, і особиста доля людини пограниччя, громадянина Євро-

пи – Робера Шумана. Останній народився 29 червня 1886 р. в Люксембурзі в сім'ї французя, який був вимушений стати німцем, коли регіон анексувала Німеччина. І пізніше ці землі неодноразово переходили з рук у руки, змінюючи владу і життєві правила існування. У результаті історичних катаклізмів доволі заможна родина втратила все ... [1].

Об'єднати країни... Так, це було складне питання і сміливе рішення – переломити хід історії: у постійному історичному ворогові Франції побачити майбутнього партнера і союзника.

Чим керувалися провідні політики, приймаючи цей план? Безперечно, перш за все, інтересами самої Франції. Щоб забезпечити власній країні надійність і безпеку, колишній ворог повинен перебувати під постійним контролем. А як його можна контролювати в разі відмови співпрацювати з ним? Ця аксіома, як жодна інша, пояснює мотиви розв'язання німецького питання.

Ще однією причиною, що спонукала французьку сторону піти на таке рішення, була проблема Саар-

Робер Шуман виголошує свою славнозвісну декларацію.
Париж, 9 травня 1950 року

ського вугільного басейну (Саару), протекторат над яким Франція отримала після війни і у схованих тенетах патріотизму вірогідно мріяла, що цей вугленосний європейський клаптик залишиться в її володіннях. Однак, у цьому питанні французькі розрахунки не виправдалися: мешканці Саару за результатами референдуму обрали не Францію, а Німеччину, приєднавшись до неї у 1956 році. Саар — французький протекторат у 1947-1956 роках. Після Другої світової війни, Саарланд знову опинився під владою Франції, як протекторат Саар. Згідно з Планом Моне, Франція спробувала отримати економічний контроль над німецькими індустриальними областями, Рурським регіоном і Заарландом з їхніми великими покладами вугілля і корисних копалин. Фактично це був другий за сировинними покладами центр гірської промисловості й індустрії після Сілезії, яку союзники передали Польщі, а німецьке населення депортували. Під французьким управлінням пронімецькі партії були заборонені. На загальних виборах у грудні 1952 р. більшість проголосувала на підтримку профранцузьких партій, хоча 24% кинули порожні виборчі бюлетені на підтримку пронімецьких партій. За Паризькими угодами 23 жовтня 1954 р. Франція запропонувала заснувати незалежний «Саарланд» під егідою Західного Євросоюзу (WEU). Однак референдум, що відбувся 23 жовтня 1955 р., відхилив цей план

Робер Шуман

більшістю голосів: 67,7 проти 32,3%. Виборці проголосували за приєднання Саару до Федеративної Республіки Німеччина. Саарський договір був підписаний 27 жовтня 1956 р., за ним Саар повинен був об'єднатися з Німеччиною. Як ішлося вище, основною причиною контролювання Саару були великі поклади вугілля. Для задоволення потреби у ньому Франція, у вигляді компенсації за повернення Саару, отримала Саарський договір, який дозволив їй видобувати вугілля у Варндті до 1981 року. Німеччина також погодилася з перевезенням вугілля по Мозелю, з метою зменшення фрахтової вартості для французької лотаринзької металургійної промисловості. Поза тим, Німеччина погодилася на вивчення французької мови як першої іноземної у школах Саарланду.

Зрозуміло, що Франція, яка претендувала на лідерство в результаті Другої світової війни, плекала тут свої національні інтереси: утримати контроль над усіма мілітарними розробками,

науково-технічними впровадженнями у військовій галузі, над усіма ВПК країн, що об'єдналися, тобто над усіма військами-союзниками. Саме французька сторона в особі Жана Моне очолила це перше європейське об'єднання вугілля і сталі.

Необхідно віддати належне і дипломатичному хистові засновників Європейського Союзу.

Враховавши всі «за» і «проти», вони не звернулися до Великої Британії (союзника у Другій світовій війні), оскільки добре пам'ятали її минулу провальну політику щодо європейських об'єднань.

Натомість, заздалегідь підготували відповідний ґрунт, заручившись підтримкою Сполучених Штатів Америки. Жан Моне надіслав проект плану французькому прем'єр-міністру та Роберу Шуману. Прем'єр Франції поклав ці папери «під сукно», вірогідно розмірковуючи, що це питання не на часі. Шуман передав інформацію про план канцлеру Німеччини Конраду Аденауеру (англ. Konrad Hermann Joseph Adenauer, нім. Kanzlerschaft Konrad Adenauers) до Бонна. Німецький лідер настільки захопився об'єднавчою ідеєю, що пішов ще далі — задовго до травня запропонував Франції одразу об'єднати обидві держави (!). Тим самим канцлер досягав бажаного: виводив Західну Німеччину з ізоляції, піднімав зруйновану війною економіку і здобував надійного союзника в особі Парижа. Французькій стороні довелося навіть стримувати канцлера в його грандіозних планах на майбутнє, чому сприяла й політика американського президента Дуайта Ейзенхауера

Жан Моне

(англ. Dwight D. Eisenhower) [2].

Ідеолог об'єднання Жан Моне зі свого боку, у першу чергу, налагодив діалог з американською стороною. Цьому посприяв державний секретар США Дін Ечесон (у радянській літературі – Д. Айчесон). Цікаво, що Д. Ечесон листувався з наркомом у закордонних справах Радянської України Олександром Корнійчуком, що додало приводів Й. Сталіну для заміни його на цій відповідальній посаді [3].

У 1985 р. на Міланському саміті лідери ЄС затвердили увічнення дня проголошення Декларації Шумана та постановили щорічно відзначати «День Європи». До 1997 р. це свято мало переважно культурно-мистецьку спрямованість і обмежений характер. У 1997-1998 рр. до святкування Дня Європи долучилися держави-кандидати на вступ до ЄС. У цих країнах святкування набуло певного політичного забарвлення і було спрямоване на формування громадської думки стосовно підтримки вступу до Євросоюзу. Проводилися регіональні конференції та круглі столи; публічні дебати, виступи на телебаченні та радіо громадських діячів; широка інформаційно-роз'яснювальна кампанія; культурно-розважальні програми та спортивні змагання тощо.

Україна – єдина держава-нечлен ЄС, у якій на державному рівні відзначається День Європи (цей день святкують також у країнах-кандидатах – Македонії та Туреччині).

Щорічне проведення згаданого заходу в нашій державі започатковано Указом Президента України від 19 квітня 2003 р. № 339, яким встановлено третю суботу травня датою святкування в Україні Дня Європи [4]. Таким чином, Україна, що плекає європейські цінності, до яких прагнуло не одне покоління українців, пам'ятає і цю дату – День Європи.

Традиційно урочиста церемонія відкриття Дня Європи проходить на центральній магістралі Києва – Хрещатику, де облаштовується «Європейське містечко», що складається з павільйонів, які представляють Україну, кожну з держав-членів ЄС та міжнародні організації. Проводяться мистецькі конкурси, публічні дебати з представниками української влади та послами держав ЄС, вікторини з європейської тематики, облаштовуються «куточки національних страв» ЄС тощо. Нині широкомасштабні святкові заходи відбуваються в різних регіонах України як День спільних цінностей, спільної історії всіх націй континенту. Нагадаємо, що у 1887 р.

на Закарпатті (яке тоді перебувало у складі Австро-Угорщини) у Верхньотисинській улоговині на правому березі р. Тиси було встановлено двометровий геодезичний знак, що позначає географічний центр Європи. Координати цього географічного центра Європи: 47°563" північної широти і 24°1130" східної довготи.

Отже, повертаючись до історії питання, Роберт Шуман та Жан Моне взяли на себе відповідальність за майбутнє Європи, Європи без воєн і розподільчих ліній. Чи були вони першими у своєму доленосному виборі? Це – тема іншої статті, а що були вони успішними – таке, без сумніву, доводить сама Історія.

Список використаних джерел:

1. http://europa.eu/about-eu/eu-history/founding-fathers/pdf/robert_schuman_en.pdf
2. Нагадаємо, що Д. Ейзенхауер не підтримував ідею бомбардування японських міст Хірошиму й Нагасакі. – Dwight D. Eisenhower. General Eisenhower was among those who opposed the use of the atomic bomb against the Japanese cities of Hiroshima and Nagasaki. This five-star general and 34th U.S. president launched the Space Race and created the federal interstate highway system. <http://www.history.com/topics/us-presidents/dwight-d-eisenhower>
3. Дін Гудерхем Айчесон – (р. 1893) дипломат и государственный деятель США. В 1949-1953 гг., помощник госсекретаря, заместитель госсекретаря и госсекретарь США. В докладе Ачесона Лилиентала 1946 г. были изложены принципы международного контроля над ядерным оружием, идеи создания НАТО, предлагались пути реализации плана Маршалла и доктрины Трумэна в поддержку стран, которым угрожал коммунизм.
4. <http://www.dilovamova.com/index.php?page=10&holiday=102&year=2015>

Людмила ЧЕКАЛЕНКО,
професор

АНОТАЦІЯ

У статті автор розмірковує про сутність Дня Європи, історію цієї дати, що відкрила шлях до європейської інтеграції, тобто ЄС. Отже, на думку натхненників, Європа не буде створена одразу або відповідно за єдиним планом. Вона буде побудована завдяки конкретним досягненням, що спочатку запроваджуються де-факто.

Ключові слова: День Європи, Європейське об'єднання вугілля і сталі, проблема Саару.

АННОТАЦИЯ

В статье автор рассуждает о сути Дня Европы, истории этой даты, которая открыла путь к европейской интеграции, то есть ЕС. Итак, по мнению вдохновителей, Европа не будет образована сразу или соответственно за единым планом. Она будет построена благодаря конкретным достижениям, которые сначала претворяются в жизнь де-факто.

Ключевые слова: День Европы, Европейское объединение угля и стали, проблема Саара.

Зовнішньополітична стратегія Росії щодо України як реалізація «Нової доктрини обмеженого суверенітету» («Доктрини Путіна»)

УДК 327

Частина I

Військово-політична агресія Росії щодо України впродовж останнього року, починаючи з лютого 2014 р. і до цього часу, насамперед анексія Криму та військова інтервенція на Донбасі, безпрецедентний політичний, економічний та інформаційний тиск на нашу державу, а також відверта конфронтація із Заходом, перш за все, із США свідчать про початок реалізації нової зовнішньополітичної стратегії РФ, попередньо сформульованої в низці публічних програмних виступів В. Путіна минулого року.

Політичний аналіз змісту цих звернень російського президента і процесів, що розгортаються в контексті зовнішньополітичної та військової активності Росії останнього року дають змогу стверджувати про формування нової сучасної зовнішньополітичної доктрини РФ, принциповою складовою якої є стратегія зовнішньої та безпекової політики цієї держави щодо України.

Визначення та критерії військово-політичної агресії

Зазначена регіональна активність Росії згідно з положеннями міжнародного права цілком відповідає визначенню поняття міжнародної політичної та військової агресії [1; 2]. Свого часу за ініціативою та наполяганням СРСР, продовжувачем якого вважається Російська Федерація, у рамках ООН досить тривалий час проводилась робота з підготовки резолюції Генеральної Асамблеї з визначенням поняття «агресія», яка була ухвалена 14 грудня 1974 р. (Резолюція ГА ООН № 3313(XXIX)) [2]. У статті 1 згаданого документа зазначено: «Агресією є застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави ...» У статті 3 резолюції йдеться: «Будь-яка з наступних дій, незалежно від оголошення війни... кваліфікуватиметься як акт агресії: а)

Summary

The analysis of the key provisions and practical effects of a new foreign policy doctrine of Russia – «Putin doctrine», the main element of which is the revival of the concept of «limited sovereignty», which during the Cold War was the main component of «Brezhnev doctrine» (1968.). The basic components of the «Putin Doctrine» are formulated. Legally proved that Russia's political and military activities of the past year in Ukraine is aggression against Ukraine, and the Russian Federation fall within the concept of «rogue states», which are widely used in modern international politics and political science.

Keywords: military-political aggression, «Putin doctrine» limited sovereignty, «Brezhnev doctrine», the concept of «rogue states».

вторгнення або напад збройних сил (ЗС) держави на територію іншої держави, ... анексія із застосуванням сили території іншої держави або її частини; б) бомбардування ... або застосування ... зброї державою проти території іншої держави; в) блокада портів або берегів держави ЗС іншої держави; г) напад ЗС держави на суходільні, морські або повітряні сили ... іншої держави; е) застосування ЗС однієї держави, що знаходяться на території іншої держави, за угодою з приймаючою державою, в порушення умов, передбачених в угоді ...; ж) засилання державою ... збройних банд ... або найманців ... проти іншої держави...» Ситуація, що склалася навколо російської військової присутності в Україні, цілком відповідає наведеному визначенню та критеріям і, таким чином, є агресією, а Росія, відповідно, є державою-агресором.

Юридичною особливістю цього міжнародно-правового визначення агресії є те, що воно було ухвалене Резолюцією ГА ООН, а не в результаті підписання

багатостороннього міжнародного договору. Цього «недоліку» позбавлене визначення агресії, сформульоване в хронологічно більш ранньому міжнародно-правовому документі – Лондонській конвенції, ухваленій 3-5 липня 1933 р. під егідою Ліги Націй 12-ма державами, у тому числі СРСР, який виступив ініціатором і автором проекту тексту документа. Конвенція є міжнародним договором, що накладає на його підписантів конкретні міжнародно-правові зобов'язання, а текст містить 5 критеріїв агресії. Передбачено, що «нападником/агресором у міжнародному конфлікті буде визнана держава, яка першою здійснить одну з таких дій: - оголосить війну іншій державі; - вторгнеться своїми ЗС, навіть без оголошення війни, на територію іншої держави; - нападе своїми сухопутними, морськими або повітряними силами, навіть без оголошення війни, на територію, на судна чи на повітряні судна іншої держави; - піддасть морській блокаді береги або порти іншої держави; - надасть під-

тримку збройним бандам, які будучи сформованими на її території, вторгнуться на територію іншої держави, або відмовиться, незважаючи на вимогу держави, проти якої здійснено вторгнення, вжити на своїй власній території всі заходи для позбавлення згаданих банд всілякої допомоги або заступництва». При цьому, «жодне міркування політичного, військового, економічного або іншого порядку не може слугувати вибаченням чи виправданням агресії».

Конвенція 1933 р. має безтерміновий характер і є чинною на сьогодні для держав, що її підписали, та їхніх правонаступників/продовжувачів, у тому числі для РФ. Важливою особливістю цього документа є те, що він мав конкретне практичне правове застосування ще в грудні 1939 р., коли Генеральна Асамблея Ліги Націй, ідентифікувавши на його основі акти агресії СРСР проти Фінляндії (Радянська-Фінська зимова війна 1939 р.), виключила Радянський Союз із Ліги Націй. Таким чином, Лондонська Конвенція є не лише теоретичним документом, а й міжнародним договором, застосування якого мало суттєві практичні правові наслідки. Зазначені дії Росії проти України в політологічній літературі останнього часу прийнято називати «гібридною війною», прояви якої принципово відрізняються від війни класичної, основні принципи якої були сформульовані видатним пруським військовим теоретиком і класиком військового мистецтва К. фон Клаузевіцем ще в 1832 р. [3] і на визначення якої

орієнтувалися автори як Лондонської Конвенції 1933 р., так і Резолюції ГА ООН 1974 року. Проте, навіть з урахуванням цих обставин, описані дії РФ відповідають, принаймні, низці критеріїв військово-політичної агресії, визначених у Лондонській Конвенції 1933 року.

Зміни світопорядку та реальний суверенітет держав

Агресія Росії проти України фактично руйнує чи не останні елементи Вестфальської системи міжнародних відносин, що формувалася з 1648 р. за підсумками кривавої Тридцятирічної війни, яка за масштабами була світовою війною свого часу. Головними принципами Вестфальського світопорядку, який після численних модифікацій діє до останнього часу, є: формування та пріоритет «держав-націй», «національних інтересів» і «національного/державного суверенітету», формування балансу сил та коаліцій, обов'язковість виконання міжнародних договорів.

Ялтинсько-Потсдамською системою міжнародних відносин, 70-річний ювілей становлення якої відзначається цього-

річ, було сформовано біполярний світ і блокове протистояння, ініційовано розгортання «холодної війни» між двома основними «центрами сили». Ця система стала шостою модифікацією Вестфальського світопорядку. Другою його модифікацією був Віденський конгрес 1815 р., який зафіксував черговий переділ світу за підсумками кровопролитних Наполеонівських війн. Подальші модифікації Вестфальської системи також були пов'язані з масштабними військовими потрясіннями свого часу: 3-я — Паризький конгрес 1856 р. за підсумками Кримської війни 1854-1856 рр.; 4-а — Франкфуртський мир за підсумками Франко-Пруської війни 1870-1871 рр.; 5-а модифікація — Версальський мир за підсумками Першої світової війни 1914-1918 рр. [4].

Модифікуючи попередній світопорядок — багатополарний світ, що склався за підсумками Першої світової війни та укладення Версальського миру (Версальсько-Вашингтонська система), Ялтинсько-Потсдамська система санкціонувала формування світу біполярного, у рамках якого було відроджено концепцію «обме-

женого суверенітету» держав, які перебувають під контролем «великих держав». Повний або реальний суверенітет [5] у такій системі мали лише дві супердержави блокового протистояння — США і СРСР, а їхні сателіти — країни, що належали до двох ворогуючих блоків: з одного боку, «капіталістичні країни» Західної Європи та Північної Америки, відповідні країни Азії та Південної Америки, а з іншого боку, «соціалістичні країни» Східної Європи, окремі країни Азії та Латинської Америки, наділялися «обмеженим суверенітетом», оскільки не були цілком суверенними та самостійними у своїй зовнішній і внутрішній політиці, діяли відповідно до національних інтересів і настанов, вироблених двома наддержавами — лідерами блоків. При цьому, обмеження суверенітету в рамках Західного блоку було значно м'якшим, ніж Східного. Щодо політики «комуністичного блоку» країн, така ідеологія отримала серед політологів і політиків Західного світу назву «доктрина Брежнєва».

Розпад СРСР і комуністичного блоку країн, припинення блокового протистояння та руйнація біполярного світопорядку на початку 1990-х рр. активізували процеси глобалізації та формування однополарної світової політичної системи на чолі з єдиним лідером — США. Глобалізація стає міжнародною системою, яка прийшла на зміну «холодній війні» та біполярній (Ялтинсько-Потсдамській) системі, і, таким чином, її можна вважати 7-ю модифікацією Вестфальської системи

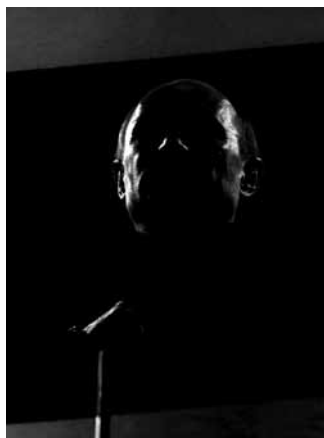
міжнародних відносин.

США як світовий лідер в економічному, військово-му, науково-технічному, культурно-гуманітарному та технологічному вимірах суспільної діяльності сьогодні, а також у короткостроковій і середньостроковій перспективах значно переважатимуть не лише інші держави, а й наявні у світі «центри сили», якими можна вважати Європейський Союз, Китай, Індію, Бразилію, Японію та Росію, а також досить успішні й авторитетні міжнародні політико-економічні структури: БРІКС, ASEAN, ШОС, MERCOSUR та ін.

Трагічні події в США 11 вересня 2001 р., що засвідчили вразливість єдиної наддержави перед викликами нових нетрадиційних загроз, якими є міжнародний тероризм, змінили світовий тренд, що полягав у зміцненні американського домінування та системи однополярного світу. Нова тенденція, яка спостерігається на тлі зростання та зміцнення інших згаданих центрів сили, може свідчити про поступове формування нового світопорядку – «нової багатопольної системи», або її краще назвати «однополярною багаточентричною систе-

мою», оскільки згадані нові «центри сили» навіть у середньотерміновому майбутньому навряд чи будуть вважатися самостійними полюсами нової міжнародної системи, що формується. Принциповою особливістю такої системи світопорядку є наявність: повного реального суверенітету хіба що у єдиній державі світу – США; низки держав, які хоча й беруть активну участь у діяльності широкої мережі міжнародних організацій, але прагнуть набуття реального суверенітету (Китай, Індія, Росія, Бразилія, Іран, а також ЄС і ASEAN); більшість інших держав світу, що беруть участь у широкій мережі міжнародних організацій і добровільно відмовляються від частини свого суверенітету. При цьому, реальний суверенітет країн-членів зазначених міждержавних утворень обмежується формуванням спільних інтересів і спільних дій з принципових питань зовнішньої та безпекової політики.

Російська агресія проти України є відвертим викликом цій світовій системі міжнародних відносин і домінуванню в ній США незважаючи на те, що сама РФ, навіть якщо

вважати її регіональним «центром сили», значно поступається в усіх компонентах міжнародного впливу (економічна, військова, наукова і технологічна потуги, «м'яка сила» та культурно-гуманітарна привабливість), як світовому «гегемону», так і більшості інших світових «центрів сили». Єдиним компонентом російського силового потенціалу, порівняно конкурентним до американського, є наявність другого у світі ядерного арсеналу, а також конвенціональних збройних сил регіонального масштабу.

Таким чином, російська агресія, цей зухвалий виклик світовому демократичному співтовариству, жодним чином не відповідає реальним економічним та іншим можли-

востям Росії і нагадує політику шантажу, яку впродовж останнього десятиріччя здійснює Північна Корея, продовжуючи розвиток своєї ракетно-ядерної програми та періодично проводячи випробування ядерних пристроїв та балістичних ракет їх доставки. КНДР проводить таку політику з метою стримування США та гарантування тривалого існування свого тоталітарного режиму. Росія ж, брязкаючи конвенціональною зброєю та загрожуючи зброєю ядерною, намагається залякати сусідів, позиціонуючи себе як велику регіональну державу і повертаючи собі статус окремого «полюсу», або хоча б «центру сили» світової політики. Якщо цей виклик спрямований на США, то він є блефом, оскільки силові можливості цих двох країн є непорівнянними, не кажучи вже про кумулятивні сили їхніх союзників, серед яких у Росії немає надійних потужних партнерів. У США є значно більше ресурсів і можливостей, щоб суттєво послабити рівень національної безпеки РФ та посилити її вразливість до локальних конфліктів.

«Нова доктрина обмеженого суверенітету» — «Доктрина Путіна»

Сьогоднішня зовнішня політика РФ щодо країн пострадянського простору, насамперед України, є агресивною і, по аналогії зі згаданою зовнішньополітичною доктриною «обмеженого суверенітету» («доктрина Брежнєва»), реалізує «нову доктрину обмеженого суверенітету» («доктрину Путіна»), змістовне концептуальне наповнення якої активно формувалося впродовж 2014 р. на тлі анексії Криму та військової агресії на Донбасі, що призвело до численних людських жертв серед військових і мирного населення. Слід зазначити, що елементи концепції «обмеженого суверенітету» містилися ще у відомій з 1823 р. «доктрині Монро», розробленій Держсекретарем і майбутнім Президентом США Дж. Адамсом, яка стала основою експансії США на Західній півкулі. «Доктрина Монро» була покликана легітимізувати численні факти прямого та опосередкованого втручання Вашингтона у внутрішні справи країн Латинської Америки під приводом сприяння розв'язанню їхніх внутрішніх конфліктів. Керуючись «доктриною

Монро», США докладали чималих зусиль для підкорення континенту своїм інтересам, а декларативний захист регіону від потенційних агресій з боку європейських держав сприяв закріпленню там американської гегемонії. Симптоматично, що у листопаді 2013 р., беручи участь у саміті Організації Американських Держав, Держсекретар Дж. Керрі демонстративно заявив, що США офіційно відмовляються від «доктрини Монро». Цьому сприяв як реальний розвиток міжнародних відносин у Південній Америці, так і розгортання з кінця 1980-х років регіональних інтеграційних процесів та створення у 1985 р. MERCOSUR.

Головні ідеї та основні елементи згаданої «доктрини Путіна» були сформульовані в публічних виступах її натхненника — російського президента, зокрема у зверненні до обох палат Федеральних зборів країни у зв'язку з пропозицією «Державної ради Республіки Крим про прийняття республіки до складу РФ» (так звана «Кримська промова», 18 березня); «Валдайській промові» 24 жовтня 2014 р.; зверненні до Федеральних зборів РФ 4 грудня 2014 року. Крім того, 26

грудня 2014 р. Путіним було ухвалено нову Військову доктрину РФ, яка порівняно з попередньою редакцією 2010 р. до головних зовнішніх небезпек Росії включає «встановлення в суміжних з РФ державах режимів, ...політика яких загрожує інтересам Росії». Цим документом РФ намагається «легітимізувати» вірогідні майбутні розширення своєї території за рахунок сусідів. Так, серед головних завдань її збройних сил у мирний час є «захист громадян РФ за межами РФ від збройного нападу на них». Навіть у далеких країнах російськомовні громадяни, що там проживають, мають право на військовий захист російської армії.

Таким чином, на офіційному нормативному та законодавчому рівні фактично закріплюється легітимізація поглиблення та продовження війни на сході України.

Завершення в наступному числі «З.С.»

Список використаних джерел:

1. Лоссовський І.Є. До 20-ї річниці будапештських «гарантій»: Агресія Росії проти України як фактор ерозії міжнародно-правових режимів нерозповсюдження // *Зовнішні справи*. — 2014. — № 11. — С. 6-11.
2. Резолюція № 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. - http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/aggression.shtml
3. von Clausewitz C. On War. — Oxford, USA.: Oxford University Press. — 2008. — 284 p.
4. Кортунов С.В. Крушение Вестфальской системы и становление нового мирового порядка // *Мировая политика*. М.: Изд. дом ГУ-ВШЭ. — 2007. — С. 75-117. — <http://www.hs-e.ru/sci/publications/4505123.html>
5. Кокошин А. Реальный суверенитет в современной мирополитической системе. — М.: Изд. «Европа». — 2006. — 175 с.

Ігор ЛОССОВСЬКИЙ,
кандидат фізико-математичних наук,
Надзвичайний і Повноважний Посланник України

АНОТАЦІЯ

У статті зроблено аналіз принципових положень і практичних наслідків реалізації нової зовнішньополітичної доктрини Росії — «доктрини Путіна», головним елементом якої є відродження концепції «обмеженого суверенітету», яка в роки «холодної війни» була головною складовою «доктрини Брежнєва» (1968 р.). Сформульовано основні компоненти «доктрини Путіна». Юридично доведено, що політико-військова діяльність Росії останнього року на території України є агресією проти останньої, а сама РФ підпадає під визначення концепції «країн-ізоїв», яка широко використовується в сучасній міжнародній політиці та політології.

Ключові слова: військово-політична агресія, «доктрина Путіна», обмежений суверенітет, «доктрина Брежнєва», концепція «країн-ізоїв».

АННОТАЦИЯ

В статье проведен анализ принципиальных положений и практических последствий реализации новой внешнеполитической доктрины России — «доктрины Путина», главным элементом которой является возрождение концепции «ограниченного суверенитета», которая в годы «холодной войны» была главной составляющей «доктрины Брежнева» (1968 г.). Сформулированы основные компоненты «доктрины Путина». Юридически доказано, что политико-военная деятельность России последнего года на территории Украины является агрессией против последней, а сама РФ подпадает под определение концепции «стран-изгоев», которая широко используется в современной международной политике и политологии.

Ключевые слова: военно-политическая агрессия, «доктрина Путина», ограниченный суверенитет, «доктрина Брежнева», концепция «стран-изгоев».

Еволюція стратегій кібербезпеки США

УДК 327:004(73)

Розглядаючи та аналізуючи еволюцію стратегій кібербезпеки Сполучених Штатів Америки, передусім визначимо основні поняття, що застосовуються при їхньому аналізі.

Досліджуючи рух смислів у глобальному інтернет-середовищі, ми приділили увагу аналізу терміна «Cyberspace» і відзначили надзвичайну плідність і продуктивність префікса «cyber» у продукуванні нових смислів, пов'язаних із розвитком інтернет-сфери та соціальною активністю різних страт суспільства, так чи інакше наближених до нього [1]. Але оскільки в цьому дослідженні йдеться про еволюцію саме американських стратегій кібербезпеки, ми будемо використовувати дефініції, що застосовуються американськими стратегами – вченими і військовими – для визначення основних понять у цьому напрямі. Вони подаються в доповіді під назвою «Кібермайбутнє Америки: безпека й процвітання в інформаційну добу» [2, р. 10].

По-перше, префікс кібер- (від. англ. cyber) – широко вживається у значенні всього, що стосується комп'ютерів, електронної інформації та/чи цифрових мереж.

Кібербезпека – це захист комп'ютерів, електронної інформації і/або цифрових мереж від їх випадкового або навмисного недозволеного відкриття, передачі, переривання, модифікації або

знищення.

Кіберпростір – поняття, що означає уявлення про простір і спільноти, сформовані комп'ютерами, електронною інформацією та пристроями, цифровими мережами та їхніми користувачами.

Кібератака – ворожий акт використання комп'ютерів, електронної інформації і/або цифрових мереж, що має на меті маніпулювання, викрадання, руйнування критично важливих систем, функцій або інформації.

Кібероперації – використання кіберможливостей з метою досягнення цілей у кіберпросторі або через кіберпростір.

Кібервтручання – незгошений акт обхідних маневрів щодо механізмів безпеки комп'ютерів, електронної інформації та/чи цифрових мереж.

Мережа – розподілена система взаємопов'язаних комунікаційних зв'язків.

Інтернет – глобальна інформаційна система, яка базується на використанні Протоколів Інтернету, що дає змогу різноманітним компонентам, зокрема мережі, обчислювальному обладнанню та пристроям взаємодіяти. Його індивідуальні компоненти скеровуються урядами, індустрією, академічною спільнотою та приватними особами.

Інформаційно-комунікаційна революція породила нову сферу людського спілкування, роботи, досліджень, використання – кіберпростір. На відміну від інших сфер, у яких

Summary

The focus of this article is on the one of the most current issues of global development – creation and formation of the cyberspace and an evolution of cybersecurity strategies. The problems of development and further transformations of the U.S. cybersecurity strategies under the Presidencies of George W. Bush and Barack Obama are under consideration. The parts of the reports of the Committees on Appropriations (Department of Defense Appropriations Bill, 2015) of the House of Representatives and of the Senate concerning research and development issues, namely cybersecurity research, are analyzed. Some conclusions for the benefit of the cybersecurity of Ukraine are made.

Keywords: cyberspace, cybersecurity, strategies, the USA, cybersecurity research.

протягом століть і тисячоліть точаться, скажімо, воєнні дії, – таких, як земля, повітря, моря і океани, а нещодавно й космічний простір, – він – творіння розуму і рук людських, реальний і великою мірою віртуальний. Він не має чітко окреслених кордонів. Більше того, його кордони щосекунди змінюються. Кіберпростір багатокomпонентний, адже Інтернет, що становить його серцевину, і сам багатокomпонентний. До того ж він пов'язаний міриадами зв'язків із супутниковими та кабельними телекомунікаціями, мобільною і стільниковою телефонією, радіо та телебаченням, новими гаджетами тощо.

Кіберпростір як новітня сфера діяльності людини, спільнот, індустрії, фінансів, урядів, держав – не має аналогій у минулому щодо стратегій і механізмів його захисту. Труднощі полягають і в його відкритості, попри окремі конфіденційні захищені мережі (але навіть вони постійно є цілями несанкціонованих кібератак, які призводять до руйнування інформаційно-комунікаційних мереж, комп'ютерів, їхнього контенту). Про це, зокрема,

йшлося у доповіді Конгресу США [2].

До давно відомих типів кібератак, таких як «інструменти зламу системи» («відмички»), «розподілена відмова обслуговування», «логічні бомби», «тройни», «віруси», «хробаки» постійно додаються нові й нові. Це ціла низка кібератак, метою яких є несанкціоноване полювання на персональні данні користувачів: «фітінг», «вішинг», «сніффер», а також такий метод отримання несанкціонованого доступу до ноутбуків, як «воєнне катання» та кібератака під назвою «атака нульового дня», коли робиться все для того, щоб кіберзахист не міг вчасно спрацювати. Загроза здійснюється в той самий день, коли спільноті стає відомо про те, що в системі кіберзахисту є незахищені ділянки, й удари завдаються саме по них.

Водночас кіберпростір є критично важливим для життя і розвитку Сполучених Штатів Америки. Можна сміливо констатувати, що він дійсно став центральною нервовою системою цього суспільства. За останні 20 років Інтернет використовують близько 80% американ-

ських дорослих (що вже говорити про дітей і підлітків, які в більшості розвинених країн світу ведуть перед у використанні Інтернету порівняно з дорослими). Із них 94% використовують електронну пошту, 75% шукають новини і 67% відвідують урядовий веб-сайт. Останнє свідчить про суспільну активність і зв'язок між громадянами та урядом. Невпинно зростає і глобальне значення Інтернету. Кількість його користувачів у всьому світі перевищила 3 млрд. осіб на грудень 2014 р. [3].

Відкритість Інтернету має зворотний бік медалі: кіберпростір США залишається недостатньо захищеним, і тому потерпає від кібератак. До того ж кіберпростір стає важливою, а згодом – центральною сферою воєнних інтересів цієї країни. Адже всі інші складові її збройних сил критично залежать від безперешкодного функціонування комп'ютерів, телекомунікаційних мереж і неушко-

дженої інформації, – тобто всього, що наповнює кіберпростір.

Отже, для усвідомлення сильної, дієвої національної політики США в галузі безпеки зупинимося на головних питаннях, що становлять національні інтереси Сполучених Штатів у кіберпросторі. Відомі американські дослідники – віце-президент і директор із наукових досліджень «Центру нової американської безпеки» Крістін М. Лорд та його визначний колега по центру Тревіс Шарп у першому томі роботи «Американське кібермайбутнє: безпека та процвітання в інформаційну еру» (2011 р.) вважають, що трьома головними національними інтересами країни нині є безпека, економічне процвітання та просування американських цінностей [2, р.15].

Не можна не відзначити, що інформаційні технології – це величезна сила, якою володіють Сполучені Штати Америки, хоча не всі дослідники пого-

джуються з тим, що кібербезпека є панацеєю від усіх воєнних загроз для США [4]. Щоб це було так, міністерство оборони за даними на 2011 р. мало у своєму розпорядженні 15 тис. телекомунікаційних мереж, 7 млн. комп'ютерних пристроїв і 4 тис. інсталяцій у 88 країнах світу [5]. Така передова інформаційно-комунікаційна інфраструктура допомагає Сполученим Штатами передбачати, відстежувати та відповідати на загрози національній безпеці з надзвичайною точністю та ефективністю, значно збільшує американські воєнні та розвідувальні можливості в усьому світі.

За останні 20 років Інтернет став інтегральною частиною життя країни, констатують Крістін М. Лорд і Тревіс Шарп. Вони зазначають, що доступ до кіберпростору створив нові можливості для процвітання американців. Ця думка підтверджується даними «Фундації інформаційних техно-

логій та інновацій». Відповідно до них інформаційна технологічна революція дала змогу підвищувати валовий річний продукт США на 2 млрд. доларів. Це більше, ніж було б без внеску інформаційної революції. Наводяться також численні свідчення американських науковців про те, що Інтернет посилює ефективність, знижує ціни, розширює вибір користувачів, допомагає зростанню продуктивності, дає малому бізнесові більше можливостей проникнення на ринок, стимулює інновації та зростання заробітної платні [6].

Крістін М. Лорд і Тревіс Шарп стверджують, що доступ до Інтернету сприяє поширенню універсальних цінностей, які для американців є надзвичайно важливими, зокрема свободи висловлювання та свободи зборів. Інтернет допомагає захисникам своїх цінностей втілювати їх у життя, надає дисидентам право голосу. Для публіки, яка потерпає від різного роду утисків, Інтернет – це засіб для того, щоб організовуватися. Так само, як для інших безправних верств з'являється можливість мати новий інструментарій для висловлення та використання Інтернету як глобальної платформи.

Окрім цих основних американських інтересів, – безпеки економічного зростання та просування універсальних цінностей, – відкритий і безпечний доступ до кіберпростору полегшує міради інтеракцій, які йдуть на користь американцям і людству в найширшому розумінні. Він сприяє кращому функціонуванню систем

охорони здоров'я, освіти, філантропії й управління; поширює інновації, науковий прогрес, надає можливість спілкування різним народам. Переваги Інтернету не завжди можуть бути оцінені повною мірою, але вони дуже важливі для просування як американських цінностей, так і глобального блага.

У США добре розуміють, що військові переваги в кіберпросторі роблять Америку найпотужнішою глобальною державою світу. Однак разом із перевагами посилюються численні загрози кіберпростору. Саме тому у XXI ст. кіберпростір стає чи не найважливішою сферою державних і глобальних інтересів цієї країни. Ось чому з 2003 р. у Сполучених Штатах тривають цілеспрямовані розробки стратегії захисту кіберпростору держави. У лютому 2003 р., коли при владі були республіканці, президент Дж. В. Буш схвалив важливий документ – «Національну стратегію безпеки кіберпростору» (The National Strategy to Secure Cyberspace) [7]. У ньому виділені три стратегічні пріоритети:

- запобігти кібератакам, скерованим проти критичної інфраструктури США;
- зменшити національну вразливість до кібератак;
- мінімізувати наслідки кібератак і час на відновлення структур, яким було завдано шкоди.

У цьому доктринальному стратегічному документі були ідентифіковані п'ять критично важливих національних пріоритетів:

1. Імплементувати національну систему безпеки в національний кіберпростір і створити систему відповідей.

2. Зменшити загрози кіберпростору.

3. Посилити національну поінформованість та навчання щодо кіберпростору.

4. Захистити урядовий кіберпростір.

5. Посилити національну та міжнародну безпеку і кооперацію у сфері кіберпростору.

Головною метою цієї стратегії було виправити ситуацію з кібербезпекою в усій країні. І не лише в системі уряду, але також у системі критичних інфраструктур, що перебувають у руках приватного сектору [8]. Значущість «Національної стратегії безпеки кіберпростору» полягає в самому факті своєчасного її впровадження і в тому, що основні її положення повторюватимуться в певних варіантах або глибше розкриватимуться в подальших документах США щодо стратегії безпеки кіберпростору держави.

Республіканський уряд пильно стежить за проблемою захисту національного кіберпростору, оскільки він став інтегральною частиною американської могутності, забезпечує країні глобальні переваги. Він робить економіку конкурентоспроможною, дає змогу справляти політичний вплив на інші країни

світу та наочно демонструє новітні привабливі риси американського способу життя, втілені тепер не лише в нестримному консюмеризмі, а й у найширшому доступі до послуг та інновацій, пов'язаних із користуванням Інтернетом у бізнесових, соціальних і приватних цілях.

Об'єднаний Комітет голів штабів 2004 р. оприлюднив «Національну військову стратегію Сполучених Штатів Америки» (The National Military Strategy of the United States of America), яка по суті являла собою план дій американських збройних сил для підтримки національної стратегії безпеки та національної стратегії оборони. У цьому документі наскрізно простежуються три головні ідеї: боротьба з тероризмом; посилення об'єднаної міцності Збройних сил США, трансформація об'єднаних сил для протистояння військовим ситуаціям у близькому або віддаленому майбутньому.

Об'єднаний Комітет голів штабів 2006 р. опублікував «Національну військову стратегію операцій у кіберпросторі» (The National Military Strategy for Cyberspace Operations – NMS-CO), сконцентро-

вану саме на кібербезпеці. З документа випливало, що захист кіберпростору Сполучених Штатів Америки передбачає п'ять головних аспектів:

- 1) радіоелектронну боротьбу;
- 2) психологічні операції;
- 3) операції в інформаційно-комунікаційних мережах;
- 4) військову дезінформацію;
- 5) оперативну безпеку.

Можна зробити висновки, що йдеться не тільки про захист національного кіберпростору, а й про відповідні дії, скеровані проти супротивника.

Слід зазначити: документи щодо стратегії захисту національного кіберпростору США, якими ми користуємося в цьому дослідженні, – це, природно, матеріали відкритого доступу, однак окремі частини – засекречені, тобто нам не доступні. Наприклад, як стверджує відомий науковець і експерт із протидії кібертероризмові Томас М. Чен, – який працював не лише у різних університетах США, а й співпрацює з дослідниками провідних компаній, пов'язаних із проблемами безпеки, – йому відомо, що NMS-CO «ідентифікує шість шляхів, які дають змогу підтримувати перевагу в кіберпросторі, включаючи ці три:

- 1) інвестиції в науку і технології;
- 2) партнерство з індустрією, урядовими агентствами та іншими державами;
- 3) інвестиції в навчання та підготовку робочої сили [8, р. 5].

Директива Міністерства оборони D 3600.1 під назвою «Інформаційні

операції» (Information Operations) була видана 14 серпня 2006 р. [9]. Згідно з нею, зокрема, вводився принцип розподілення інформаційних операцій у кіберпросторі на такі три категорії:

1) атака на комп'ютерні мережі;

2) захист комп'ютерних мереж;

3) забезпечення доступу до комп'ютерних мереж супротивника та їх використання у своїх інтересах.

Ця директива демонструє дедалі зростаючу структурованість воєнних операцій, запропоновану Міністерством оборони США. Зокрема, чітко прописана контрнаступальна складова.

З метою поліпшення стану справ у галузі кібербезпеки США Дж. В. Буш створює в липні 2007 р. «Комісію з кібербезпеки на строк 44-го президентства» (Securing Cyberspace for the 44th Presidency). Головним висновком роботи комісії було те, що кіберпростір входить до найгостріших проблем безпеки США [10].

Практично в той же час президент Дж. В. Буш видає «Вичерпну національну ініціативу з кібербезпеки» (The Comprehensive National Initiative for Cybersecurity) – CNIC.

Її метою було посилення заходів Міністерства внутрішньої безпеки, як і низки інших урядових установ, з метою захисту від існуючих і майбутніх втручань у національний кіберпростір. Головна мета CNCI – поліпшення кібербезпеки США. У цій ініціативі були чітко окреслені взаємопов'язані між собою цілі. Серед них:

1. Установити фронтальну лінію оборони проти існуючих загроз, використовуючи об'єднане розуміння ситуації, та запобігти майбутнім втручанням, зменшуючи можливі ураження.

2. Забезпечити захист плат від цілого спектра загроз, посиливши контрольовану діяльність та безпеку всієї мережі постачання для ключових інформаційних технологій.

3. Розширити кіберосвіту, за допомогою федерального уряду скоординувати галузі досліджень і розвитку та розвинути стратегії відстеження шкідливої діяльності в кіберпросторі США [11].

(Закінчення в наступному числі «З.С.»)

Список використаних джерел:

1. Зернецька О.В. Рух смислів у глобальному інтернет-середовищі / О.В.Зернецька. – Словна морфологія соціу-

му / За ред. Н.Костенко. – К.: Інститут соціології НАН України. – 2012. – С.373 – 391.

2. America's Cyber Future. Security and Prosperity in the Information Age. Ed. by Kristin M. Lord and Travis Sharp. – New York, Center for a new American Security, 2011. – Vol. 1.

3. International Telecommunication Union (ITU). The World in 2014 (Diember 2014).

4. Carr M. Slouching Towards Dystopia / M.Carr. The New Military Futurism. – Race and Class, January 2010. – Vol. 51:3. – P. 13 – 32.

5. Singer P.W. Battlefields of the Future / P.W.Singer. – Washington, DC: Brookings Institute, 4 February 2011.

6. Atkinson R. D., Ezell S.J., Adness S.M., Castro D.D., Bennet R. The Internet Economy 25 Years After. Com: Transforming commerce & Life / R. D. Atkinson, SJ Ezell., S.M.Adness, D.D Castro., R. Bennet. – Washington, DC: The Information Technology and Innovation Foundation, March 2010. – P. 43.

7. The National Strategy to Secure Cyberspace. – Режим доступу: http://www.us-cert.gov/reading_room/cyberspace_strategy.pdf

8. Chen T.N. An Assessment the Department of Defense

Strategy for Operating un Cyberspace / T.N.Chen. – Carlisle, PA, Strategic Studies Institute U.S. Army War College, 2013. – P. 3.

9. The National Military Strategy for Cyberspace Operations. – Washington, DC: Joint Chiefs of Staff, December 2006. – Режим доступу: http://www.dod.mil/pubs/foi/joint_staff/jointStaff_jointOperations/07-F-2105doc1.pdf

10. Information Operations. Directive D 3600.1. – Washington, DC, DoD, 14.08.2006.

10. Securing Cyberspace for the 44th Presidency. A Report of the CSIS Commission on Cybersecurity for the 44th Presidency. – Washington, DC: Center for Strategic and International Studies, December 2008.

11. The Comprehensive National Initiative for Cybersecurity (CNCI). – Washington, DC: The White House, March 2, 2010. Режим доступу: <http://www.whitehouse.gov/sites/default/files/cybersecurity.pdf>.

Ольга ЗЕРНЕЦЬКА,

доктор політичних наук, професор, завідувач відділу глобальних і цивілізаційних процесів ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

АНОТАЦІЯ

У центрі статті – одне із найбільш актуальних питань глобального розвитку – створення і формування кіберпростору та еволюція стратегій кібербезпеки. Розглянуто проблеми і подальші трансформації стратегій кібербезпеки США за президентства Джорджа В. Буша та Барака Обами. Проаналізовано частини фінансових законопроектів бюджетних комітетів Палати представників і Сенату США (стосовно Міністерства оборони на 2015 фінансовий рік), які стосуються, зокрема, досліджень у галузі кібербезпеки. Зроблено окремі висновки щодо зміцнення кібербезпеки України.

Ключові слова: кіберпростір, кібербезпека, стратегії, США, дослідження в галузі кібербезпеки.

АННОТАЦИЯ

В центре статьи – один из наиболее актуальных вопросов глобального развития – создание и формирование киберпространства и эволюция стратегий кибербезопасности. Рассмотрены проблемы и дальнейшие трансформации стратегий кибербезопасности США во время президентства Джорджа У. Буша и Барака Обамы. Проанализированы части финансовых законопроектов бюджетных комитетов Палаты представителей и Сената США (касающихся Министерства обороны на 2015 фискальный год), которые имеют отношение, в частности, к исследованиям в сфере кибербезопасности. Сделаны отдельные выводы, касающиеся укрепления кибербезопасности Украины.

Ключевые слова: киберпространство, кибербезопасность, стратегии, США, исследования в сфере кибербезопасности.

Hashtag-дипломатія: іміджево-політологічний аспект

УДК 327

Дипломатія – мистецтво просування національних інтересів через обмін інформацією серед країн і націй, що має на меті зміну ставлення та поведінки. Класична дипломатія припускає, що міжнародні відносини скеровують суверенні держави. Однак, перебуваючи у світі, що посиляє потужні, час від часу суперечливі імпульси фрагментації та інтеграції, а також генеруючи миттєві й часто несподівані невирішені проблеми, дипломатія ХХІ ст. полишає культуру секретності та схильності до ексклюзиву.

Світ фундаментально змінюється. Інформаційні повідомлення не відчувають часових рамок і кордонів. Ієрархія поступається вмінню встановлювати контакти. Ідеї та капітали швидко й безперешкодно рухаються в глобальній мережі урядів, корпорацій і неурядових організацій. Впливові сили, які вимагають змін у дипломатичній практиці, включають у себе поширення нових медіа, глобалізацію бізнесу та фінансових потоків, ширшу участь громадськості у формуванні порядку денного міжнародної спільноти, а також комплексні виклики поза національними кордонами. На окрему увагу заслуговує стрімкий розвиток одного з напрямів електронної дипломатії hashtag-diplomacy – використання

Twitter як медіа-майданчика глобальної мережі урядовими структурами та високопосадовцями держав світу.

Навряд чи є уряд у світі, який ще не відчув вплив соціальних медіа на те, як він спілкується та заохочує громадян. У той час як найбільш яскравими прихильниками використання нових засобів комунікації в урядовому секторі стали політики (Президент США Барак Обама і його передвиборча кампанія 2008 р.), урядовці теж намагаються бути в тренді. У своєму дослідженні «Використання соціальних медіа урядовими структурами» [1] Артур Міколлеїт і Райан Андрософф, експерти з політики електронних урядів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) зазначають, що з 34 країн, представлених в ОЕСР, 28 мають Twitter-акаунти на рівні вищого представництва виконавчої влади (лідер країни,

Summary
Diplomacy is art of the national interests promotion through the exchange of the information between the states and nations in order to change the attitude and behavior. Worthy of separate attention the swift development of one of the digital diplomacy area hashtag-diplomacy – using Twitter as the media platform of the global network by the government structures and officials throughout the world.
Keywords: digital diplomacy, new media, twiplomacy project, «hashtag battle», Burson-Masteller agency.

очільник уряду чи уряд загалом) і 21 країна має Facebook-акаунт.

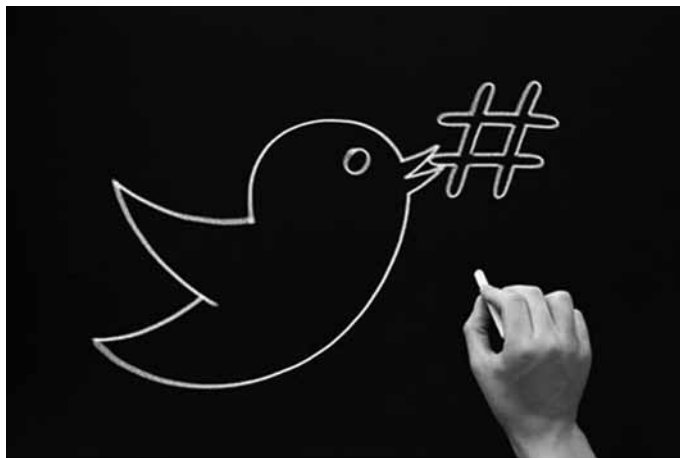
У деяких країнах акаунти мають значний інтерес серед громадян. Використовуючи дані проекту Twiplomacy [2], можна порівняти кількість фолловерів у Twitter із кількістю населення країни. Аналізуючи цю статистику, потрібно зробити висновки, що до найбільш популярних у власного населення урядових акаунтів належать не лише @WhiteHouse та @Number10Gov, а також сторінки деяких країн Латинської Америки – Еквадору, Чилі, Коста-Рики. Необхідно зауважити, що з липня 2014 р. акаунти урядових структур почали швидко збільшувати кількість своїх фолове-

рів. Наприклад, @PMOIndia втричі збільшив їх кількість і тепер становить 4,8 млн. Це надає йому другу позицію серед акаунтів очільників виконавчої влади за абсолютною кількістю фоловерів.

Міністр закордонних справ Швеції Карл Більдт очолює лист дипломатів, що зосереджують зусилля на просуванні DigitalDiplomacy. У січні 2014 р. на його запрошення в рамках Стокгольмської ініціативи з цифрової дипломатії шведську столицю відвідало тридцять дипломатів, які працюють у цій сфері.

Початкова зустріч у Стокгольмі сприяла появі широкої дипломатичної мережі учасників соціальних медіа, що обмінюються ідеями розвитку використання інструментарію цифрової дипломатії по інший бік соціальних мереж та координації цифрових кампаній дипломатичної мережі.

Усі, за виключення одного, лідери країн G20 офіційно присутні в Twitter та сім осіб із лідерів G7 мають персональні акаунти. Однак лише кілька лідерів ведуть їх особисто – Президент Естонії Тоомас Хенрік Ільвес (@

IlvesToomas) та Прем'єр-міністр Фінляндії @AlexStubb.

Алекс Стубб стверджує у своєму профілі «Маєш те, що твітиш» та навіть став співавтором е-книжки фінською мовою про те, як працювати в Twitter.

Певна кількість лідерів світу час від часу сама спілкується в Twitter, відповідаючи на запитання від фоловерів. Спілкуючись у Twitter chat щодо засідання ГА ООН у вересні минулого року, Міністр закордонних справ Австрії @SebastianKurz дав такий hashtag KurzGefragt, що дослівно означає «коротке запитання».

Однак спілкування в Twitter мовою, яка не є рідною, становить певну проблему, як це сталося з Прем'єр-міністром Бельгії, що написав свій перший твіт англійською «I'm coming on twitter».

Двозначний коментар розмістив у Twitter також і «ветеран» цифрової дипломатії Міністр закордонних справ Швеції Карл Більдт. З нагоди Всесвітнього економічного форуму в Давосі він написав у своєму мікроблозі: «Залишаю Стокгольм і прямую в Давос. Із нетерпінням чекаю на урочисту вечерю, яку сьогодні організує Всесвітня програма харчування! Вирішення глобальної проблеми голоду – це надзвичайно важливе питання! #davos».

Наприкінці березня минулого року за визначенням спеціалістів з агенції Берсен-Мастеллер, світового лідера у сфері PR та комунікації, відбулася перша hashtag-битва в Twitter. Речник Державного департаменту США Джен Псакі розмістила hashtag UnitedForUkraine,

який за декілька днів зібрав понад 400 твітів та 23 тис. ретвітів. Міністерство закордонних справ РФ почало використовувати той самий hashtag, акаунти @MFA_Russia та @MID_RF використали цей hashtag 200 разів, зібравши 8 тис. ретвітів. Звичайно, hashtag не повернуть мир в країну, однак вони слугують впливовим інструментом з певних тем чи питань і допомагають міжнародному визнанню подій через трендингові теми Twitter.

Міністр закордонних справ Швеції Карл Більдт став одним із 10 найбільш впливових дипломатичних представників за останні 10 років, здатний поширити власний вплив за межами кордонів своєї країни та Європи. Президент Естонії Тоомас Ільвес виступив у якості одного з найбільш впливових голосів проти Президента РФ Путіна та одного з тих, хто найбільше викликає довіру, розповідаючи про події в Україні.

Зустріч Президента США Барака Обами з Ільвесом у вересні 2014 р. була проведена значним чином завдяки впливові естонського лідера в соціальних медіа [3]. Без цього впливу, підкреслює Алекс Росс, старший радник з інновацій Державного

департаменту США за часів Хілларі Клінтон, Обама навряд чи передав повідомлення про російську агресію в Берлін канцлеру Меркель.

Як наголосив Алекс Росс, зворотним боком монети є те, що американські дипломати не змогли ефективно використати цю платформу через пресу.

Небагато політиків використовують соціальні медіа, зокрема Twitter, після закінчення передвиборчої кампанії. Президент Чилі Мішель Бачелет припинила оновлювати свій Twitter-акаунт @PrensaMichelle одразу після обрання в березні 2014 року. Персональний акаунт Прем'єр-міністра Франції @ManuelValls не оновлювався з його обрання 9 травня 2012 р. до 27 серпня 2014 р., коли там почали видаляти застарілу інформацію та наповнювати новими даними.

Президент Франції Франсуа Олланд (@FHolland) і Президент Бразилії Ділма Руссефф (@DilmaBR) також припинили свою Twitter-активність, однак повернулися до них напередодні виборів.

Зі вступом у повноваження нового уряду Франції 1 квітня 2014 р. @Matignon Twitter припинив свою діяльність, а в

новому акаунті @GouvernementFR почали розмішувати офіційні новини про роботу уряду.

Лідери країн Африки використовують Twitter для спілкування зі своїми фоловерами. Президент Руанди @PaulKagame посідає перше місце серед лідерів світу і має 87% твітів у відповідь (@replies) на запитання користувачів, часто спілкуючись навіть зі своїми опонентами. До найбільш активних світових лідерів належать Президент Екватору Рафаель Корреа (@MashiRafael), Прем'єр-міністр Норвегії Ерна Солберг (@Erna_Solberg) і Міністр закордонних справ Руанди Луїз Мушіківабо (@LMushikiwabo).

Світові лідери спілкуються в Twitter 53 мовами, однак англійська є lingua franca в Twitter. 234 акаунти ведуться англійською мовою, проте 70 іспанською мовою є набагато активнішими. Французька мова займає третє місце серед Twitter мов державних діячів світу, випереджаючи відповідно арабську, російську, португальську, українську, індонезійську, турецьку, хорватську та корейську.

З моменту створення соціальної мережі Twitter у 2007 р. лідери держав світу відправили понад 2 млн. твітів, у середньому чотири на день. Президент Мексики (@PresidenciaMX) наразі посідає одне з найперших місць за кількістю розміщених повідомлень, відправляючи щодня приблизно 78 твітів. Акаунт уряду Мексики (@godrep) теж дотримується цієї тенденції – 71 твіт щодня.

Який механізм застосовується для аналізу

імпакт-фактору певного політика в нових медіа? Інструмент для комплексної оцінки аналізує присутність у мережі Інтернет Веб-сервіс Klout.com, відображає особистий Klout-рейтинг, тобто оцінює інтернет-впливовість за такими параметрами: кількість фоловерів, читачів, оновлення сторінки, кількість ретвітів і репостів, масштаби впливовості фоловерів і кількість їхніх лайків. Потрібно зауважити, що існують інші системи оцінювання, наприклад, Kred, PeerIndex, однак Klout.com не залишає лідируючих позицій і вважається найбільш авторитетним аналітичним засобом.

У той час як соціальні медіа долають кордони приватної сфери та роблять внесок у професійне поле, стаючи стратегічним інструментом комунікації, багатостороння дипломатія теж відчуває вплив цієї еволюції.

З метою оцінити вплив нових медіа на міжнародну арену, зокрема діяльність ООН, 30 січня цього року було організовано «День соціальних медіа» у штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку. На захід запросили спеціалістів у галузі нових медіа, практиків цифрової дипломатії та викладачів університетів поділитися досвідом і взяти участь у дискусії щодо сучасних тенденцій у сфері, що постійно змінюється довкола трьох головних круглів столів: «Twitter в верхах: посли та цифрова дипломатія», «Накопичуючи досвід на платформах соціальних медіа» та «Тенденції 2015 в соціальних медіа».

В організації цього заходу взяли участь Департа-

мент інформації ООН, постійне представництво в Канаді, Новій Зеландії, Нідерландах і Швейцарії, Коаліції електронної дипломатії – група аналітиків, які мають на меті познайомити дипломатичне та технологічне середовища, щоб корисно використати цифрові технології в дипломатії.

«Більшість із нас щодня задіяні в соціальних медіа прямим чи непрямым шляхом», — зазначила Ізабелла Поешл, прес-секретар відділення соціальних медіа Департаменту інформації ООН, уточнюючи, що один із найбільших наслідків соціальних медіа полягає в тому, що за їхньою допомогою суспільство щодня отримує інформацію. «Люди все менше відвідують інтернет-сайти та все більше захоплюються соціальними мережами», — продовжує вона свою думку та наголошує, що віднині ця еволюція долає межі інформаційного та комунікаційного поля з метою впливати на всі відтінки професійних відносин.

Ново призначеним

послам старший радник Держдепартаменту США Алек Росс давав поради щодо ведення мікроблогів, наприклад, чергувати заяви для преси із інформацією про особисті події. Така практика збереглася й після зміни керівництва Держдепартаменту, очільників дипломатичних представництв США обов'язково консультують із практичного розміщення інформації в соціальних мережах. Як підкреслює прес-секретар відділення соціальних медіа Департаменту інформації ООН Ізабелла Поешл, соціальні мережі наразі змінюють спосіб, у який посли та, зокрема, постійні представники держав-членів ООН, спілкуються між собою.

«Добрий приклад цієї практики демонструють заступник постійного представника Канади, постійний представник Островів Фіджі та постійний представник Пакистану», — наголосила експерт із соціальних медіа ООН під час першого круглого столу, на якому Майкл Грант, Петер Томсон та

Масуд Хан говорили про вплив Twitter та інших соціальних мереж на їхню щоденну роботу.

«Цифрова дипломатія стає інтегральною частиною дипломатичного світу», — підкреслила Ізабелла Поешл, уточнюючи, що один із прямих наслідків використання соціальних медіа дипломатами сприяє «демістифікації дипломатії».

«Кілька років тому більшість послів не обговорювали свою діяльність як сьогодні, де вони обмінюються думками та обговорюють пріоритети своїх країн у рамках ООН через соціальні мережі», — зауважує речник ООН.

Соціальні медіа також корисні для місії ООН за обставин, коли можливість транслювати повідомлення за допомогою традиційних ЗМІ відсутні, як у разі місії ООН проти вірусу Ебола. Вони дали змогу показати як ООН діє не тільки в штаб-квартирі, а й на місці, а також встановити прямі та особисті контакти з міжнародними організаціями.

Наразі ООН має різноманітні акаунти, присвячені певній проблематиці, як то – права людини, питання гуманітарного співробітництва, безпекові питання. Нові медіа сприяють діалогу між державами-членами ООН та їхніми громадянами, оскільки 84% урядів світу представлені в соціальних мережах. На зміну прес-конференціям у присутності двадцяти журналістів приходить пряме звернення до мільйонів людей у всьому світі, стаючи в один ряд із каналами традиційної комунікації.

Присутність Департаменту політичних справ

ООН у соціальних медіа є відносно нещодавнім, однак постійно зростає. Департамент приєднався до мережі Twitter (акаунти в ній має переважна більшість держав-членів ООН – 193 країни) у 2012 році. Кількість урядових високопосадовців, активних у Twitter, є все більш важливою, і всі актори, як двосторонньої, так і багатосторонньої дипломатії, перебувають у всесвіті нових медіа, що стрімко розвивається.

Для об'яви нового раунду діалогу щодо Лівії, який відбувся за сприяння ООН у Женеві 26 січня, не потрібно було скликати прес-конференцію. Місія підтримки ООН у Лівії розмістила в Twitter фото, доповнені короткими цитатами арабською та англійською, а згодом хвилинне інтерв'ю спеціального представника Бернадіно Леона на Youtube.

29 січня о 6:26 за багдадським часом спеціальний представник Генерального секретаря ООН Ніколай Младенов розмістив повідомлення у своєму особистому акаунті (@nmladenov) щодо розслідування вбивства в Дьалі. Місія допомоги ООН в Іраку (@UNIraq), якою він керує, о 10:16 розмістила в Twitter повну заяву, яку згодом коротко виклав речник Генерального секретаря ООН під час прес-конференції по обіді в штаб-квартирі.

«Персональний твіт дуже відрізняється від того, що йде з акаунту установи. Він дає вам змогу висловлювати свої почуття та реакцію, не лише передаючи інформацію», – електронною поштою зазначив Н. Младенов.

«Мені подобається використовувати Twitter з трьох причин: це миттєве джерело інформації, яке дає мені змогу ретельно слідкувати за актуальними подіями, особливо у відрядженні, я можу швидким та точним шляхом передати повідомлення, і цей формат змушує мене залишатися лаконічним у моїх судженнях», – продовжує свою думку спеціальний представник Генерального секретаря ООН.

Twitter як платформа комунікації дає змогу тримати контакт з відповідальними за прийняття рішень у всьому світі, з міністрами, послами, а також з представниками ЗМІ.

На місцях майже всі спеціальні політичні місії мають акаунти в Twitter. У Сомалі, як і в Іраку, місія допомоги ООН (@UNSomalia) спілкується через офіційний і персональний акаунт спеціального представника Ніколаса Кея (@Somalia111).

Спеціальний координатор у Лівані Сігрід Кааг (@SigridKaag) приєдналася до мережі Twitter у серпні 2011 р. та продовжує вести свій особистий акаунт арабською, датською та англійською

мовами, розміщуючи інформаційні матеріали також на офіційному акаунті @UNSCOL. Радник з особливих доручень у Ємені Джамаль Бенмар має особистий акаунт @Jamal_Benomar, на Кіпрі основний акаунт @UN_CYPRUS інформує про важливі актуальні події стосовно мирних переговорів і сил підтримання миру ООН, а радник з особливих питань генерального секретаря Еспен Барт Ейд (@EspenBarthEide) ділиться інформацією про Кіпр та супутні питання, пов'язані з його обов'язками чиновника високого рангу на Світовому економічному форумі, через власний акаунт.

Twitter-акаунт Департаменту політичних справ ООН (@UN_DPA) збільшив кількість своїх абонентів на 66% протягом останніх місяців та сягає 93 тисяч. Коли кількість фоловерів перевищить 100 тис., Департамент анонсував сюрприз для своїх прихильників.

Проте співробітників ООН, які мають намір розмістити у соціальних медіа інформацію щодо власної роботи, попереджають, що вони мають попередньо провести бесіду з керівництвом і коле-

гами, відповідальними за комунікацію.

Насправді, дотримання межі між офіційним і особистим є важливою частиною спілкування в соціальних мережах, адже таке поєднання завжди приверне увагу користувачів. До того ж, крім поширення інформаційних повідомлень стосовно позиції власної країни щодо певного питання, в мікроблозі офіційних осіб доречно розміщувати інформацію про країну загалом. Однак умістити коректне повідомлення в 140 знаків є складнішим, ніж здається на перший погляд. Повідомлення повинно бути доволі однозначним і не залишати значного простору для вільних трактувань.

Нещодавно сервіс мікроблогів Twitter створив функцію, що дає можливість обійти обмеження в 140 символів. Відтепер при ритвіті користувач має додаткові 116 символів для розміщення коментаря, що покращить взаємодію користувача з сервісом.

Однак не всі європейські країни поспішають взяти на озброєння арсенал комунікації із суспільством через нові медіа. Так, очільник Федерального департаменту економіки, освіти та досліджень Йоханн Н. Шнейдер-Амманн, що є одним із семи членів Федеральних зборів, органу виконавчої влади Швейцарії, відкрив акаунт у Twitter лише 13 січня цього року, що було розцінено як «історична» подія швейцарськими засобами масової інформації.

Офіційні особи Федерального департаменту закордонних справ Швей-

царії не має Twitter-акаунту, Президент Конфедерації Дідьє Буркхальтер також не представлений у соціальній мережі. Як зазначає речник Федерального департаменту закордонних справ Паола Серезетті, закордонні представництва Швейцарії мають знати, чи отримують вони зелене світло Берна стосовно широкого застосування нових медіа, які потрібно супроводжувати чіткими настановами, адже посольства Конфедерації «мають необхідні ресурси з метою гарантувати стабільний менеджмент, керівництво, актуалізацію та якість повідомлень».

Федеральний департамент закордонних справ Швейцарії має лише Twitter-акаунт [travel@edad_fae](https://twitter.com/traveledad_fae), з назви якого видно, що він містить інформацію для подорожуючих громадян Конфедерації. Акаунт ведеться трьома державними мовами.

Стосовно Twitter-активності швейцарської дипломатії в рамках багатостороннього співробітництва варто зазначити, що наразі представництво Швейцарії при ООН розміщує інформацію про свою діяльність, включаючи місії Конфедерації в Женеві, Нью-Йорку, Відні, а також Римі, Гаазі та Найробі за адресою [@swiss_un](https://twitter.com/swiss_un).

Однак напередодні федеральних виборів, що мають відбутися 18 жовтня цього року, політичні кола та урядові організації скоріше за все приймуть рішення скористатися новими каналами обміну думками з громадянами

всередині країни та за її межами.

Маттіас Люфкенс, директор відділу цифрових комунікацій агенції «Берсен-Марстеллер» [4], опублікував у своєму блозі www.twiplomacy.com кілька порад щодо спілкування офіційних осіб у нових медіа: уважно обирати Twitter-ім'я, персоналізувати фото та аватарку, що є візитівкою користувача соціальних медіа, спілкуватися тільки однією мовою в одному акаунті одразу, не розміщувати свій порядок денний, а тільки власне бачення результату, спілкуватися зі своїми іноземними колегами.

Таким чином, необхідно зазначити, що орієнтовані на громадськість соціальні медіа дають можливість лідерам держав збільшити їхню владу та впливовість, а також підвищити політичний імідж.

Миттєве поширення інформації впливає на глобальні процеси у світі. Twitter дає можливість висловитися з певної міжнародної проблематики не лише мовою офіційного коментаря. Спілкуючись у соціальних мережах, потрібно знайти рівновагу

між інформативністю та офіційним стилем, дотримуючись зовнішньополітичного курсу держави.

Боротьба за присутність в інформаційному просторі змінила свій характер, адже нові медіа дають можливість оперативно звертатися до аудиторії на пряму. Водночас, необхідність миттєво реагувати на події за непередбачених обставин, не залишаючи часу на формування всебічного інформаційного повідомлення, вимагає наявності змістовної та чіткої інформаційної стратегії. Взаємодія в мережі Інтернет державних чинників і представників громадянського суспільства відбувається на засадах

діалогу у відкритій системі, що має власний розвиток та іміджеву складову.

Інформаційному повідомленню в нових медіа не варто мати односпрямований характер, націлений на спілкування з громадськістю та цільовими групами, адже нові медіа знищують розрив між реаліями життя та свідомістю саме через оперативність та можливість бути причетним до подій, що відбуваються в сучасному світовому глобалізованому просторі.

Список використаних джерел:
1. OECD (2014), «*Social media use by government*», OECD Working Papers on Public Governance, No. 26.

2. <http://twiplomacy.com/blog/twiplomacy-study-2014-update/>

3. <http://fcw.com/Articles/2014/10/09/e-diplomacy.aspx?r=1>

4. <http://www.bilan.ch/mattias-lufkens/netnographie/conseiller-federal-se-met-twitter>

Юлант-Анна де ВРІС,
кандидат політичних наук, вчений секретар ДАУ при МЗС України

АНОТАЦІЯ

Дипломатія – мистецтво просування національних інтересів через обмін інформацією серед країн та націй і має на меті зміну ставлення та поведінки. На окрему увагу заслуговує стрімкий розвиток одного з напрямів електронної дипломатії hashtag-diplomacy – використання Twitter як медіа-майданчика глобальної мережі урядовими структурами та високопосадовцями держав світу.

Ключові слова: електронна дипломатія, нові медіа, проект twiplomacy, «hashtag-битва», агенція Берсен-Мастеллер.

АННОТАЦІЯ

Дипломатия – искусство продвижения национальных интересов посредством обмена информацией среди государств и наций с целью изменения отношения и поведения. Отдельного внимания заслуживает стремительное развитие одного из направлений электронной дипломатии hashtag-diplomacy – использование Twitter как медиа-площадки глобальной сети правительственными структурами и официальными лицами государств мира.

Ключевые слова: электронная дипломатия, новые медиа, проект twiplomacy, «hashtag-сражение», агентство Берсен-Мастеллер.

Імміграційні процеси та імміграція з Латинської Америки до США: інституційно-політичні дилеми сучасного світоустрою

УДК 327:314.742(73)+ 94

Проблема імміграції та впливу іммігрантів на національну ідентичність привертає увагу багатьох дослідників, посідаючи помітне місце в сучасній політології, етнополітиці та мігрантознавстві. Вивчення досвіду Сполучених Штатів Америки – держави, відомої як «нація іммігрантів» – є важливим для європейських країн, де останніми роками відчутною є інтенсифікація імміграційних потоків і поживлення дебатів, присвячених проблемі національної ідентичності на різних інституційно-політичних рівнях. Досвід США в зазначеному питанні є актуальним і для українського суспільства з огляду на те, що дискусії про становлення української нації досі тривають, а питання національної ідентичності та інституційно-політичного становлення суспільства є в стані постійного обговорення.

Сполучені Штати Америки з другої половини ХХ ст. зазнали нечуваного напливу іммігрантів із тих країн/регіонів, в'їзд із яких раніше був заборонений діючими до того імміграційними квотами. Це стало наслідком процесу лібералізації імміграційної політики США, що базувався на положеннях «Закону про імміграцію» від 1965 р. та істотно змінив імміграційну палітру. У цій палітрі суттєву нішу

зайняли вихідці з Латинської Америки, зокрема Мексики. У запропонованій статті автори шукають відповідь на запитання, чи становить реструктуризація сучасного імміграційного процесу в США нові виклики і загрози національній ідентичності. Виходячи з поставленої мети, окреслено такі завдання: проаналізувати зростання кількості іммігрантів з регіону Латинської Америки як наслідку лібералізації імміграційної політики США; визначити, чи можуть трансформації американського суспільства становити загрози для інституційно-політичної та національної згуртованості суспільства ХХІ століття.

«Закон про імміграцію», відомий ще як закон Харта-Селлера, був прийнятий 25 серпня 1965 р. як такий, що мав відповідати національним потребам, узгоджуватися з міжнародними цілями й відповідати позиції Сполучених Штатів Америки як провідної держави «вільного світу». Не зосереджуючись більше на імміграційних хвилях з країн Європи, зазначений закон відкрив можливість імміграції до «нового світу» вихідцям з неєвропейських країн. Він скасував обмеження на основі національної приналежності.

Критерій національного та етнічного походження при імміграції віднині не

Summary
In the article the author analyzes the increasing of immigrants quantity from Latin America as a result of the US immigration process liberalization after 1965 Immigration and Nationality Act was adopted. The author argues that such change of the immigrants' ethnic composition henceforth affected the demographic situation. Determined how such restructuring of immigration process can be new challenges for the American nation and the establishment of institutional and political society of XXI century.
Keywords: the USA, immigration, immigrants, immigration policy, Latin America, nation, national identity, foreign policy, diplomacy, institutionalization.

враховувався (знаменно, що до 1965 р. 70% іммігрантських місць відводилися для вихідців лише з трьох європейських країн – Великої Британії, Ірландії та Німеччини – і залишалися, переважно, невикористаними). Цю ініціативу активно підтримували у зверненнях до конгресу Д. Ейзенхауер у 1960 р. та Дж. Кеннеді у 1963 році. Вона стала принципово важливою віхою лібералізації імміграційного процесу в США, а також усього суспільно-політичного життя держави. Особливо вагоме значення закон мав для забезпечення прав расово-етнічних груп. Деякі дослідники вбачають у ньому один із суттєвих результатів антидискримінаційного руху.

Одним із основних наслідків прийняття «Закону про імміграцію» 1965 р. (вступив у дію в 1968 р.) стало стрімке зростання кількості іммігрантів і зміни якісної структури імміграції. Імміграція досліджуваного нами періоду отримала назву «нова імміграція», що вперше була детально проаналізована на сторінках «Гарвардської енци-

клопедії американських етнічних груп» [1]. Дослідник В. Бріггс назвав цей період « новою ерою масової імміграції », який не тільки продовжуватиметься, а й швидше за все буде характеризуватися дедалі більшою інтенсивністю імміграційних рухів.

Так, припускали, що положення закону принесуть переваги перш за все європейцям, а іммігранти з інших регіонів не прибудуть у такій кількості, щоб кардинально змінити етнічну палітру імміграційних потоків у США. Ці припущення підтверджуються заявами американських державних посадовців. Так, Міністр юстиції Сполучених Штатів Америки Р. Кеннеді заявляв, що після напливу іммігрантів з Азійсько-Тихоокеанського регіону, який становитиме приблизно 5 тис. осіб у перший рік після введення закону в дію, ці показники підуть на спад і не будуть справляти різкого впливу на склад іммігрантів.

Сенатор Е. Кеннеді у свою чергу запевняв, що закон не призведе до того, що американські міста щорічно наповнюватимуть

іммігранти, а етнічна картина американського суспільства не зазнає змін. За словами Л. Джонсона, цей законодавчий акт «не був революційним, не впливав на життя мільйонів і не змінював структури повсякденного життя» американців, однак насправді він вніс значні зміни в кількісний і якісний склад імміграції, у першу чергу, в її етнічні показники.

Зрозуміло, що в перші роки дії «Закону про імміграцію» демографічні наслідки не були помітно відчутними. Так, представники європеїдної раси становили 87,3%, інших рас – 12,6%. Однак уже до початку 1990-х рр. ці показники становили 76,2 і 23,8% відповідно. Імміграція до США з країн Європи наприкінці XX ст. різко скоротилася, а кількість прибулих із регіонів, в'їзд із яких раніше був обмежений, істотно зросла. У структурі імміграції чітко визначилася нова тенденція – серед іммігрантів почали переважати вихідці з Латинської Америки (у 90-х роках XX ст. вони становили 47,9% усіх іммігрантів, із них 23,7% – мексиканці). Для порівняння, іммігранти з Європи та Канади становили лише 13,8% загального обсягу іммігрантів.

Простежуючи кількісні зміни у складі імміграції, звернемося до наступних кількісних показників. У 1961-1970 рр. кількість іммігрантів з Європи становила 1 млн. 123 тис., з Латинської Америки – 1 млн. 283 тис., у процентному співвідношенні – 33,8 і 38,6% відповідно (підрахунки процентного співвідношення на основі статистичних даних Служ-

би імміграції та натуралізації). Уже в 1981-1990 рр. до США з Європи іммігрувало 762 тис., що становило лише 10,4% іммігрантів, з Латинської Америки – 3 млн. 458 тис., що у процентному співвідношенні сягало 47,1%. У 90-ті рр. XX ст. майже половина іммігрантів, які прибули до Сполучених Штатів Америки, були вихідцями з Латинської Америки.

Варто пам'ятати, що в запропонованому процентному співвідношенні нелегальні іммігранти не враховані, адже їх точну кількість встановити неможливо, оскільки вони не беруть участі у переписах населення та реєстраціях. Важливо зазначити, що кількість нелегальних іммігрантів із досліджуваного нами регіону почала зростати саме з 1965 року. Це було спричинено завершенням дії програми «брасеро», у рамках якої мексиканців запрошували в Сполучені Штати Америки для виконання сільськогосподарських робіт. Таким чином, латиноамериканці, здебільшого мексиканці, майже чверть століття мали можливість бути працевлаштованими на території США, адже програма діяла з 1942 по 1964 рік. Після завершення програми «брасеро» вже у 1970-1980-ті рр., за деякими даними, кількість нелегальних іммігрантів з Мексики налічувала 1,5 млн. осіб на рік при 50-60 тис. легальних іммігрантів. Тенденція до збільшення кількості нелегальних іммігрантів зберігалася й надалі: якщо на початку 1980-х років на території країни перебувало 2,5-3,5 млн. іммігрантів, то в 1986 р. за різними підрахунками їх налічувалося

вже від 3,5 до 5 млн. осіб. Проблему нелегальної імміграції до США з Мексики можна пояснити не лише значною протяжністю спільного кордону, а й тим, що він розділяє дві країни з суттєвим розривом у заробітній платі та рівні доходів населення. Прагнення уникнути бідності та шукати кращої долі спонукає багатьох на нелегальну імміграцію, попри низку ризиків і політичних загроз. Так, наприклад, нелегальний статус істотно обмежує доступ до освіти, медицини, перешкоджає соціальній мобільності. Звідси постає суттєва проблема обмеження можливостей інтеграції в американське суспільство. Хоча остання часто пов'язана з небажанням самих іммігрантів, які здебільшого компактно оселяються поруч із представниками своєї етнічної групи.

Якщо аналізувати специфіку розселення іммігрантів із Мексики, то вона є традиційною – іммігранти з цього регіону прибувають і оселяються на Південному Заході країни: 49% проживають у штаті Каліфорнія, 18% – у штаті Техас. Проте наразі простежується вектор руху іммігрантів із Мексики на Захід Сполучених Штатів. Характерно, що вони майже завжди оселяються компактними общинами, створюючи етнічні анклав. Це пояснюється значною мірою тим, що люди тяжіють до підтримки етнічних зв'язків, збереження мовного середовища, культури, традицій. Особливо важливим є психологічний аспект, коли йдеться про здатність відтворювати емоційну прив'язаність як основу

ідентичності емігрантів з досліджуваного нами регіону.

Якщо детальніше проаналізувати імміграцію з Латинської Америки, то варто зауважити, що в 1990-ті рр. XX ст. рекордна кількість іммігрантів із зазначеного регіону в'їхала з Мексики (2 млн. 249 тис., що становило 25% загальної кількості усіх іммігрантів). Таким чином, кількість іммігрантів лише з Мексики перевищувала кількість іммігрантів з усіх країн Європи разом. Характерно, що у 1980-ті рр. цей показник також перевищував дані за кількістю іммігрантів європейського походження. Однак саме в 1990-ті рр. рівень імміграції з Мексики зріс за деякими підрахунками майже на 35,8% порівняно з попереднім десятиріччям.

Високий рівень імміграції з Мексики пояснюється прагненням частини мексиканців переїхати на постійне місце проживання до США з метою знайти більш високооплачувану роботу. Крім того, інтенсивне збільшення кількості іммігрантів з Мексики, особливо на початку 1990-х рр., пояснюємо реалізацією положень «Закону про імміграційну реформу та контроль», прийнятого у 1986 р., що надавав можливість легалізації тих нелегальних іммігрантів, які перебували на території Сполучених Штатів Америки з 1982 року. Під легалізацію потрапили в основному нелегальні іммігранти з Латинської Америки, у першу чергу з Мексики (мексиканці становили 2/3 усіх нелегальних іммігрантів, які були піддані амністії). Це істот-

праці у Сполучених Штатах виявився переповненим спеціалістами окремих галузей, до того ж часто низькокваліфікованими. Це, у свою чергу, призвело до зростання серед них безробіття.

Варто вказати ще один негативний наслідок: невідповідність в освітньому рівні іммігрантів та місцевого населення, що провокує соціальні проблеми.

Аналізуючи критичні оцінки П. Браймлоу, зауважимо, що вони знайшли широку підтримку далеко не в усіх суспільних і політичних колах

но вплинуло на демографічну структуру США. Адже загалом кількість жителів у Сполучених Штатах Америки з іспаномексиканським походженням упродовж 1990-х років збільшилася на 50% і до 2000 р. сягнула 21 млн. осіб. Щорічно їхня кількість збільшується на 1 млн., що зумовлено високим рівнем народжуваності серед вихідців із країн Латинської Америки. І хоча на початку 2000-х років зменшення імміграції з Мексики, що стало результатом законодавчих реформ кінця XX – початку XXI ст., її вплив на демографічну картину США став дуже відчутним. Вже у 2010-2011 рр. Бюро перепису населення Сполучених Штатів зафіксувало, що серед кількості дітей, народжених за вказаний рік, 50,4% – діти представників етнорасових меншин.

Другою після Мексики

за кількістю іммігрантів із цього регіону є Домініканська Республіка. На чотири країни – Домініканську Республіку, Кубу, Гаїті та Ямаїку – припадає 88% іммігрантів із країн Карибського басейну. Якщо основною причиною імміграції з Куби був авторитарний режим Кастро, то для інших трьох країн – проблеми економічного характеру та бажання населення підвищити рівень свого життя та матеріального добробуту. До того ж, взнаки дається територіальна близькість Сполучених Штатів Америки.

Зростання імміграції з країн Латинської Америки (а також Азії), відповідне зменшення імміграції з європейських країн викликало ситуацію, коли серед перших десяти країн-джерел іммігрантів до США не було жодної європейської. Така ситуація значною мірою призвела до зміни етнічного складу

іммігрантів (адже у вихідців із неєвропейських держав значно вищий рівень народжуваності) і до зміни демографічної ситуації в країні. Зважаючи на те, що образ американця – представника «нації іммігрантів» упродовж тривалого періоду був тотожний нащадку європейця, така зміна етнічного складу імміграції до США логічно привернула увагу та занепокоєння [2]. Так, аналізуючи зміну природи американської нації, П. Браймлоу висловлює застереження про те, що Америка ризикує перетворитися на країну «третього світу» у результаті зменшення кількості білих американців і зростання кількості іммігрантів із Латинської Америки, називаючи останніх «непропорційно кваліфікованими та успішними», що потенційно знижують якість робочої сили у США. Крім того, у результаті цієї імміграції ринок

США. Хоча й не були поодинокими (так, наприклад, варто згадати дослідження В. Бріггса [3]. Неможливо оминати ґрунтовне дослідження на пропоновану тематику С. Гантінгтона [4], який, аналізуючи одну з головних, на його думку, проблем для сучасного суспільства – визначення ідентичності, звертаючись до імміграційного феномену, робить висновок, що на сучасному етапі в США активізуються дезінтеграційні процеси, що становлять виклик американській нації. Серед інших чинників, які впливають на національну ідентичність, дослідник виокремлює саме імміграцію з Латинської Америки та мовні й культурні проблеми, що сліднують за нею.

На інституційно-політичних, мовних і культурних проблемах, викликаних іммігрантами із зазначеного регіону, наголошує у свою чергу й дослідник М. Гібернау.

Він зауважує, що «сила іспанської (кастильської) мови означає, що деякі території США стали фактично двомовними і діють як магніт для подальшої імміграції латиноамериканців, приваблених перспективою опинитися в знайомому середовищі» [5].

Показово, що саме під тиском вихідців із Латинської Америки в 1967 р. за рішенням конгресу був прийнятий «Закон про двомовне навчання» в деяких школах, де, за оцінками спеціалістів, двомовної освіти потребувало 3,6-3,8 млн. дітей. Закон передбачав, що школярі матимуть змогу вивчати рідну мову та використовуватимуть її в процесі навчання. Важливо, що незважаючи на велику кількість іспаномовного населення у США, лише його незначна кількість має змогу впливати на американську політику, адже не всі мають право голосувати і брати участь у політичному житті держави.

Деякі дослідники, аналізуючи ідентичність латиноамериканців у Сполучених Штатах («мексикано-американська ідентичність» як конкретний тип іспаномовної ідентичності), спираючись на три взаємопов'язані культурні і соціально-політичні сфери: раса, клас, культура, і при цьому стверджують, що мексиканоамериканці є нещодавно сформованою ідентичністю американців іноземного походження. З огляду на це, постає питання про можливість/неможливість утвердження бодай якогось ступеня етнонаціональної однорідності в американському суспільстві, що було основним

завданням американського «плавильного котла». Однак, що робити з іммігрантами, які зберігали зв'язок зі своєю етнічною батьківщиною, послугоувалися своєю мовою і залишалися носіями прабатьківських традицій, концепція «плавильного котла» не вказувала. Саме тому ця концепція поступово трансформувалася й частково втратила свою популярність. Деякі дослідники взагалі висловлюють думку про те, що «переплавлення» представників різних етнонаціональних груп у США, зокрема іммігрантів з Латинської Америки, залишилося нездійсненим фактом. Інші ж вважають, що воно було успішним лише спочатку. Так, американський дослідник П. Б'юкінен наголошує на успішності «плавильного котла», через який пройшло понад 60 млн. осіб німецького походження, але підкреслює його абсолютну неспроможність на початку ХХІ ст. асимілювати 21 млн. мексиканців [6].

Подекуди з'являлася й гостра критика та абсолютне неприйняття ідеї «плавильного котла» у формі застереження, що «переплавлене» покоління та його нащадки не матимуть у майбутньому усвідомлення особливостей та винятковості своєї раси і віросповідання.

Альтернативним поглядом на політико-етнокультурні та інституційно-політичні процеси в американському суспільстві став культурний плюралізм. Його сутність полягає у визнанні поліетнічною державою існування різних етнічних груп із властивими їм культурни-

ми особливостями в межах єдиного інституційно-політичного та етнополітичного організму.

При цьому держава толерантно ставиться до цих особливостей, які можуть суттєво відрізнятися від культурних особливостей домінуючої культурної спільноти. Неабиякої популярності та поширення культурний плюралізм почав набувати з кінця 1960-тих рр. ХХ ст., адже з прийняттям «Закону про імміграцію» 1965 р. збільшилася етнічна палітра походження іммігрантів у зв'язку зі скасуванням квот, що регулювали імміграцію на основі національного походження, зокрема латиноамериканців. Проповідуючи багатоманітність в американському суспільстві, акцент було зроблено на те, що вона ніколи не повинна бути роз'єднувальним фактором. Починаючи з кінця 1960-х років ХХ ст. в навчальних закладах Сполучених Штатів Америки до програмного курсу вводять вивчення історичного та культурного спадку основних расових та етнічних груп і їхнього внеску в становлення та розвиток США, американської культури. А власне вивчення «багатокультурності» з того часу стало важливим складовим елементом американської освітньої системи, що активно підтримується та заохочується державою, яка здійснює комплекс заходів, спрямованих на забезпечення етнічного плюралізму.

Згідно з ідеєю культурного плюралізму культурна різноманітність, яку приносять за собою іммігранти, сприяє прогресу

країни, а американська культура лише виграє від реалізації прагнення іммігрантів зберегти особливості своєї культури.

Саме в стійкості традицій культури іммігрантів згідно з ідеями культурного плюралізму можливе утвердження та збереження ідентичності. Оскільки нація не формується просто із зібрання людей, для гармонійного співіснування іммігрантів та приймаючого суспільства в межах одного національного утворення необхідними є наявність згуртовуючих чинників, під впливом яких відбувається об'єднання у спільну духовну і політичну цілісність, у рамках якої існує почуття національної ідентичності.

Початок ХХІ ст. ознаменувався тим, що імміграційна політика Президента США Барака Обами стала більш спрямованою на її лібералізацію та реформування. Знаковим стало підписання Б. Обамою наприкінці 2014 р. нового закону про імміграцію, завдяки якому понад 5 млн. людей зможуть легалізувати своє перебування на території США. Нові правила стосуються тих, хто мешкає в Америці понад 5 років або народив тут дітей. Барак Обама пояснив у своєму зверненні: «Ви можете вийти з тіні й жити згідно із законом.

Деякі критики цього закону називають його амністією. Це не так. Амністія – це система імміграції, яку ми маємо зараз: мільйони людей, які живуть тут і не платять податків, не дотримуються наших правил. Ось це справжня амністія – залишити таку непрацюючу систему, як є. Масова

амністія – несправедлива. Масова депортація – також неможлива і суперечить нашому характеру. Тому я – за відповідальність і здоровий глузд.

Якщо ви підпадаєте під наші критерії – можете вийти з тіні. Якщо ви злочинець – вас депортують. Якщо ви плануєте в'їхати до США нелегально – шанси, що вас упіймають та відішлють назад, щойно збільшилися». Як повідомляє прес-служба Білого дому, відповідно до реформи це нововведення мало б допомогти тим, хто прибув до США нелегально та працює за мізерну плату й не отримує соціальної допомоги.

Крім того, за словами Барака Обами, Америка полегшить легалізацію для високоосвічених іммігрантів і бізнесменів. Це дасть змогу зробити імміграційну систему «чеснішою і справедливішою». Одночасно він закликав конгрес до ширших і постійних заходів, які дадуть можливість реалізувати, а не блокувати реформу імміграційної системи та врегулювати проблеми імміграційної реформи в США початку ХХІ ст. як на політичному, інституційному, так і законодавчому рівнях. Станом на сьогодні в Сполучених Штатах проживає понад 12 млн. незаконних мігрантів, переважно з країн Латинської Америки. Щорічно США депортують понад 400 тис. осіб.

У 2015 р. на саміті «SELECTUSA» Президент США Барак Обама заявив про подальше спрощення процедури отримання віз L-1 [7].

Отже, етнічний чинник формування американської нації нерозривно

пов'язаний з проблемою імміграції. Адже знаменно, що на запитання «Яким є ваше етнічне походження?» лише 6% опитаних відповіли, що вони просто «американці». Решта респондентів віднесли себе до однієї із запропонованих переписом 215 етнічних груп. Це порушує питання, яким чином країна з такою різною багатоманітністю в етнічній палітрі утримує і зберігає єдність нації, а також непохитність національної ідентичності.

Не маючи відчуття приналежності до єдиної американської культури, політики, історії, не ідентифікуючи себе з єдиною американською нацією, важко стати повноцінним членом американського суспільства. А відсутність єдності в суспільстві логічно послаблює відчуття безпеки й посилює нові виклики та загрози. Високий ступінь сегрегації суспільства також порушує його стійкість. Так, наприклад, анклав мексиканців на Південному Заході США можуть стати загрозою національній ідентичності. Саме наплив іммігрантів (часто латиноамериканців), збільшення культурної дистанції між корінним населенням та іммігрантами розцінюється багатьма дослідниками як загроза національній ідентичності. Новоприбулі іммігранти жодним чином не повинні спричинювати розмивання національної ідентичності навіть за умови, що вони продовжують ідентифікувати себе з державою свого колишнього проживання. Однак при цьому представники цих етнічних груп повинні бути інтегровані в процес націєтворення, а не бути осторонь інституційно-полі-

тичних процесів.

На сьогодні для США, з метою уникнення нових викликів та інституційно-політичних загроз ХХІ ст. американській нації з боку іммігрантів, важливим є концептуально правильне осмислення та підхід на державному рівні до етно-расових змін американського суспільства, що значною мірою спричинені реструктуризацією імміграційних потоків, і відповідно – необхідність зробити науково обґрунтований правильний вибір концепції, що відповідала б новим етнорасовим реаліям та інституційно-політичним змінам у США світоустрою початку ХХІ століття.

Список використаних джерел:

1. *Harvard Encyclopedia of American Ethnic Groups* [Ed. By S. Thernstrom, A. Orlov, O. Handlin]. – Belknap Press, 1980. – P. 254.
2. *Schlesinger A. The Return to the Melting Pot / A. Schlesinger // Debating Diversity: Clashing Perspectives on Race and Ethnicity in America*. Ed. R. Takaki. – Oxford University Press, USA, 3 edition. – 2002. – P. 257-259.
3. *Briggs V. Mass Immigration and the National Interest: Policy*

Directions for the New Century / Vernon M. Briggs Jr. – M E Sharpe Inc; 3 edition. – 2003. – 328 p.

4. *Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности / Сэмюэл Хантингтон. – М., 2004. – 636 с.*

5. *Гібернау М. Ідентичність націй / М. Гібернау. – К.: Темпра, 2012. – С. 169.*

6. *Buchanan P. The Death of the West: How Dying Populations and Immigrant Invasions Imperil Our Country and Civilization / Patrick Buchanan. – NY.: Thomas Dunne Books, 2001. – P. 164.*

7. *Raif Karerat. L1-B visas to become easier to get: Barack Obama // The American Bazaar. Global Media Holding, Inc. – 2015. – 24 March.*

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
перший проректор
Дипломатичної академії
України при МЗС, кандидат
історичних наук, доцент
кафедри дипломатичної та
консульської служби,
заслужений працівник
освіти України

Надія БУРЕЙКО,
кандидат політичних
наук, доцент кафедри
міжнародних відносин
факультету історії,
політології та міжнародних
відносин Чернівецького
національного університету
імені Юрія Федьковича

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано інтенсивне зростання кількості іммігрантів з Латинської Америки внаслідок лібералізації імміграційного процесу в США після прийняття «Закону про імміграцію» 1965 року. З'ясовано, що ця зміна етнічної палітри іммігрантів у подальшому вплинула на демографічну ситуацію. Визначено, яким чином така реструктуризація імміграційного процесу може становити нові виклики американській нації та інституційно-політичному становленню суспільства ХХІ століття.

Ключові слова: США, імміграція, іммігранти, імміграційна політика, Латинська Америка, нація, національна ідентичність, зовнішня політика, дипломатія, інституціоналізація.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализирован рост количества иммигрантов из Латинской Америки в результате либерализации иммиграционного процесса в США после принятия «Закона об иммиграции» 1965 года. Выяснено, что это изменение этнической палитры иммигрантов в дальнейшем повлияло на демографическую ситуацию. Определено, каким образом такая реструктуризация может составлять новые вызовы американской нации и институционально-политическому становлению общества ХХІ века.

Ключевые слова: США, иммиграция, иммигранты, иммиграционная политика, Латинская Америка, нация, национальная идентичность, внешняя политика, дипломатия, институционализация.

Ukrainians in Poland – a statistical outline

УДК: 327: 94

(Закінчення. Початок у
«З.С.» №4 за 2015 р.)

Ukrainians in Poland in light of the 2011 census

The census questions concerning ethno-national affiliation and language included in the form of the National Census of 2011 were as follows:

- What is your national identity? National identity should be understood as national or ethnic affiliation; it should not be confused with citizenship.

- Do you also feel affiliated to another nation or ethnic community?

- What language(s) do you usually speak at home? (the language used in communication with your family at home; not to be confused with the knowledge of a foreign language).

- What is your native language? (the language you learned as the first language in early childhood, e.g., from your mother) – this question was asked only in the sample survey.

In the census, a flexible form of the question about ethno-national affiliation was used. The respondents could declare affiliation to one or two ethnic categories. Affiliation to national or ethnic groups, as well as ethno-regional, regional and even local groups was declared.

We have data on the complexity of the identity of people declaring Ukrainian identity from 15 provinces. The analysis of the findings of the census made by the statistical office of Opole did not list Ukrainians in this category so, even if there are Ukrainians living in the Opole region, it is probably an insignificant number, and it is many times smaller than the Silesian and German community that predominate there.

Ukrainian identity (both single and dual) was indicated mainly by people living in Warmia-Masuria Province – 13.4 thousand people; then Mazovia Province – 6.6 thousand, West Pomerania – nearly 5 thousand, Pomerania and Podkarpackie provinces – 4.2 thousand and 4.1 thousand respectively, Lower Silesia – over 3.7 thousand, Podlasie – nearly 2.7 thousand. Lublin and Malopolska provinces were inhabited by 2.2 thousand and 2.0 thousand respectively; and Silesia, Wielkopolska and Lubuskie provinces – respectively 1.6 thousand, 1.4 thousand, and 1.2 thousand people with Ukrainian national identity. Of these people, the largest number of Ukrainians declaring the Ukrainian identity as their single identity populated

Анотація
У статті розглядаються результати переписів 2002 і 2011 рр. у контексті розподілу української громади в Польщі та Лемко. Автор подає загальні дані про кількість українців у Польщі, кількість осіб, які послуговуються в цій країні українською мовою, а також соціологічні дані по окремих провінціях. Стаття базується на фундаментальних правових засадах Польської Республіки, які стосуються національних та етнічних меншин, а також прав іноземців. Дослідження містить історичні аспекти і дані щодо чисельності та розподілу українців у Польщі в міжвоєнний період і після Другої світової війни.
Ключові слова: українці, Польща, національна міграційна політика, закон.

the following provinces: Mazovia (over 3 thousand), West Pomerania (over 2.8 thousand), Podkarpackie (2.6 thousand), Pomerania (2.2 thousand), and Podlasie (1.2 thousand). The largest number of declarations of a dual identity occurred in Warmia-Masuria Province (almost 12.5 thousand), followed by Mazovia (almost 3.6 thousand), West Pomerania (2.1 thousand), and Lower Silesia provinces (2 thousand).

While comparing the ratio

between single and dual Ukrainian identity, it should be noted that, in percentage terms, the largest group of Ukrainians with a single identity lives in Podkarpackie Province – 62% (dual – 38%). The next one is West Pomerania Province, where more than 57% of Ukrainians have a single identity, followed by Pomerania – nearly 53%, and Lodz – almost 51%. In other provinces, a dual identity among Ukrainians is predominant. Warmia-Masuria Province is particularly note-

Table 5. Ukrainians – identity complexity in 2011

Province	Total popu- lation	Other than Polish	Ukrainian identity				
	Number	Number	Total: number (=100%)	Single		Dual	
				Number	%	Number	%
Lower Silesia	2,915,241	32,575	3,747	1,714	45.7	2,033	54.3
Kujawy-Pomera- nia	2,097,635	11,878	568	238	42.0	330	58.0
Lodz	2,538,677	13,393	778	395	50.8	383	49.2
Lublin	2,175,700	10,220	2,233	900	40.3	1,333	59.7
Lubuskie	1,022,843	8,765	1,227	852	47.5	647	52.5
Malopolska	3,337,471	10,695	2,018	874	43.3	1,144	56.7
Mazovia	5,268,660	27,151	6,610	3,035	46.0	3,575	54.0
Opole	3,851,180	164,800	x				
Podkarpackie	2,127,286	12,401	4,131	2,561	62.0	1,570	38.0
Podlasie	1,202,365	51,310	2,686	1,225	45.6	1,461	54.4
Pomerania	2,276,174	24,569	4,238	2,233	52.7	1,990	47.3
Silesia	4,630,366	763,651	1,654	725	43.2	939	56.8
Swietokrzyskie	1,280,721	4,418	541	249	45.9	293	54.1
Warmia- Masuria*	1,452,100	15,700	13,400	910	6.8	12,490	93.2
Wielkopolska	3,447,441	18,367	1,416	657	46.4	759	53.6
West Pomerania	1,722,885	18,187	4,978	2,842	57.1	2,137	42.9

x lack of data * rounded data

worthy as more than 93% of its Ukrainian population declares a dual identity. It can be assumed that it is a Ukrainian-Polish identity.

In 2011, the Lemko identity was declared by people living in four provinces: Lower Silesia (nearly 5 thousand Lemkos), Malopolska (almost 1.7 thousand), Lubuskie (almost 1.6 thousand), and West Pomerania (slightly over 0.3 thousand). Among the Lemkos living in Malopolska, a single identity visibly predominates, declared by almost 93% of that group. A slight advantage of a single identity over a dual identity can be observed in Lower Silesia (55.3%) and Lubuskie provinces (53.2%); while in West Pomerania a dual identity is more common – 62.1% of the Lemkos living in that area declared a dual identity. Unfortunately, we lack detailed data as to whether the second identity declared by the Lemkos is the Ukrainian or Polish identity.

The following tables (7 and 8) present the data on the Ukrainian and Lemko language spoken at home in particular provinces. The majority of people who speak the Ukrainian language at home live in Warmia-Masuria Province, and, at the same time, they account for more than half of all people who speak a non-Polish language at home in this province. Other provinces where a significant number of people speak Ukrainian at home are: West Pomerania, Podkarpackie, Mazovia, Pomerania and Podlasie – from approx. 2.6 thousand to 2.1 thousand. In Lower Silesia, 1.3 thousand people speak Ukrainian at home, and in Malopolska and Lubuskie – less than 1 thousand.

During the census of 2011, a question was asked whether the language declared as the one spoken at home was the only language used, or if respon-

Table 6. Lemkos – identity complexity in 2011

Province	Total population	Other than Polish	Lemko identity				
	Number	Number	Total: number (=100%)	Single		Dual	
				Number	%	Number	%
Lower Silesia	2,915,241	32,575	4,940	2,433	55.3	2,206	44.7
Lubuskie	1,022,843	8,765	1,566	833	53.2	732	46.8
Malopolska	3,337,471	10,695	1,662	1,537	92.5	125	7.5
West Pomerania	1,722,885	18,187	338	128	37.9	210	62.1

dents also communicated in another language at home. Throughout Poland, the Ukrainian language was used at home by 24,538 people, and the Lemko language by 4,454 people. As shown in Table 7, the majority of people who speak Ukrainian at home, use it along with a second language. In Lublin Province, this concerns this entire group. In almost all cases, Polish is the second language. The situation is similar in the case of the use of the Lemko language at home. Inhabitants of three provinces declared the use of this language: Lower Silesia (over 31 thousand), Lubuskie (approx. 900) and Malopolska (1.9 thousand). It should also be noted that in Podlasie, 500 people declared to speak Belarusian-Ukrainian dialect at home; 200 of whom use this dialect together with the Polish language (see Table 8).

The results of the census also include information on the declared native language. Across the country, 28,172 people indicated Ukrainian as their native language, and 4,454 people – the Lemko language. Table 9

presents data from particular provinces. It also shows how many people declaring the Ukrainian and Lemko languages as their native languages live in rural areas and how many in urban areas.

The majority of people indicating Ukrainian as their mother tongue live in Warmia-Masuria Province – 6.6 thousand, 3.6 thousand of which live in rural areas. Next, in Mazovia

Province, 4.2 thousand inhabitants declare Ukrainian as their native language, more than 3.2 thousand of whom live in urban areas. West Pomerania, Podkarpackie and Lower Silesia provinces are populated respectively by 2.7 thousand, 2.5 thousand and 2.3 thousand people for whom the Ukrainian language is their mother tongue. Most of those people live in cities, but in Podkar-

Table 7. Ukrainian language spoken at home in 2011

Province	Popula- tion	Non- Polish	Ukrainian language				
			total	as the only one	used with another language		
					total	including Polish	
Lower Silesia	2,915,241	24,362	1,313	241	1,072	1,016	
Lublin*	2,157,700	8,600	800	0	800	800	
Malopolska	3,337,471	23,242	628	83	544	490	
Mazovia	5,268,660	45,629	2,447	320	2,126	2,102	
Podkarpackie	2,127,286	10,972	2,498	447	2,051	2,029	
Podlasie	1,202,400	40,500	2,100	300	1,700	1,700	
Pomerania	2,276,174	122,518	2,128	430	1,698	1,684	
Warmia-Mas- uria*	1,452,100	15,300	8,000	1,800	6,200	6,200	
West Pomer- ania	1,722,885	13,288	2,567	564	2,004	1,992	
Total:	-	975,501	22,481	4,185	18,195	18,013	
Kujawy- Pomerania	2,097,635	10,912	x				
Lodz	2,538,677	12,331					
Lubuskie	1,022,843	7,244					
Opole*	3,851,000	176,500					
Silesia	4,630,366	443,524					
Swietokrzyskie	1,280,721	4,279					
Wielkopolska *	3,447,441	15,300					

x lack of data

* rounded data

Table 8. Lemko language spoken at home in 2011

Province	Popula- tion	Non- Polish	Lemko language			
			total	as the only one	used with another language	
					total	including Polish
Lower Silesia	2,915,241	24,362	31,115	615	2,500	2,444
Lubuskie	1,022,843	7,244	868	132	736	723
Malopolska	3,337,471	23,242	1,901	608	1,293	723
Total:		95,348	33,884	1,355	4,529	3,890
Podlasie	1,202,400	40,500	Belarusian-Ukrainian dialect			
			500	300	200	200

packie Province, the difference between the urban population and the rural population is not big. The next group are the provinces inhabited by 1 to 1,9 thousand people who declare Ukrainian as their mother tongue: Silesia, Malopolska, Lublin, Pomerania. In the latter, the majority of people considering Ukrainian as their native language live in cities, while in the rest of these provinces, the sizes of the urban and rural populations are more or less balanced. The smallest number of people declaring Ukrainian as their mother tongue has been noted in the following provinces: Wielkopolska, Lubuskie, Lodz, Swietokrzyskie, Kujawy-Pomerania. In each of them, less than 800 people indicated this language as their mother tongue.

Inhabitants of the three provinces declared the Lemko language as their mother tongue. In Lower Silesia Province, there was 2.5 thousand of such people, a slight majority of whom live in rural areas. In Malopolska Province, this language was indicated by slightly more than 1 thousand, the vast majority of which live in rural areas. Lubuskie Province has a population of 655 people declaring the Lemko language as their mother tongue and here also most of them live in rural areas. Moreover, in Podlasie Province, also the Belaru-

sian-Ukrainian dialect was being indicated as a native language. 421 people made such a declaration, and all of them live in rural areas.

We should also quote the data on religion that complements the previous analyses of national identity. The form of the 2011 census included a

question about religion, therefore we know that in Poland's population of over 38.5 million, there were over 156,000 Orthodox Christians and 33,281 Greek Catholics. Among the number of Greek Catholics, 8,409 people declared only the Polish national identity, 6,744 – Polish and non-Polish, while 18,123 only a non-Polish identity.

Comparison of the results of 2002 and 2011 censuses

The data from the last two censuses cannot be compared directly since in 2002, respondents were not able to indicate

more than one ethno-national identity. An identity other than Polish could only be declared by people who stated that they did not feel Polish. In the census of 2011, the population of Poland was given the opportunity to specify two ethno-national identities. This causes serious problems in the interpretation of the data. However, in an attempt to compare the overall data, it should be noted that in 2002, the Ukrainian national identity was declared by nearly 31 thousand people (more than 27 thousand of whom had Polish citizenship), and in 2011, this number increased by almost 9 thousand (including both declarations, that is indication of the Ukrainian identity both as the first one and as the second one). The analogous data on the Lemko minority is as follows: 5,863

Table 9. Ukrainian and Lemko languages as native languages vs. place of residence in 2011

Province	Total pop- ulation	Non- Polish	Ukrainian as native language			Lemko as native language		
			Total	Urban area	Rural area	Total	Urban area	Rural area
Lower Silesia	2,915,241	12,810	2,284	1,589	695	2,532	1,151	1,381
Lubuskie	1,022,843	3,747	699	465	233	655	273	383
Malopolska	3,337,471	7,723	1,020	563	456	1,057	212	846
Kujawy- Pomerania	2,097,635	2,965	303	229	74	x		
Lodz	2,538,677	4,707	459	234	135			
Lublin*	2,175,700	4,700	1,600	800	800			
Mazovia	5,268,660	24,643	4,240	3,231	1,020			
Opole*	3,851,000	333,900	x					
Podkarpackie	1,202,365	4,671	2,494	1,370	1,124			
Pomerania	2,276,174	20,133	1,893	1,290	603			
Silesia	4,630,366	117,658	1,007	834	172			
Swietokrzyskie	1,280,721	1,356	383	170	213			
Warmia- Masuria*	1,452,100	10,400	6,600	3,000	3,600			
Wielkopolska*	3,447,441	6,100	700	500	200			
West Pomerania	1,722,885	6,871	2,702	1,817	885			
Podlasie	2,276,174	24,674	1,204	602	602	Belarusian-Ukrainian dialect		
						421	0	421

* rounded data

Table 10. Population by language spoken at home and declaration of national identity in 2002 and 2011 – indigenous languages

Language spoken at home	Total	Declared national identity in 2002			Total	Declared national identity in 2011 *			
		Polish	Non-Polish	undetermined		Only Polish	Polish and non-Polish	Only non-Polish	none **
TOTAL*	38230080	36983720	471 475	774 885	38511824	36522211	871440	596303	521869
Polish	37405335	36965941	434021	5373	37815606	36494648	837502	479169	4585
Used as the only language	36894358	36656303	235126	2929	-	-	-	-	-
Together with other language(s)	510977	309638	198895	2444	-	-	-	-	-
Non- Polish	563499	327201	233697	2601	948523	260845	328502	359111	66
Ukrainian	22698	2643	20048	7	24539	1980	6181	16379	-
Lemko	5627	561	5066	-	6279	183	1488	4609	-
Belarusian-Ukrainian dialect	-	-	-	-	516	67	166	283	-

* respondents could choose more than one identity

** undetermined identity or no ethno-national affiliation

people in 2002 (almost all of whom were also Polish citizens), and slightly more than 10,500 Lemkos in 2011 (including both declarations).

Table 10 presents a comparison of data from 2002 and 2011 in relation to the question about the language spoken at home, compared to the declared Polish or non-Polish identity. It shows that in 2002, out of nearly 22.7 thousand people speaking Ukrainian at home, more than 20 thousand stated a non-Polish ethnic-national identity. Slightly more than 2.6 thousand people speaking Ukrainian at home considered themselves as Poles. In 2011, there were almost 2 thousand more people who spoke Ukrainian at home, that is more than 24.5 thousand, almost 2 thousand of whom considered themselves as Poles, almost 6.2 thousand declared both Polish and non-Polish identity, while nearly 16.4 thousand people speaking Ukrainian at home had only a non-Polish national identity.

The data on people who speak the Lemko language at home shows that in 2002, Poland had a population of over 5.6 thousand people speaking this language at home, more

than 5 thousand of whom declared a non-Polish identity, and 561 considered themselves as Poles. In 2011, almost 6.3 thousand people indicated the Lemko language as the one they spoke at home, 183 of whom considered themselves as Poles, approx. 1.5 thousand declared Polish and non-Polish identity, and more than 4.6 thousand people speaking the Lemko language at home declared only a non-Polish identity.

The results of the 2002 census did not show the existence of the Belarusian-Ukrainian dialect. It only appeared in the results of the 2011 census and was declared by 516 people, 67 of whom considered themselves as Poles, 166 had a dual identity – Polish and non-Polish, while 283 people indicated only a non-Polish identity.

What is the most important is the fact that these two censuses verified the number of different national minorities, in particular the Ukrainian and Lemko minorities. The previous estimates made in the 1990s proved much overstated. It is also important that the last census showed that a dual identity is very common. It can be

interpreted either as the degree of assimilation with the Polish identity, or at least as the degree of domestication in Poland and treating it as one of two homelands

Bibliography:

1. Iwanicki M., 1994, *Ukraincy, Białorusini, Litwini i Niemcy w Polsce w latach 1918-1990, Siedlce*.
2. Kersten K., 1989, *Polska - państwo narodowe. Dylematy i rzeczywistość* [w:] Kula M. (red.), *Narody. Jak powstawały i jak wybijaly się na niepodległość?*, Warszawa.

3. Krysiński A., 1928, *Liczba i rozmieszczenie Białorusinów w Polsce* [w:] „Sprawy Narodowosciowe” nr 3/4.

4. Krysiński A., 1928, *Liczba i rozmieszczenie Ukraińców w Polsce* [w:] „Sprawy Narodowosciowe” nr 6.

5. Krysiński A., 1931, *Tendencje rozwojowe ludności Polski pod względem narodowosciowym i wyznaniowym w dobie powojennej* [w:] „Sprawy Narodowosciowe” nr 1.

Monika SLEZAK,
Academy of Special Education
in Warsaw, Poland

SUMMARY

The article discusses the results of the censuses of 2002 and 2011 in the context of the abundance and distribution of Ukrainian minority in Poland and the Lemko. Shows the general data on the number of Ukrainians in Poland and the number of people using the Ukrainian language in Poland as well as data on the individual provinces.

Everything was preceded by information on the meaning of the Polish law concepts such as national and ethnic minority, a foreigner. The article includes a historical introduction, outlining the abundance and distribution of Ukrainians in Poland in the interwar period and after the war.

Key words: Ukrainian, Poland, national migration policy, law

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются результаты переписей 2002 и 2011 гг. в контексте распределения украинской диаспоры в Польше и Лемко. Автор предоставляет данные о количестве украинцев, проживающих в этой стране, а также количестве людей, которые пользуются украинским языком в польских провинциях.

Статья базируется на основоположных понятиях польских законов, регламентирующих жизнедеятельность национальных и этнических меньшинств и иностранцев. Материал включает исторические сведения о численности и расселении украинцев на территории Польши в межвоенный период и после Второй мировой войны.

Ключевые слова: украинцы, Польша, национальная миграционная политика, закон.

Куба після закінчення «холодної війни»

УДК: 327.94

(Закінчення. Початок у «З.С.» №4 за 2015 р.)

Канада є єдиною країною Західної півкулі, яка зуміла налагодити дружні відносини як із США, так і з Кубою, а в роки «холодної війни» її дипломатичні контакти з Островом Свободи ніколи не переривалися.

Канадські туристи є головними клієнтами кубинських готелів, адже Куба розміщується за 2,5 год перельоту від їх країни. Сторонами налагоджено недорогі чартерні тури на три-чотири дні чи на тиждень до готелів, які працюють за схемою «все включено». Для канадців Куба є третім за популярністю напрямком подорожей після США та Мексики. Унаслідок запровадження американським конгресом всеохопного ембарго в 1962 р. для канадських фермерів зникла конкуренція з боку аграрних компаній із США і вони налагодили збут на острові м'яса курей, бобів і пшениці. Компанія з Торонто «Sheritt International» експлуатує родовища нікелю

та кобальту на сході Куби, адже ці мінерали необхідні для розвитку автомобільної та авіаційної галузей. Нині вона вважається найбільшим інвестором на острові. Канада і Ватикан намагаються відігравати важливу роль у примиренні США та Куби, а останні переговори між ними багато місяців відбувалися в Оттаві [1].

Доволі динамічно розвиваються кубинсько-іспанські відносини, адже офіційний Мадрид став посередником у відносинах ЄС із Островом Свободи. З 1492 по 1898 рр. Куба була колонією Іспанії, та здобула зрештою незалежність після кількох етапів кривавих громадянських воєн. Більшість кубинських міст була заснована іспанцями, а в їхніх будинках і палацах із патіо та портиками простежується піренейський архітектурний вплив. Зокрема, ідеться про урбанізовані центри Баракоа, Байямо, Трінідад, Санкті-Спірітус, Камагуей, Сантьяго-де-Кубу та Гавану. Із 2003 р. сторони практично не підтримува-

Summary

The policy of Cuba's adjustment to the new international conditions after the demise of the Soviet Union is analyzed along with reasons behind the thaw in complex relations between Cuba and the USA.

Keywords: Cuba, the USA, tourism, trade, sanctions.

ли політичних зв'язків, оскільки кубинські правоохоронці заарештували 75 опозиціонерів під час «Чорної весни», а місцеві суди засудили їх до тривалих термінів ув'язнення. У 2010-2011 рр. за наполяганням офіційного Мадрида переважну більшість дисидентів звільнили і дали можливість виїхати до Іспанії, що й сприяло нормалізації відносин.

Головною сферою вкладання іспанських інвестицій на Кубі є туристична галузь. Серед великих інвесторів домінують мережі «Melia», «Iberostar» і «Blau», які володіють надзвичайно дорогими готелями. Помітна тут і присутність іспанських товарів, адже товарообіг сторін наближається до одного мільярда євро. Зокрема, звичайні та іскристі вина на Острові Свободи – із Іберійського півострова. Сюди також завозять промислову продукцію, електроніку та запасні частини до автомобілів. На Кубі працюють 220 філій іспанських компаній і кілька десятків спільних підприємств, відкритих за участю інвесторів із цієї країни.

Бразилія намагається посилити свої позиції на Кубі, оскільки економіки обох партнерів характеризуються певною взаємодоповнюваністю. Насамперед, ця країна має належний досвід будівництва

портів і започаткування етанолових виробництв. Її населення тяжіє до Атлантичного узбережжя, а в решті регіонів спостерігається демографічна криза. Тому президент Ділма Руссефф зацікавлена, щоб кубинські лікарі працювали у малозаселених районах країни, куди місцеві фахівці не бажають переїжджати. Відповідно до програми «Mas Medicos» 4,5 тис. кубинських ескулапів уже поїхали до Амазонії та віддалених штатів заходу. За це Куба отримує щорічну платню в розмірі 270 млн. дол. від бразильського уряду, який також охоче закуповує ліки. Корпорація «Odebrecht» здійснює розширення і модернізацію контейнерного порту Маріель за 957 млн. дол. (більша частина будівництва фінансується за допомогою бразильських кредитів у розмірі 682 млн. дол.), у вільних економічних зонах якого інвестори матимуть податкові канікули терміном на 10 років і право завозити капітальне обладнання без сплати мита. Ця портова територія може стати дешевою виробничою базою для компаній, що планують експортувати товари до південного сходу США. Варто також зазначити, що Бразилія поруч із Канадою є провідним постачальником сої, м'яса, рису, кукурудзи та рослинної олії на острів [2].

У будь-якому разі свої складні економічні проблеми країна могла вирішити тільки завдяки зближенню із США. Перспективи такого розвитку подій з'явилися після приходу до влади Барака Обами. Спочатку новий президент мав намір закрити базу Гуантанамо, яку щороку після революції 1959 р. кубинський уряд вимагає повернути, але проти цього виступив конгрес. У 2009 р. Глава держави дозволив американським кубинцям надсилати на острів щоквартально більші суми, ніж у роки правління Білла Клінтона, а також послабив обмеження на подорожі до Куби. Попри ембарго, американські туристи потрапляли сюди не безпосередньо, а через інші острови Карибського моря, а в паспорт їм не ставили штамп про відвідування Гавани. Наприкінці 2014 р. Барак Обама і Рауль Кастро заявили про намір обмінятися посольствами і послами. Американський президент підкреслив, що політика санкцій проти Куби, яка діяла понад 50 років, так і не спрацювала [3].

Зближення із США було викликане багатьма причинами. По-перше, Куба переважно не приймає у своїх портах лайнери круїзних компаній, які обходять її, побоюючись пору-

шити американські санкції. Винятком є канадська компанія «Cuba Cruise», єдине судно якої здійснює тури до Куби та Ямайки. По-друге, країна може приймати мільйони туристів зі Сполучених Штатів, послугуючись географічною наближеністю до Флориди. Це викличе бум будівництва готелів на північному узбережжі. Приклад знаменитого Ернеста Хемінгуея свідчить, що Острів Свободи міг би стати місцем помешкання для пенсіонерів завдяки тепловому кліматові, дешевому транспортному сполученню із США та наявності старих колоніальних будинків. Країни Центральної Америки активно використовують подібний потенціал, налагодивши «пенсійний туризм». По-третє, в умовах блокади острова з боку Америки не мають сенсу й вільні

економічні зони, оскільки практика свідчить, що більшість країн Карибів постачає продукцію з них переважно на ринок єдиної наддержави. Створення таких районів на Кубі може сприяти становленню її промисловості, адже країна тоді перетвориться на дешевий складальний майданчик для фірм США, яким уже стала Мексика. Кубинські фермери також переконані, що продаж найкращих у світі сигар («Ромео і Джульєтта», «Монте Крісто», «Кочіба» тощо) до американських штатів суттєво збільшить їх прибутки і витіснить з ринку домініканських конкурентів. По-четверте, Куба розраховує на енергоносії США. Хоча острівна країна щоденно й отримує з Венесуели понад 100 тис. барелів нафти, бензин тут надзвичайно дорогий. Літр пального коштує в перерахунку з кубинських песо 1,1 євро. Смерть Уго Чавеса і катастрофічний стан економіки Венесуели дають підстави для висновку, що щедрої допомога може невдовзі закінчитися і ціна пального стрімко зростатиме. США з їхньою сланцевою революцією та покладами енергоносіїв у Мексиканській затоці виглядають привабливим і

найближчим партнером у цьому відношенні. Кубинські виробники міцних алкогольних напоїв також планують експортувати їх до Сполучених Штатів, адже ця країна споживає 40% рому світу завдяки багатомільйонній діаспорі з Латинської Америки. Нарешті, на острів із його фортецями і колоніальними палацами можуть повернутися великі корпорації з «Голлівуду», які знімають стрічки переважно в Пуерто-Ріко чи Домініканській Республіці.

На Кубі також виникла проблема з правонаступництвом. Справа в тому, що режим тримається на особистому авторитеті своїх лідерів, як героїв революції, а умови життя пересічних кубинців є складними. Однак обидва брати вже доволі похилого віку. Фіделю Кастро невдовзі виповниться 89 років, Раулю – 84. Кастро-молодший уже заявив, що у 2018 р. піде зі своєї посади. Самого ж «команданте», що має багато захворювань, кубинці бачать украй рідко, адже він не з'являється на жодних заходах і лише іноді публікує свої роздуми в газетах. Ці політики так і не підготували наступника, адже їхні відомі соратники вже давно пішли з життя. Зокрема, Каміло Сьєнфuegos загинув у авіакатастрофі літака «Песна» в 1959 р., а Ернесто Че Гевару вбили гірські рейнджери в Болівії в 1967 році. За таких умов ставку було зроблено у 2013 р. на маловідомого міністра освіти Мігеля Діаса Канеля, але він ще не встиг зарекомендувати себе як харизматичний політик. Брати Кастро розглядають його кандидатуру як потенційно популяр-

ну серед молоді, тому нині він є віце-президентом. У минулому Канель – інженер і викладач, але значну частину життя пропрацював у Комуністичній партії на відповідальних посадах [4].

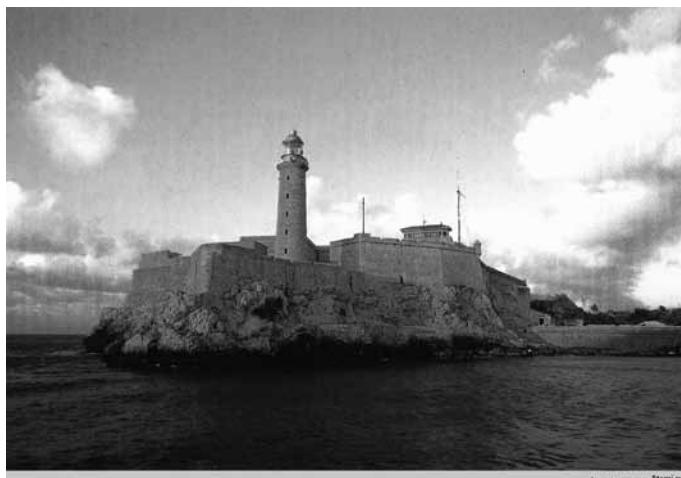
Для США покращення відносин теж є вигідним. Із 1967 і до 2001 рр. на Кубі діяв радянський (згодом російський) центр радіолокаційної розвідки «Лурдес» із 3 тис. працівників, а загострення відносин із РФ потенційно може означати розширення його потужностей і повернення сюди російських фахівців. Американські авіалінії також хочуть стати посередниками в перельотах між Кубою і рештою Латинської Америки, адже місцевий авіаперевізник «Cubana aviación» має лише 19 літаків, частина з яких старі. Отримають зиск від зняття обмежень і американські фермери, які втратили найбільший ринок збуту в регіоні, що у 2014 р. оцінювався сумою 1,7 млрд. доларів. Фермерське лобі вважає, що зняття обмежень на торгівлю дасть змогу збільшити обсяги продажу продовольства з 300 млн. до 500 млн. дол. на рік. Ідеться про експорт рису, тушок курей, сої, овочів, кукурудзи та свинини. Загалом від цього процесу виграють фермери південно-східних штатів, розташованих відносно недалеко від Куби, а також порти Флориди. Крім того, значні кошти можуть заробити й власники поромів, ураховуючи неспроможність більшості кубинців купувати дорогі квитки на літаки і географічну наближеність обох країн.

Обидва лідери 17 грудня 2014 р. заявили про намір

нормалізувати відносини, а невдовзі Барак Обама скасував низку обмежень, пов'язаних із Кубою. Зокрема, тепер відвідувачі зі США можуть купити там товари на суму 400 дол., із них 100 дол. дозволено витратити на ром і сигари та взяти їх із собою на батьківщину. У Сполучених Штатах є чимало людей, які люблять кубинський тютюн. Відомо, що навіть президент Джон Кеннеді незадовго до запровадження ембарго попросив свого помічника і прес-секретаря П'єра Селінджера терміново придбати йому 1200 дорогих сигар марки «Petite H. Urmann».

Крім того, із 2015 р. щокварталу можна надсилати на острів 2 тис. дол., а не 500, як це було в період із 2009 по 2014 роки. Невдовзі громадяни США зможуть використовувати на Кубі кредитні картки для розрахунків. Водночас інвестиції та туризм досі заборонені, а ембарго залишається в силі, оскільки рішення про його зняття повинен прийняти конгрес.

На острів можуть приїхати лише представники деяких категорій громадян: родичі кубинців, біз-

несмени, журналісти, науковці, релігійні діячі, спортсмени, представники неурядових організацій тощо. Нині діє лише секція інтересів США в посольстві Швейцарії, але сторони планують обмінятися дипломатичними представництвами [5].

Залишаються нерозв'язаними питання існування однопартійної системи на Кубі, переслідування представників опозиції та повернення конфіскованої власності США. Самі ж брати Кастро хочуть, щоб база в Гуантанамо на південному сході нарешті була повернута, адже з 1903 р. їхня країна не контролює цю територію площею 118 квадратних кілометрів. Крім того, Кубу досі не викреслили з

переліку міжнародних спонсорів тероризму, до якого її було внесено 1982 р. нібито за надання притулку колумбійським бойовикам і баскським сепаратистам. На острові вважають це рішенням вкрай образливим, адже в компанії з Кубою перебувають тільки Іран, Судан і Сирія. При цьому кубинці відомі своєю політикою посередництва, що допомогла припинити активний етап громадянської війни в Колумбії, а Гавана неодноразово ставала місцем проведення переговорів сторін конфлікту. На жаль, подібний статус означає, що компетентні органи США ретельно придивляються до будь-яких банківських трансакцій із островом, а також перевіряють банки інших країн, які працюють на Кубі, щодо здійснення ними «терористичних грошових переказів».

Кубинські емігранти і представники американських корпорацій хочуть повернути своє майно, націоналізоване без компенсації в 1960-х роках. Однак якщо йдеться про житлову нерухомість, то вона перебуває в занедбаному стані, а родина Кастро не погоджується з американськими оцінка-

ми, що їй потрібно віддати у власність 6 тис. осіб на суму 6 млрд. доларів. На острові були залишені цукрові та нафтопереробні заводи, а також готелі, найбільш символічним із яких є 25-поверховий «Турп Habana Libre» (колишній «Hilton Habana»), де після перемоги революції тимчасово було відкрито штаб Фіделя Кастро. За казино 50-х років Кубу прозвали «морським Лас Вегасом», але нині більшість із них не працює, тому колишні власники хочуть повернути собі хоча б приміщення в центрі столиці. На додачу до цього Рауль Кастро вже заявив, що демократизація не може виступати передумовою для нормалізації відносин, адже це винятково внутрішня справа Куби.

Загалом кубинській політичній еліті варто ретельно вивчити феномен Багамських островів – країни, розташованої зовсім поруч із США, що отримує від свого вигідного географічного положення вагомий дивіденди. Багами (у перекладі «Мілке море») – архіпелаг, що складається з 700 островних гряд і коралових рифів. Ці клаптики суші заселені 380 тис. осіб, а представники їхньої робочої сили працюють у галузі туризму, у банківських установах і казино. Круїзні лайнери та яхти з США постійно заходять у порти Багамських островів, що,

як правило, є першим пунктом їхньої зупинки під час морських подорожей зі східного узбережжя. Важливу роль у економічному розвитку малої країни відіграє обслуговування туристів із США і Канади, що мають намір одружитися на одному з островів. У 2013 р. Світовий банк назвав Багами найбагатшою країною Карибського басейну завдяки прибуткові в сумі 21 тис. дол., який щорічно отримує кожен місцевий житель.

Таким чином, унаслідок особливостей свого геополітичного розташування Куба не може ефективно розвиватися без налагодження відносин із США, але конфлікт між обома країнами триває вже 54 роки і викликає обурення всієї Латинської Америки через обмежувальні заходи єдиної наддержави, що

мають екстериторіальний характер.

Президент Барак Обама став першим американським лідером, який відверто визнав поразку політики санкцій, адже вона спричинила зuboжіння кубинців, але не зуміла змінити поведінку політичної еліти, яка знайшла засіб виживання країни в економії, оподаткуванні грошових переказів, розвитку туризму й експорту робочої сили.

Повернення США на Кубу зумовить проникнення на островів американських корпорацій, які створять робочі місця та витіснять європейських конкурентів завдяки географічній близькості та дешевому долару. Крім того, відлига може посилити еміграцію до Сполучених Штатів талановитих молодих людей, позбавлених громадянських свобод і роботи на батьківщині. Особливо це стосується кубинських бейсболістів, яких надзвичайно цінують у професійній лізі США. Якщо ж з Флориди зрештою повер-

нуться кубинські вигнанці, це викличе політичні конфлікти, оскільки вони будуть боротися не тільки за владу, а й за своє конфісковане майно. Загалом зміни назріли, однак ще рано очікувати на всеохопне врегулювання проблем у двосторонніх відносинах, адже вони занадто складні й існують багато десятиріч.

Список використаних джерел:

1. John Baird applauds 'historic' U.S. move to restore relations with Cuba // CBC news. – 2015. – January 31. – <http://www.cbc.ca/news/canada/john-baird-applauds-historic-u-s-move-to-restore-relations-with-cuba-1.2939294>
2. U.S.-Cuba diplomatic thaw puts Mariel port back in spotlight // The Telegraph. Middle Georgia News Source. – 2015. – January 1.
3. Barack Obama says U.S is ending its failed approach to Cuba, reveals secret talks in Canada // National Post. – 2014. – December 17.
4. The New Number Two Man in Cuba - Vice President Miguel Diaz Canel // Habana Times. – 2013. – February 25.
5. Jeff Harrington. Agriculture Secretary Says Cuba Trade Could Grow by Hundreds of Millions // Tampa bay. – 2015. – January 29. – <http://www.tampabay.com/news/business/agriculture/agriculture-secretary-says-cuba-trade-could-grow-by-hundreds-of-millions/2215620>

Павло ІГНАТ'ЄВ,
доктор політичних наук,
професор

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто політику Куби з пристосування до нових міжнародних умов після розпаду СРСР. Проаналізовано причини відлиги в її відносинах із США на сучасному етапі.

Ключові слова: Куба, США, туризм, торгівля, санкції.

АННОТАЦИЯ

В статье анализируется политика Кубы, которая касается приспособления к новым международным условиям, возникшим после распада СССР. Проанализированы причины оттока в ее отношениях с США на современном этапе.

Ключевые слова: Куба, США, туризм, торговля, санкции.

Створення сучасного промислового та інформаційно-комунікаційного середовища у країнах Ради співробітництва арабських держав Затоки у 2001-2010 роках

УДК 94:320

Значні темпи економічного зростання країн Ради співробітництва арабських держав Затоки (далі – РСАДЗ) у період 2000-2010 рр., з одного боку, сприяли збільшенню концентрації їхніх національних економік за відсутності належної диверсифікації, а з іншого – поєднувалися з відновленням виробництва товарів і послуг як домінуючих галузей нафто- і газодобутку.

Таке відновлення значною мірою було обумовлене активізацією їхньої зовнішньоекономічної співпраці з найбільш розвиненими країнами світу, постійним збільшенням імпорту з цих країн товарів важкого машинобудування, які здебільшого склалися з імпортованої високотехнологічної продукції з Європи, США, Японії, Індії за рахунок як національних накопичень, так і пов'язаних із ними прямих іноземних інвестицій. За відсутності власного машинобудування імпорт машин і устаткування сприяв створенню практично в усіх країнах Ради сучасного промислового та інформаційно-комунікаційного середовища (табл. 1).

Можна сказати, що виробничі об'єкти, які функціонують і визначають сучасну промисловість країн РСАДЗ, є високотехнологічними комплексами, які випускають якісну продукцію,

переважно орієнтовану на експорт.

Разом з тим, імпорт машинобудування викликав помітні структурні зрушення в їхніх національних економіках. За даними Світового банку, у період 2000-2012 рр. частка промисловості в структурі ВВП провідних країн Ради (Саудівської Аравії та ОАЕ) зросла з 54 до 61% та з 49 до 60% відповідно зі збереженням частки секторів обробної індустрії на рівні 10%.

В окремих країнах виникли або зазнали істотного розвитку нові галузі промисловості: чорна та кольорова металургія, будівельна інду-

Summary
Significant growth of GCC during 2000-2010, on one hand, contributed to the increase in the concentration of their national economies in the absence of proper diversification, and on the other – were combined with the reduction of production of goods and services as the dominant sectors of oil and gas production.
One can say that facilities which operate and define GCC modern industry are high-tech complexes that produce quality products, mainly export-oriented. Increasing GCC oil and gas domestic processing is the shortest way to diversify their national economies and local markets, enlarging the efficiency of export and formation of world class oil and gas chemical facilities.
It is important to point out the emergence and development of the GCC metallurgical industry - the framework for improving the machinery industry. The development of industry in GCC countries was driven not only by large-scale imports of machinery, but also by a significant migration of foreign workers and specialists from neighboring countries, especially from the countries of South Asia.
Analysis of the GCC media sphere demonstrates that the real turning point in the qualitative development of information and communication environment took place in the mid-2000s. At this stage, these countries set up information and communication systems, which represent a significant segment of their national economies, as a essential factor for the development of their socio-political systems.
Keywords: GCC, Gulf Council, the United Arab Emirates, Saudi Arabia, Qatar, industry, information and communications environm.

стрія у складі низки підгалузей (цементної, скляної та інших), виробництво меблів. Особливо помітним було зростання

нафто- і газопереробних потужностей. У деяких країнах Ради виникли сектори з виробництва машин і транспортного устаткування – наприклад, у Катарі з 0% у 2000 р. до 11%, у Кувейті – до 3% усієї обробної індустрії у 2012 році.

Підвищення рівня переробки нафти і газу всередині країн РСАДЗ є найкоротшим шляхом до диверсифікації їхніх національних економік і розвитку внутрішніх ринків, збільшення ефективності експорту та формування нафто- і газохімічних комплексів світового рівня. Це розуміють у згаданих країнах і навіть пропонують світовому співтовариству щось нове в галузі міжнародної торгівлі нафтою. Ідеться про розвиток так званого «даунстріму» (downstream) – комплексу логістичних заходів, який включатиме увесь техно-

Таблиця 1. Імпорт країнами РСАДЗ машин і устаткування в 2000, 2005 та 2012 рр.

№	Країни	Роки	Імпорт	
			Усього (млн. дол. США)	у т. ч. машин і транспортного устаткування (%)
1	2	3	4	5
1	Бахрейн	2000	6194	17,0
		2005	10242	29,3
		2012	19768	34,8
2	Кувейт	2000	19436	41,2
		2005	44869	34,3
		2012	118546	35,0
3	Оман	2000	11319	42,3
		2005	18692	48,9
		2012	52138	36,7
4	Катар	2000	11594	47,4
		2005	25762	51,8
		2012	132968	29,8
5	Саудівська Аравія	2000	77583	35,6
		2005	180711	45,2
		2012	388370	41,3
6	ОАЕ	2000	49835	36,3
		2005	1117287	43,5
		2012	350000	32,6

логічний ланцюжок від видобутку сировини, її переробки до транспортування й організації кінцевого (роздрібного) збуту в країнах-споживачах, оминаючи (мінімізуючи) участь іноземних посередників. Приклад цього демонструє Саудівська Аравія, яка збільшила в період 2000-2010 рр. внутрішнє споживання власної нафти на 1,2 млн. барелів на добу, нарощуючи разом з тим експорт нафтопродуктів.

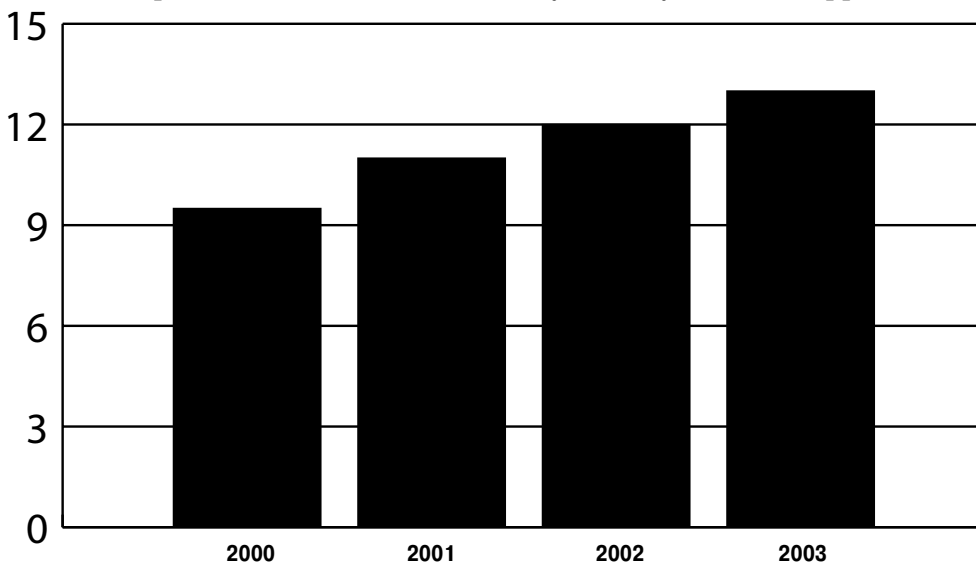
Загалом, у групі цих країн споживання нафти за десятиріччя зросло на 56%, що у чотири рази перевищує світові показники і майже удвічі — темпи зростання в Азії.

За даними О.Б. Брагінського, сумарна потужність нафтопереробних заводів у цих країнах зросла з 167,3 млн. тонн у 2000 р. до 215,4 млн. тонн у 2006 році. Наявні дані свідчать, що на кінець 2014 р. країни РСАДЗ разом виробляли близько 16 млн. барелів нафти на добу. Особливо помітним стало зростання таких потужностей у Саудівській Аравії, ОАЕ, Катарі. За провідної участі Саудівської Аравії зріс обсяг переробки природного й нафтового супутнього газу: із 193,2 млрд. куб. м у 2000 р. до 210,3 млрд. куб. м у 2004 році.

Ті ж самі країни (за винятком Кувейту), а також Катар забезпечили зростання виробництва рідин (у млн. тонн) — із 49,3 до 72,4, що становило відповідно 22,9 і 27,4% світового виробництва. У світовому рейтингу країн-виробників таких продуктів Саудівська Аравія, ОАЕ та Кувейт у розглянутий період упевнено

Рис.1

Динаміка виробництва сталі на Близькому Сході у 2000-2003 рр. , млн. тонн

посідали перші місця в десятці провідних нафто- та газовидобувних країн.

У контексті використання цими країнами так званого даунстріму варто звернути увагу на розвинену виробничу інфраструктуру транспортування нафти й нафтопродуктів, а також природного газу, його скраплення і постачання СПГ за кордон. Одних трубопроводів у регіоні РСАДЗ прокладено понад 30 тис. км, у тому числі 5 магістральних нафтопроводів із пропускною здатністю у 300 млн. тонн на рік. У низці країн Ради функціонує потужний танкерний флот, у тому числі (дані статистики ОПЕК за 2012 р.): Кувейті — 21 судно з повним «дедвейтом» у 3404 тис. тонн; Саудівській Аравії — 20 і 5051; ОАЕ — 13 і 660 і Катарі — 6 і 528.

Важливо зазначити виникнення та розвиток у країнах РСАДЗ металургійної промисловості — основи для вдосконалення галузі машинобудування. Проте становлення

і розвиток такої промисловості відбувається в напрямі обслуговування національних будівельних комплексів. Пріоритет будівельної індустрії перед машинобудуванням пояснюється прискореним розвитком різноманітних об'єктів нерухомості. Розвивається у зазначений період і виробництво конструкційної сталі, яка використовується на будівництвах, напівфабрикати для випуску будівельної сталі, а також гарячекатані рулони для виробництва нафтогазових труб.

За даними Міжнародного інституту заліза та сталі (IISI), у 2000-і роки металургія країн Перської затоки вважалася однією з галузей, що найбільш динамічно розвиваються. При цьому найвища динаміка була характерна для Саудівської Аравії й Катару, обсяги виплавки сталі в яких із середини 1990-х років збільшилися з кількох десятків тисяч тонн майже кустарного виготовлення арматури до

3,94 млн. і 1,05 млн. тонн відповідно на сучасних металургійних комбінатах — саудівських SABIC, Al Tuwairgi і Rajhi Steel і катарському Qatar Steel (рис. 1)

У наступні роки виробництво сталі в Саудівській Аравії зросло до 5 млн. тонн у 2010 р. та в Катарі — до 1,97 млн. тонн. Із середини 2000-х років швидко зростає виробництво сталі в ОАЕ. У цих країнах у 2012 р., за даними World Steel Association (WSA), було виплавлено відповідно 5,203 млн., 2,145 і 2,408 млн.млн. тонн сталі. Крім того, в ОАЕ та Саудівській Аравії отримала розвиток алюмінієва промисловість і чорна металургія, які в основному спрямовані на задоволення внутрішнього попиту будівельної індустрії. Слід зазначити, що, за даними Геологічної служби США, ОАЕ і Катар у 2014 р. увійшли до списку 15 найбільших у світі виробників алюмінію (ОАЕ — 1,82 млн. тонн на рік, Катар — 600 тис.

тонн).

Випереджальними темпами розвивалася будівельна індустрія країн РСАДЗ, реалізуючи найбільші інвестиційні проекти світового рівня. Земля в цих країнах традиційно є у власності держави, однак використовується в основному не як засіб виробництва, наприклад, сільськогосподарського, а як об'єкт нерухомості, що бере активну участь у ринковому обороті, як правило, на правах довгострокової оренди.

Показовими є низка інвестиційних проектів у галузі нерухомості, реалізованих у період 2000-2010 рр. в окремих країнах Ради:

- The Palm, Madinat Jumeirah, Burj Al Arab в ОАЕ;

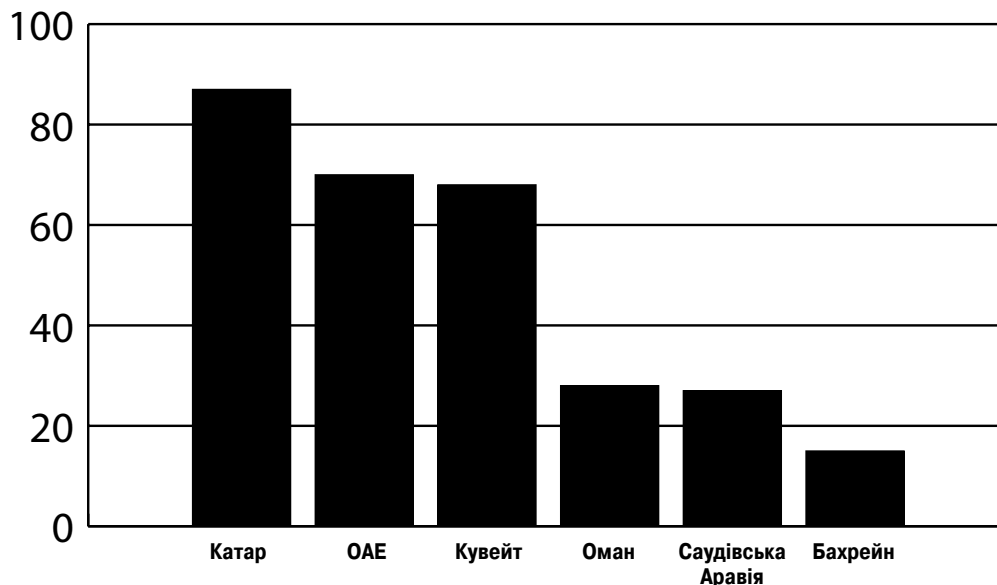
- Makkah Clock Royal Tower Park Inn by Radisson Al Khobar та інші в Саудівській Аравії тощо.

За даними Агентства нерухомості Imexre.com, загальна вартість проектів інфраструктури, які перебували у 2010 р. в процесі будівництва по всьому регіону Перської затоки, становила 2,54 трлн. дол. США. Це охоплювало, зокрема, будівництво залізничних магістралей довжиною до 8 тис. км, які повинні з'єднати всі країни РСАДЗ до 2020 р., на що необхідно інвестиції в сумі близько 100 млрд. дол. США. Існує думка, що нова залізнична мережа стане другою економічною революцією в регіоні після нафти.

У цьому ж контексті варто згадати проекти в Катарі, який готується прийняти чемпіонат світу з футболу у 2022 р. і де

Рис.2

Частка іноземних мігрантів у населенні країн РСАДЗ у 2010 р., %

тривають роботи з будівництва метрополітену, нового морського порту, автомобільних і залізничних магістралей на загальну суму в понад 200 млрд. дол. США. Темпи зростання будівельної галузі в розглянутих країнах становили в період, що розглядається, близько 4-5% на рік.

Розвиток промисловості країн РСАДЗ обумовлений не лише масштабним імпортом продукції машинобудування, а й значною міграцією іноземних робітників і фахівців із сусідніх країн, особливо з країн Південної Азії (Індії, Пакистану, Бангладеш та ін). За даними Комісії ООН з економічних та соціальних питань для Західної Азії, така міграція у період 2000-2010 рр. в Саудівській Аравії, приміром, зросла з 5,25 млн. осіб до 8,43 млн. осіб. Станом на 2010 р., мігранти у трьох із шести країн РСАДЗ становили більшість населення (рис. 2):

Високі темпи промис-

лового розвитку, викликані припливом національного та іноземного капіталів до країн РСАДЗ, супроводжувалися адекватним припливом робочої сили – праці як фактора виробництва (поряд з іншими факторами: капіталом, підприємницькою діяльністю та землею). Відтак можна стверджувати, що саме іноземні мігранти облаштували й обслуговують більшість нафто- і газопромислів країн РСАДЗ. Вони (мігранти) беруть участь у прискореному формуванні нафто- і газопереробних потужностей, створенні супутньої виробничої інфраструктури: трубопроводів, резервуарів і станцій, автомобільних шляхів, морських та інших об'єктів, а також нових міст і систем обслуговування.

Ураховуючи переважну зайнятість національних кадрів на адміністративній та інших видах державної служби (фінансовій, військовій, поліцей-

ській тощо), можна стверджувати, що руками іноземних мігрантів у більшості цих країн (крім, напевно, Бахрейну та Оману) було створено основні матеріальні цінності, у тому числі одержала розвиток національна промисловість, здійснюються структурні зрушення в їхніх економіках.

У економічній літературі склалася думка, що присутність значної кількості трудових іммігрантів у РСАДЗ обумовлена такими факторами, як нестача кваліфікованих фахівців, обмеження на зайнятість жінок, що позбавляють ці країни значної частини трудового потенціалу, а приплив мігрантів з-за кордону є причиною багатьох економічних і демографічних проблем. Водночас, попри шариатські обмеження, зайнятість жінок в ОАЕ й Кувейті, приміром, перевищує 40%, що не набагато відстає від середньоевропейського рівня – 58,7% у 2007 р. (51,4% в 1997 р.).

Створення сучасної

промисловості в країнах РСАДЗ не означає постійного зростання її частки у структурі ВВП або виробництві національного доходу. За даним показником ці країни вже набагато випередили більшість розвинених держав, у тому числі США. За даними Міжнародного валютного фонду за 2012 р., частка промислового виробництва в структурі ВВП США становила 19,1%, що в пайовому відношенні є у 2,5-3 рази меншою порівняно з кожною з країн РСАДЗ.

Міжнародними організаціями (ООН, МВФ, Світовим банком та ін.) прийнято класифікувати країни РСАДЗ як країни з економіками, що розвиваються (на відміну від країн із розвиненими або перехідними економіками). Однак більш влучно, на нашу думку, класифікацію надає економічна теорія постіндустріального суспільства, згідно з якою виділяють три стадії побудови такого суспільства – доіндустріальну (переважне використання малокваліфікованої праці у видобувних галузях і сільському господарстві), індустріальну (масове виробництво товарів на тлі домінування класу промислових робітників) і постіндустріальну (домінування висококласних фахівців). Згідно з цією теорією всі країни РСАДЗ так чи інакше можна віднести до країн із перехідною економікою від доіндустріальної до індустріальної.

Сьогодні в більшості країн РСАДЗ промислові робітники – це переважно іноземні мігранти, відсутність яких може означати зупинку промислового

виробництва з подальшим колапсом їхніх національних економік. Тому найпершим завданням для РСАДЗ є поступова заміна іноземців власними індустріальними кадрами. Причому це повинна бути не примітивна кількісна заміна, а якісна, що забезпечує зростання виробництва різноманітних товарів за значно меншою чисельністю робітників і фахівців.

З урахуванням безсумнівного зиску від торгівлі вуглеводнями нова індустріальна політика цих країн повинна переорієнтувати промислове виробництво на внутрішній ринок і/або ринки сформованого ними інтеграційного співтовариства. У цьому, на наш погляд, є основне завдання створення сучасної промислової бази країн РСАДЗ.

Створення сучасної промисловості в розглянутій групі країн передбачає формування національного машинобудування, яке в кожній із них є дотепер у зародковому стані. Тут не йдеться про закупівлю на нафтодолари найскладніших технологічних комплексів (наприклад, будівництво підприємств «під ключ»). Це важко уявити, примі-

ром, на прикладі ОАЕ, які все більше позиціонують себе як світовий фінансово-туристичний центр. Проте організація складальних, а згодом повністю власних виробництв оргтехніки, комунальних машин і устаткування для таких фінансових і туристичних організацій в ОАЕ вбачається цілком можливою. Це – не капіталомісткі, але трудомісткі виробництва, створення яких на основі національних кадрів сприятиме не лише диверсифікації промисловості цих країн, а й розвиткові кооперації між ними, поглибленню їхньої економічної інтеграції, вирішенню низки економічних і соціальних проблем, зміцненню національної безпеки.

Окремою статтею машинобудування країн РСАДЗ може стати виробництво військової техніки, яка дуже активно закуповується ними за кордоном. Світова конкуренція на ринку озброєнь цілком може бути використана цими країнами при переході від простої та масової закупівлі готових виробів до налагодження власного виробництва окремих компонентів цих виробів. Заради справедливості слід

зазначити, що найбільших успіхів у цьому плані досягли ОАЕ, які, починаючи з 2011 р., заявили про ухвалення на державному рівні курсу на розбудову власної виробничої інфраструктури для випуску продукції військового призначення. У 2011-2014 рр. еміратські військові підприємства розпочали випуск не лише різних видів легкої стрілецької зброї (пістолети «Caracal», набой виробництва концерну «Burkan»), а й сучасних систем протиповітряної оборони «земля-повітря», патрульних катерів, безпілотних літальних апаратів (навіть експортуються до РФ), БМП типу «Німр» тощо.

Станом на 2012 р. у Саудівській Аравії нараховувалося близько 120 місцевих компаній, які спеціалізуються на випуску продукції військового призначення. За інформацією сайту саудівського заводу з виробництва броньованої техніки та важкого обладнання (Armored vehicles and heavy equipment factory, <http://www.avf.com.sa/index-en.html>), на базі підприємства виробляються БТРи типу «Шібель-1», «Шібель-2»,

Таблиця 2. Індекси та рейтинги розвитку інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у країнах РСАДЗ у період 2002-2012 рр.

№	Країни	Період, рр.					
		2002		2007		2012	
		індекс	рейтинг	індекс	рейтинг	індекс	рейтинг
1	2	3	4	5	6	7	8
1	Катар	2,84	47	4,44	44	6,54	31
2	ОАЕ	3,27	40	5,29	32	6,41	33
3	Бахрейн	3,30	38	4,69	42	6,30	39
4	Саудівська Аравія	2,13	73	3,62	55	5,69	50
5	Оман	2,12	76	3,00	77	5,36	54
6	Кувейт	2,77	49	3,57	57	н/д	н/д

легкі автоматичні рушниці та кулемети МР5, G36, снайперські гвинтівки, здійснюються роботи з встановлення броні на автомобілі типу «Хамер» тощо.

Розвиток сфери послуг у країнах РСАДЗ безпосередньо пов'язаний із формуванням у них адекватного сучасним умовам господарювання інформаційно-комунікаційного середовища (сфери медіа). Ідеться про створення комунікаційних технологій поширення інформації. Значення цієї сфери в сучасному світі важко переоцінити. Так, за даними Міжнародного союзу електрозв'язку (International Telecommunication Union), найбільшу активність серед розглянутих країн у період 2002-2013 рр. виявляли Катар, ОАЕ та Бахрейн, що увійшли до четвертої десятки країн зі 157 врахованих (табл. 2).

Формуванню та розвитку інформаційно-комунікаційного середовища в Катарі сприяв закон від 2004 р. про заснування Вищої ради з питань інформації та комунікаційних технологій (далі – Рада), яка мала прискорити процес становлення інформаційного суспільства в державі. Роль Ради як регулятора комунікаційних відносин була юридично закріплена в законі про телекомунікації від 2006 р., який, серед іншого, передбачає розроблення та ухвалення в майбутньому додаткових спеціальних нормативно-правових актів, правил і норм для закріплення правового статусу цього органу.

У 2010 р. емір Катару Х. Аль Тані ратифікував

важливе рішення уряду, пов'язане з реалізацією програми електронного уряду. Відповідно до цього нормативного акта міністерства та інші державні установи повинні співпрацювати з Радою, аби спільними зусиллями досягти успішного втілення в життя програми електронного уряду, перші позитивні результати запуску якої можна спостерігати вже сьогодні.

У 2011 р. у Досі відбулася перша організована Радою представницька конференція інформаційно-комунікаційних технологій «QITCOM-2011». Виступаючи на її відкритті, генеральний секретар Ради Х. Аль-Джабер відзначила, що на сьогодні Катар демонструє помітний прогрес у сприйнятті досягнень інформаційно-комунікаційних технологій (мобільна й стаціонарна телефонія, Інтернет і супутниковий зв'язок). Інша країна Затоки – Кувейт, наприклад, прогнозує, що з 2011 р. по 2015 р. обсяг капіталовкладень у розвиток місцевої мережі ІКТ становитиме 28 млрд. дол. США.

Згідно зі статистикою у 2010 р. 85% мешканців Катару мали комп'ютер, 70% населення були визнані інтернет-користувачами. Крім того, 60% громадян активно використовували Інтернет для ведення бізнесу. Всесвітня павутина полегшувала роботу 49% державних і приватних госпіталів і лікарень. Станом на жовтень 2011 р. національний оператор «Катар Телеком» і британська компанія «Водафон» обслуговували на місце-

вому ринку мобільної телефонії понад 2,78 млн. абонентів (понад 100% населення країни), надаючи послуги як усередині держави, так і за її межами.

В ОАЕ сучасні інформаційно-комунікаційні структури, що надають послуги супутникового зв'язку, почали формуватися ще всередині 1990-х років минулого століття.

В окремих еміратах, наприклад у Дубаї, у межах створеної там Вільної економічної зони у 2000 р. було розпочато амбітний проект «Дубай Інтернет-сіті» – повністю обладнаний новітніми комунікаціями комплекс, де компанії «нової економіки» отримали можливість орендувати торговельні площі з доступом до технологічної інфраструктури за пільговими умовами, передбаченими режимом ВЕЗ.

Стрибок у медіасфері ОАЕ відбувся у 2006 р., коли Вищим комітетом управління телекомунікаційним сектором (SCSTS) з метою стимулювання конкуренції між операторами, посилення ролі громадян держави в розвитку економіки та її подальшої диверсифікації були видані Загальні розпорядження для телекомунікаційного сектору (GTP). Уже на кінець зазначеного року рівень охоплення населення ОАЕ мобільним зв'язком становив 5,1 млн. осіб, а кількість користувачів Інтернету – 578 тис. осіб, тоді як кількість абонентів фіксованих телефонних ліній досягла 1,3 млн. осіб.

Аналіз медіа-сфери інших країн РСАДЗ засвідчив, що реальний

перелом у якісному розвитку інформаційно-комунікаційного середовища відбувся також у середині розглянутого періоду (2000-2010 рр.). Наразі створені в цих країнах інформаційно-комунікаційні комплекси являють собою значний сегмент їхніх національних економік та є істотним фактором розвитку соціально-політичних систем, здатних впливати на характер суспільного устрою, створювати соціальні співтовариства, забезпечуючи їх взаємодію з державними інститутами.

Таким чином, національні економіки країн РСАДЗ, що розвиваються, можна розглядати як перехідні від доіндустріального стану до індустріального з окремими елементами постіндустріального суспільства. Такий перехід забезпечує масштабний імпорт сучасної продукції машинобудування, а також значний приплив іноземних мігрантів у якості трудових ресурсів.

Перехід до повноцінного індустріального розвитку цих країн у період 2000-2010 рр. супроводжувався помітними структурними зрушеннями, що знайшли своє відображення у збільшенні частки промисловості у ВВП, зростанні нафто- і газопереробки, виникненні та швидкому розвитку нових галузей – металургії, промисловості, виробництва будівельних матеріалів, машинобудування тощо.

Зростання частки промисловості у структурі ВВП досягло своїх раціональних меж і було згодом трансформоване в

Максим Субх. Створення сучасного промислового та інформаційно-комунікаційного середовища у країнах Ради співробітництва арабських держав Затоки у 2001-2010 роках

якісний розвиток шляхом диверсифікації та створення масового виробництва різноманітних товарів, формування місткого внутрішнього ринку з елементами сфери послуг, пов'язаних із рухом товарів. Першочергове завдання на цьому шляху – поступове і якісне заміщення іноземних трудових ресурсів національними індустріальними кадрами.

Створене в усіх країнах РСАДЗ інформаційно-комунікаційне середовище відповідає рівню їхнього сучасного розвитку, яке, однак, значно поступається такому середовищу в країнах Північної Європи або Північної Америки, а також деяких державах Азії (Республіка Корея, Сінгапур, Японія), випереджаючи при цьому багатьох аналогів у Латинській Америці, Африці та більшості країн Азії.

Список використаних джерел:

1. *International Financial Statistics Yearbook* [Electronic resource] / IMF eLibrary Data. – Electronic data. – Mode of access: <http://elibrary-data.imf.org/DataExplorer.aspx> (viewed on January 30, 2015). – Title from the screen.
2. Голенкова Н. П. Персидского залива нефтегазоносный бассейн [Электронный ресурс] / Н. П. Голенкова // Горная энциклопедия ; [ред. Е. А. Козловский]. – М.: Советская энциклопедия, 1984-1991. – Режим доступа: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_geolog/3785/Персидского (дата звернення 07.06.2014). – Назва з екрана.
3. *OPEC 2014 Annual statistical bulletin* [Electronic resource] / OPEC. – Electronic data. – Mode of access: http://www.opec.org/opec_web/static_files_project/media/

[downloads/publications/ASB2014.pdf](#) (viewed on January 30, 2015). – Title from the screen.

4. *Steel statistical yearbook 2013* [Electronic resource] / World Steel Association. – Electronic data. – Mode of access: <http://www.worldsteel.org/dms/internetDocumentList/statistics-archive/yearbook-archive/Steel-Statistical-Yearbook-2013/document/Steel-Statistical-Yearbook-2013.pdf> (viewed on March 19, 2014). – Title from the screen.

5. *GCC Project Report 2013* [Electronic resource] / The Big 5. – 2013. – Mode of access: http://www.thebig5.ae/files/zawya_march_2013_report_gcc_projects.pdf (viewed on January 10, 2014). – Title from the screen.

6. Friedman J. P. *Income Property Appraisal and Analysis* / Jack P. Friedman, Nicholas Ordway. – New Jersey : Prentice Hall, 1981. – 366 p. – ISBN 978-0-83593-057-4.

7. Белл Д. *Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования* : монография / Дэниел Белл ; перевод с англ. Владислава Леонидовича Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – 949 с. – ISBN 5-87444-203-0.

8. *Measuring the Information Society 2013* [Electronic resource] / International Telecommunication Union. – Mode of access: http://www.itu.int/en/ITU-D/Statistics/Documents/publications/mis2013/MIS2013_without_Annex_4.pdf (viewed on August 30, 2014). – Title from the screen.

9. HE Sheikh Abdullah Bin Nasser Bin Khalifa Al-Thani opens QITCOM 2014 [Electronic resource] / Qatar is Booming. – Electronic data. – Mode of access: <http://www.qatarisbooming.com/article/he-sheikh-abdullah-bin-nasser-bin-khalifa-al-thani-opens-qitcom-2014#sthash.GFFC18d3.dpuf> (viewed on May 24, 2014). – Title from the screen.

10. *Dubai Internet City* [Electronic resource] /

Corporate profile and Fact Sheet. – Electronic data. – http://www.tecom.ae/uploads/file/DIC-fact-sheet.pdf (viewed on June 13, 2013). – Title from the screen.

11. *UAE Yearbook* [Electronic resource] / Yearbook library. – Electronic data. – Mode of access: <http://www.uaeyearbook.com/yearbook-library.php> (viewed on February 03, 2014). – Title from the screen.

12. *Population Division* [Electronic resource] / Population Division Publications. – Electronic data. – Mode of access: <http://www.un.org/en/development/desa/population/publications/index.shtml> (viewed on January 30, 2015). – Title from the screen.

Максим СУБХ,
аспірант Дипломатичної академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

Значні темпи економічного зростання країн РСАДЗ у період 2000-2010 рр., з одного боку, сприяли збільшенню концентрації їхніх національних економік за відсутності належної диверсифікації, а з іншого – поєднувалися з відновленням виробництва товарів і послуг як домінуючих галузей нафто- і газовидобутку.

Можна сказати, що виробничі об'єкти, які функціонують і визначають сучасну промисловість країн РСАДЗ, є високотехнологічними комплексами, що випускають якісну продукцію, переважно орієнтовану на експорт.

Підвищення рівня переробки нафти і газу всередині країн РСАДЗ є найкоротшим шляхом до диверсифікації їхніх національних економік і розвитку внутрішніх ринків, збільшення ефективності експорту та формування нафто- і газохімічних комплексів світового рівня.

Важливо відзначити виникнення та розвиток у країнах РСАДЗ металургійної промисловості – основи для вдосконалення галузі машинобудування.

Розвиток промисловості країн РСАДЗ обумовлений не лише масштабним імпортом продукції машинобудування, а й значною міграцією іноземних робітників та фахівців із сусідніх країн, особливо з Південної Азії.

Аналіз медіа-сфери країн РСАДЗ засвідчив, що реальний перелом у якісному розвитку інформаційно-комунікаційного середовища відбувся в середині 2000-х років. Наразі створені в цих країнах інформаційно-комунікаційні комплекси являють собою значний сегмент їхніх національних економік, виступаючи істотним фактором розвитку їх соціально-політичних систем.

Ключові слова: РСАДЗ, Рада Затоки, ОАЕ, Саудівська Аравія, Катар, промисловість, інформаційно-комунікаційне середовище.

АННОТАЦИЯ

Значительные темпы экономического роста стран ССАГЗ в период 2000-2010 гг., с одной стороны, способствовали увеличению концентрации их национальных экономик при отсутствии надлежащей диверсификации, а с другой – сочетались с восстановлением производства товаров и услуг в качестве доминирующих отраслей нефте- и газодобычи.

Можно сказать, что производственные объекты, которые функционируют и определяют современную промышленность стран ССАГЗ, являются высокотехнологичными комплексами, выпускающими качественную продукцию, преимущественно ориентированную на экспорт.

Повышение уровня переработки нефти и газа внутри стран ССАГЗ является кратчайшим путем к диверсификации их национальных экономик и внутренних рынков, увеличению эффективности экспорта и формированию нефте- и газохимических комплексов мирового уровня.

Важно отметить возникновение и развитие в странах ССАГЗ металлургической промышленности – основы для совершенствования отрасли машиностроения.

Развитие промышленности в странах ССАГЗ обусловлено не только масштабным импортом продукции машиностроения, но и значительной миграцией иностранных рабочих и специалистов из соседних стран, особенно из стран Южной Азии.

Анализ медиа-сферы стран ССАГЗ демонстрирует, что реальный перелом в качественном развитии информационно-коммуникационной среды состоялся в середине 2000-х годов. На данном этапе в этих странах созданы информационно-коммуникационные комплексы, представляющие собой значительный сегмент их национальных экономик, являясь существенным фактором развития их социально-политических систем.

Ключевые слова: ССАГЗ, Совет Залива, ОАЭ, Саудовская Аравия, Катар, промышленность, информационно-коммуникационная среда.

Євромайдан як складова Революції Гідності

УДК 94:32.001:323.2(477)

Євромайдан став одним із найпотужніших комплексних викликів не лише для України, а й для світової спільноти. Викликами-маркерами для українського суспільства від листопада 2013 р. стали: відмова уряду В. Януковича підписати Угоду про асоціацію з ЄС, події на Майдані, анексія Криму, трагічні події на сході України, українсько-російська війна (гібридна війна) тощо.

Подальший аналіз подій потребує врахування парадоксів революцій, запропонований соціологом П. Штомпкою в «Соціології соціальних змін». До них науковець відносить складну комбінацію різноманітних чинників виникнення революцій; парадокс революційної мобілізації народних мас; питання впливу спадщини попередніх революцій на наступні. Загальною називає й те, чому революції за наслідками так сильно відрізняються від задумів революціонерів, коли демонструють саморуйнівну природу і замість героїчних міфів і надій приносять несправедливість і розчарування. Нарешті, останньою є проблема непередбачуваності революцій, але, на думку П. Штомпки, непередбачуваною є будь-яка революція.

Революція Гідності або Третій Майдан (із відповідним поділом протестувальників на Євромайдан і Антимайдан) стала наймасштабнішою подією в новітній історії України, засвідчивши також нові зсуви в колективній свідо-

мості суспільства. Значимість і масштаб події, пам'ять про сотні людей, які заплатили життям за свій вибір і активну громадянську позицію, зумовлюють необхідність її всебічного осмислення і дослідження, збереження колективної пам'яті.

Більшість експертів маркують вихід людей на вулиці в листопаді 2013 р. (після відмови уряду підписати Угоду про асоціацію з ЄС) як цивілізаційний вибір. Продовження громадських протестів і самоорганізація суспільства на протигагу тиску з боку держави та мобілізація громадян для захисту України від військової агресії на сході країни вказують на надзвичайну важливість цього вибору та увиразнюють характер націо- та державотворення в Україні.

Серед причин Майдану – традиційне та систематичне нехтування потребами й проблемами як окремих громадян, так і громадянського суспільства в цілому, неповага до нього з боку влади, загострення економічної, політичної та соціальної кризи. Відмінною рисою Майдану-2013 перед Майданом-2004, є орієнтація на ідеї та цінності, а не персоналії. Політична культура громадян пострадянської України дотепер відзначалася нечутливістю до політичних програм різних політичних сил, компенсованою ірраціональними чинниками симпатії/антипатії до певного політичного лідера. Події 2004 року поділили українців на два

Summary

Euromaidan became the largest one in the modern history of Ukraine, testified also new shifts in the collective mentality of society. Powerful challenges caused not only by domestic political considerations, but also foreign (especially - external aggression), changed the Ukrainian society. The trajectory of these events gives reason for distinguishing several components of the revolutionary process. Euromaidan is one of the phases of the Revolution of dignity. The course of political and social events in chronological range in November 2013 – September 2014 gives reason to regard them in the same chain «Euromaidan – Crimea – East / South East».

Keywords: Euromaidan, Revolution of Dignity, stages, causes, character, European integration, the Association Agreement.

табори прихильників конкретних політичних діячів, які уособлювали, персоніфікували два вектори розвитку – «прозахідний» і «проросійський». Натомість події кінця 2013 р. були позначені відмовою протестувальників ставати під прапори будь-яких політичних сил і лідерів. Пізніше, коли акцент вимог було зміщено з євроінтеграції на перезавантаження системи влади в країні, наголошувалася важливість зміни не облич і персон на окремих посадах, а перегляд суспільної угоди в цілому – принципів делегування влади народом в обмін на гарантії безпеки та важелів контролю за діями представників – так званих механізмів контрдемократії.

На початку осені 2013 р. в суспільстві багатьма соціологами зафіксовано зростання протестних настроїв. За результатами загальнонаціонального опитування ще в березні цього року (досліджувалися інтеграційні настрої українців), «порівняно з жовтнем 2012 року, кількість людей, які готові виходити на вулиці, зросла на 5% і значно зменшилась кількість тих, хто точно не збирається протестувати, – з 51 до 36%», – зазначала

тоді М. Золкіна, аналітик фонду Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва [1]. Створилася роздвоєність ситуації, зосередженість у суспільстві двох перспектив – з орієнтацією на ЄС та орієнтацією на Митний союз; за приєднання України в перспективі до Євросоюзу виступало 50% опитаних українських громадян, проти – 41%. Підтримка ж утворення єдиної держави у складі України, Росії, Білорусі дає цілком зрозумілі обернені цифри: «за» – 42%, «проти» – 47%. Донбас давав такі цифри: «за» – 18%, «проти» – 59%.

Наведені показники очевидно є невинновими з огляду на східноукраїнську ментальність, яка утворилася на основі східнохристиянської цивілізації. Останній притаманна сакралізація державної влади й колективістична орієнтація діяльності. Відтак «можна уявити, якою високою була у цьому регіоні підтримка утворення єдиної держави з Росією та Білоруссю. І що цікаво: значне число опитуваних, як впливає з цифрових показників, не вважає створення єдиної держави з Росією втратою Україною незалежності», – підсумовує С. Грабовський [2].

Замість демократії в Україні сформувалася олігархічно-кланова модель політичного режиму. Ця гібридна модель, характеризуючись тісним зрошенням політики та економіки, формувалася поступово, набуваючи специфічних ознак за часів діяльності кожного з чотирьох президентів України. Невідповідність між фасадними (задекларованими) цілями української влади та реальним політичним процесом із часом стала набувати загрозливих розмірів, що, зокрема, призвело до появи двох потужних Майданів – Помаранчевої революції (2004 р.) та Євромайдану (осінь-зима 2013-2014 рр.).

Однак саме відмова президента В. Януковича від підписання Угоди про асоціацію України з ЄС і відтермінування асоціації змусило людей вийти на площі міст. У масовій свідомості пересічного українця курс України в напрямку Євросоюзу означав дійсну, а не фасадну, розбудову демократичних інституцій і демонтаж олігархічно-кланової моделі політичних відносин.

Характер подій. Сума

подій і зусиль, що становили основу феномену Євромайдану, не мають на сьогодні однозначного тлумачення й оцінки. Революція Гідності навіть рік по тому сприймається як масштабне, але й досі не пізнане до кінця явище. Безумовно, можна констатувати: Майдан став епіцентром масштабних кардинальних змін у країні. Він запустив процес трансформації не лише політичної сцени, а й соціальних і культурних перетворень. Очевидно, що наслідки цього вибуху гніву й гідності, який вивільнив колосальну суспільну енергію, даватимуться взнаки не одне десятиліття – як у геополітичному вимірі, так і внутрішніх соціально-політичних відносинах. Це був громадянський протест від початку виступу. На думку професора політології Національного університету «Києво-Могилянська академія» О. Гараня, події кінця 2013 - початку 2014 р. доцільно характеризувати як мирний протест, що переріс у повстання.

При цьому Майдан не став соціальною революцією, оскільки не призвів до кардинальних змін у

соціальному фундаменті.

Натомість, на нашу думку, усе ж ідеться про революцію з огляду на внутрішню динаміку процесу, глибинні та якісні зміни суспільства, задіяність енергії та свідомості людей «у колективний процес політичного переоблаштування (redefinition)» [3]. Така позиція ґрунтується на твердженні Б. Акермана: революцією слід вважати «увінчані успіхом зусилля, оперті на колективні і свідомі мобілізації, метою яких є зміна існуючих принципів і практик, що стосуються основної сфери життя». Класичні революції відбувалися тоді, коли «низи вже не могли, а верхи не хотіли». Однак, як зауважив соціальний психолог О. Покальчук, науковці почали відстежувати, що революції відбуваються не тоді, коли зовсім погано живуть, а коли їм стає жити краще, і це не бунт голодних (бо зубожілий народ не здатний на будь-які зміни), а «бунт таких, які вже чогось скуштували і вони тепер хочуть ще. От тоді й відбуваються революції і перевороти».

У ході виступу відбулася не лише зміна політичної влади, спричинена активізацією суспільства, а й зміна політичної свідомості мас. Масовий колективний рух громадян України призвів до революційної трансформації/реінституціалізації суспільства.

Водночас диференційованою є оцінка Майдану 2013 - 2014 рр. у регіональному вимірі. Так, за результатами опитувань фонду «Демократичні ініціативи», захід України майже однозначно вважає, що Майдан був усвідомленим протестом. Натомість на сході країни немає такої однастайності, а думки майже діляться навпіл між негативними і позитивними оцінками Революції Гідності. Причому відчувається боротьба за цих людей, із ким вони будуть: із пост-Майданом чи з анти-Майданом. Особливу позицію в цьому сенсі займає Донбас, де 70% опитаних вважають події в Києві та Україні державним переворотом, і половина з них переконана, що він відбувся за підтримки Заходу. «І як би ми не говорили, що ця позиція сформована пропагандою, але це факт, і з ним треба рахуватися. На територіях, які контролює ДНР, фактично немає людей, які б позитивно оцінювали Майдан. А на територіях, підконтрольних Україні, такі люди все-таки є», – зазначила соціолог І. Бекешкіна [4].

Хронологічний діапазон революції варіюється й очевидно буде коригуватися (передусім, з огляду на верхню межу). Так, у найширшому контексті, продовжуючи запропонований ще 2008 р. дослідником В. Рубцовим логічний

ланцюг, можна простежити пролонгованість революції з увиразненням кількох етапів: перший – 1991 р., другий – 2004 р., третій – 2013 - 2014 роки. На думку дослідника А. Ткачука, «революцією гідності» (прим.: так в авторському тексті – А.К.) називається тримісячний період в історії України з 21 листопада 2013 р. до 22 лютого 2014 року.

На наш погляд, перебіг політичних і соціальних подій у хронологічному діапазоні листопада 2013 - вересня 2014 р. дає підстави розглядати їх у єдиному ланцюгу «Євромайдан – Крим – Схід/Південний Схід», але водночас потребують увиразнення фази його розвитку з конкретним змістовим наповненням. Трагічні події, започатковані навесні 2014 р. на сході України, очікують не лише практичного вирішення, а й осмислення причин, стану та характерних рис. Особливість ситуації полягає в тому, що Україна, не вийшовши зі стану двох посттравматичних ситуацій (Майдану та Криму), опинилася в гострій фазі нового конфлікту. Ми не встигли осмислити сутнісні та подієві характеристики листопада 2013 - лютого 2014 рр. і з цим «неосмисленням» увійшли в новий етап (Крим – Схід/Південний Схід).

Однак, зауважимо: якщо йдеться про Євромайдан, є сенс датування події від початку виступу в ніч із 21 на 22 листопада 2013 р. (інший початок відліку – 26 листопада) під гаслом євроінтеграційних вимог до логічного завершення підписанням 27 червня 2014 р. Угоди про асоціацію з Європейським Сою-

зом або 16 вересня, коли відбулася одночасна спільна її ратифікація ЄС та Україною. У межах окресленого хронологічного поля 21 листопада 2013 - 16 вересня 2014 рр. пропонуємо виокремити кілька етапів.

I етап – 21 листопада - 29 листопада 2013 р. – очікування громадянами України курсу на євроінтеграцію, мирні акції протесту проти рішення уряду відтермінувати підписання Угоди про асоціацію з ЄС на Вільнюському саміті. Особливості: гасла на підтримку євроінтеграції України, прапори України та ЄС, орієнтація на цінності, а не лідера. Із 26 листопада – активна участь студентства. Відсутність чіткої ієрархічної системи відносин (існувала вільна сцена для обговорення проблем).

Основним приводом до виступу 21 листопада стало згортання владою курсу на підписання асоціації з ЄС. Перша акція відбулася 21 листопада 2013 року. На знак протесту на Майдан Незалежності вийшли 1500 людей – переважно журналісти, громадські активісти та опозиційні політики. Згодом до них приєдналися студенти вищих навчальних закладів із усієї країни.

Саме ввечері 21 листопада в соціальних мережах хтось із учасників вперше використав слово «Євромайдан». Цей хештег майже одразу потрапив у тренди Twitter. До 22 листопада його використали понад 21 тис. разів [1].

Головними вимогами мітингувальників стали відставка Кабміну, а також проведення позачергових виборів президента й

уряду. Для реалізації цих цілей було оголошено загальнонаціональний страйк.

Уже потім були події на Грушевського, протистояння 18-20 лютого, втеча Януковича з країни та відкрита агресія Росії. Однак саме події кінця листопада – початку грудня стали точкою невідворотності повалення диктаторського режиму Януковича.

II етап – 30 листопада - 11 грудня 2013 року. Рубіконом подій стало побиття демонстрантів 30 листопада (ця дата – рубіжний маркер). 11 грудня 2013 р. – початок подій на вул. Грушевського. Оформлення протестного руху як антикорупційного, спрямованого проти свавілля правоохоронних органів та соціальної нерівності, причиною яких є урядова політика. Штурм будівлі Адміністрації Президента на вул. Банковій – 30 листопада, повалення пам'ятників Леніну, захоплення адміністративних будівель. Позиція Церков – в основному на підтримку протестувальників.

Головні вимоги протестувальників – звільнення заарештованих учасників Майдану, припинення репресій, відставка уряду і президента, а також підписання Угоди з Євросоюзом. Учасники Євромайдану були налаштовані досить рішуче: 74% готові припинити протест лише в разі виконання всіх вимог Майдану; 28,5% були готові задовольнитися виконанням кількох основних вимог.

Після 30 листопада 2013 р. можна говорити про розмежування поняття «Євромайдан» і «Майдан» через зміну акцентів у риторичі протестувальни-

ків, коли основна вимога щодо підписання асоціації з ЄС змінюється на вимогу відставки уряду та через зміну форм протестів від ненасильницьких на насильницькі. З цього часу спостерігається розширення вимог, які зачіпали всі сфери життя. Таким чином, «у межах Майдану протестний рух глибинно трансформується в протисистемний, антиурядовий та революційний». Існування опозиції дає змогу чіткіше увиразнити характер процесу, характер самого Майдану.

Станом на січень 2014 р. на запитання про ставлення до Євромайдану відповіли респондентів розділилися майже порівну – 49,0% опитаних висловили свою підтримку Євромайдану (повністю або більшою мірою), а 45,5% опитаних висловилися проти Євромайдану (повністю або більшою мірою). Варто зазначити, що більшість респондентів (понад 60%) дали категоричні позитивні або негативні оцінки подіям Євромайдану («повністю підтримую» або «повністю не підтримую»). Кількість респондентів із менш категоричними оцінками вказаних подій («скоріше підтримую, ніж не підтримую» та «скоріше не підтримую, ніж підтримую») становить лише близько 30%. Таким чином, можна стверджувати, що Євромайдан розділив країну не просто на два табори, а на два переважно непримиренні табори [5].

III етап – 11 грудня 2013 - 16 січня 2014 року. Основні маркери етапу: фаза активних дій на вул. Грушевського та розширення території Майдану (вул. Інститутська); спроба

влади шляхом законодавчих актів зняти напруження (показово, що навіть у січні 2014 р. 41,3% опитаних виступало за мирне врегулювання конфлікту: піти на переговори з протестувальниками і частково виконати їхні вимоги); 16 січня – прийняття Верховною Радою пакету законів, «які посилюють відповідальність за окремі правопорушення, посилюють захист суддів і представників правоохоронних органів», низки інших законів увиразнення національно-патріотичної спрямованості. Закони 16 січня фактично могли бути застосовані до учасників Євромайдану як до злочинців із подальшим їх притягненням до кримінальної відповідальності. Країна, як зазначив у виступі 29 грудня 2014 р. президент П. Порошенко, «була миттєво перетворена в диктатуру, в тоталітарну державу 16 січня 2014 року».

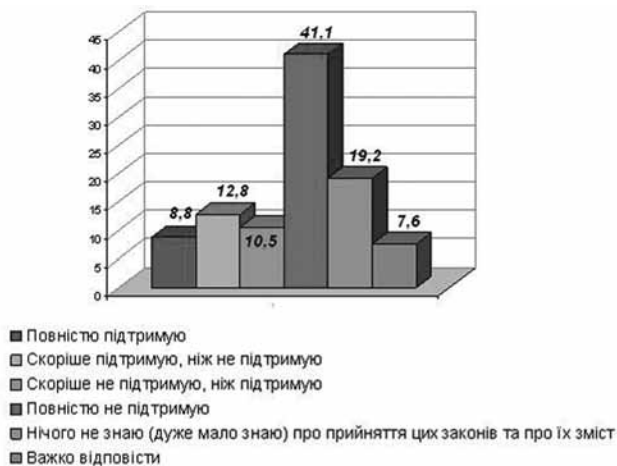
Результати опитування засвідчили, що прийняття Верховною Радою України законів 16 січня 2014 р. в цілому було негативно сприйняте більшістю жителів України. Підтримку вказаним законам висловили лише 21,6% опитаних, тоді як не підтримали їх прийняття понад 50% опитаних, причому більша частина з них висловилася категорично проти цих законів («повністю не підтримую») (рис. 1) [5].

На цьому етапі можна говорити, що, за Ю. Габермасом, «революційний проект виходить за межі самої революції; він не вміщується у власні концепції революції».

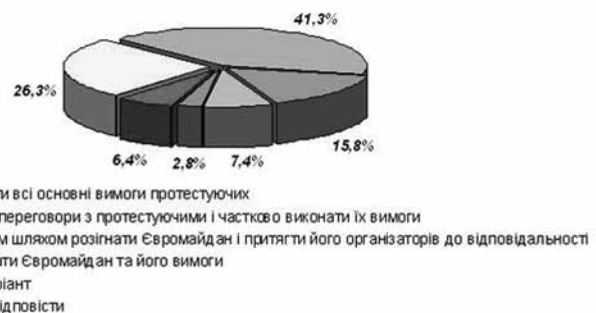
IV етап – 16 січня/19 січня - 18-20 лютого 2014

року. Основні маркери етапу: 19 січня – віче на Майдані Незалежності; збройне протистояння між силовиками та Євромайданівцями на вул. Грушевського; бойові дії; перші вбиті; «Небесна сотня». У лютому 2014 р. відбулося фактично «друге народження незалежності України, – за словами Петра Порошенка, – коли сотня найкращих українських хлопців і дівчат незалежно від того, якої вони були національності і громадянами якої країни вони були, віддали своє життя для того, щоб народилася нова країна і новий народ».

За результатами дослідження «Оцінка жителями України соціально-політичної ситуації в країні станом на січень 2014 року», проведеного з 16 по 30 січня 2014 р. (польовий етап – з 19 по 24 січня) Інститутом соціальних технологій «Соціополіс» на замовлення Агентства моделювання ситуацій [5], найбільша кількість опитаних жителів України вважала: ситуація, що склалася у зв'язку з Євромайданом, повинна бути вирішена шляхом переговорів і компромісів. Такої думки дотримувалося

41,3% опитаних. Понад чверть респондентів вважали, що влада повинна виконати всі основні вимоги протестувальників. За силовий розгін Євромайдану виступало 15,8% респондентів (рис. 2). Варто зазначити, що прихильники компромісного вирішення ситуації, що склалася, були як серед прихильників Євромайдану, так і серед противників. Найбільше прихильників переговорів та компромісу зафіксовано серед тих, хто скоріше підтримує Євромайдан та скоріше не підтримує його. Серед категоричних прихильників Євромайдану переважала думка, що влада повинна повністю виконати вимоги протестувальників, а серед категоричних противників найбільша кількість респондентів виступала за силове вирішення проблеми.

Результати опитування засвідчили, що серед мешканців України станом на січень 2014 р. існувала велика невизначеність щодо того, чим закінчиться Євромайдан. Різні можливі сценарії його закінчення, запропоновані респондентами в січні 2014 р., набрали приблизно однакової кількості голосів, однак жоден із них не був названий як найбільш імовірний значною кількістю опитаних. Попри те, що понад 40% респондентів вважали оптимальним вирішення ситуації шлях переговорів і компромісів між конфліктуючими сторонами, лише 18,5% опитаних вважали такий сценарій найбільш імовірним. Силовий сценарій розгіння Майдану передбачали 18,3% опитаних [5].

Соціологи також подали узагальнену портретну характеристику учасників Майдану. Євромайдан був «молодшим», ніж країна в цілому, але досить зрілий. Середній вік мітингувальників – 36 років. Найбільше серед них людей віком від 30 до 54 років (майже половина); 38% – молодші 30 років; 13% – старші 55. Крім того, Майдан освічений: на ньому явно переважали люди з вищою освітою (64%), із середньою та середньою спеціальною – 22%, незакінченою вищою – 13%. За родом занять серед учас-

ників Майдану найбільшу групу – 40% – становили спеціалісти з вищою освітою, 12% – студенти, 9% – підприємці, 9% – пенсіонери, 8% – керівники, 7% – робітники.

Важливим ідентифікатором є мовленнєва складова. З-поміж опитаних дещо більше половини учасників Майдану вдома спілкуються українською мовою, 27% – російськомовні, 18% – спілкуються і українською, і російською, 1% – іншомовні.

Відтак узагальнений портрет середньостатистичного учасника Майдану є таким: спеціаліст віком 36 років, із вищою освітою, україномовний у побуті. Головним мотивом, який спонукав людей вийти на Євромайдан, стало жорстоке побиття демонстрантів 30 листопада.

18-20 лютого 2014 р. – болісні дні і ночі, що змінили нашу історію та змінюють нас сьогодні. «Чиста жертва Небесної Сотні налякала злочинців. Невинно пролита кров стала остаточним аргументом, щоб режим, який підняв зброю проти беззбройних людей, перестав існувати», – зазначає єпископ Борис Гудзяк.

V етап – 21 лютого - червень 2014 року. Особливість етапу – анексія Криму і початок конфлікту на сході України.

22 лютого 2014 р. В. Янукович визнаний Верховною Радою України таким, що в неконституційний спосіб самоусунувся від здійснення конституційних повноважень.

Виконання обов'язків

Президента України згідно зі ст. 112 Конституції України було покладено на Голову Верховної Ради України Олександра Турчинова. На посаді виконувача обов'язків Президента України він перебував із 23 лютого до 7 червня 2014 року. Фактично, у цей період О. Турчинов об'єднував посади очільника Парламенту (Голова Верховної Ради), керівника Уряду (координатор роботи Кабінету Міністрів), в.о. президента, Верховного Головнокомандувача. Таким чином, його можна називати особою, яка де-юре сконцентрувала найбільші в новітній історії України повноваження.

Ці повноваження було надано Турчинову в надзвичайний період української історії, в обхід принципу розподілу державної влади і без жодного публічного обговорення.

В умовах російської окупації 16 березня 2014 р. відбувся референдум про статус Криму, на якому, за офіційними даними, наданими російськими ЗМІ, 96,77% жителів АРК і міста Севастополь прого-

лосували за возз'єднання відповідних територій із Російською Федерацією. Референдум у Криму не визнала жодна цивілізована країна. Голови парламентів України, Литви та Польщі 17 березня зробили спільну заяву, у якій висловили рішучу підтримку суверенітету, незалежності та територіальної цілісності України та визнали легітимність Уряду України.

Між тим, як свідчать результати загальнонаціонального дослідження громадської думки населення України, проведеного фондом «Демократичні ініціативи ім. Ілька Кучеріва» разом із центром ім. Разумкова з 14 по 18 травня 2014 р. [6], підтримка вступу України до ЄС поступово зростала й на травень 2014 р. становила 53%, тоді як проти членства в ЄС виступало 35,5%, а 11,6% не визначилися. Водночас населення не підтримувало ідею членства України в Митному союзі з Росією, Білоруссю та Казахстаном («за» – 24,5%, «проти» – 61%, «не визначився» – 14%). Ставлення населення до ідеї вступу до МС

кардинально змінилося протягом останніх років: якщо у 2009 р. 58% населення виступали за вступ до Митного союзу і 20% були проти, то в травні 2014 р. лише 24% – «за» і 61% – «проти».

За альтернативної постановки питання підтримка євроінтеграції й того наряду також переважала підтримку приєднання до Митного союзу з кінця 2011 року.

Протягом останнього року кількість прихильників ЄС зросла від 42% (травень 2013 р.) до 50,5% (травень 2014 р.), а підтримка інтеграції в Митний союз, натомість, зменшилася від 31 до 21% відповідно. Водночас дещо збільшилася частка тих, хто вважав, що Україні не варто приєднуватися ані до ЄС, ані до Митного союзу (від 13,5 до 17%), і ще 11% у травні 2014 р. зі своєю позицією не змогли визначитися.

Існували суттєві регіональні відмінності у підтримці членства України в різних міжнародних організаціях. Так, підтримка приєднання до ЄС об'єднувала жителів Західного і Центрального регіонів (88 і 66% відповідно), а от населення Півдня, Сходу і Донбасу у своїй більшості виступало проти вступу до ЄС. Якщо на Заході, порівняно з іншими регіонами, найбільша частка тих, хто за членство в ЄС (88%), то на Донбасі – найбільша частка противників цієї ідеї (75%). За віковим розподі-

лом найбільша частка прихильників вступу до ЄС – серед молоді 18-29 років (58,3% – «за», 29% – «проти») та у віковій групі 30-39 років – 57,5 і 33% відповідно. Утім, і в інших вікових групах прихильники приєднання до ЄС також переважали.

Проти вступу до Митного союзу виступала абсолютна більшість жителів Західного і Центрального регіонів та відносна більшість на Півдні та Сході. Донбас був єдиним регіоном, де більшість населення підтримувала членство України в Митному союзі (73% – «за», 14% – «проти», 13% – «не визначився»). Щодо вікового розподілу, то в усіх вікових групах абсолютна більшість виступала проти приєднання до Митного союзу.

VI етап – червень-вересень 2014 року. Основний зміст цього етапу полягає у двох ключових подіях міжнародного і внутрішньополітичного характеру. По-перше, ідеться про підписання 27 червня Президентом України П. Порошенком Угоди про асоціацію з ЄС; по-друге, розгортання силами АТО успішного наступу на сході України аж до кінця серпня, коли у зв'язку із введенням на територію нашої країни російських окупантів активна наступальна фаза АТО припинилася і Київ пішов на переговори в Мінську та підписання документів про тимчасове припинення вогню.

Фактично саме на цьому етапі Україна остаточно підтвердила вірність євроінтеграційному курсові, незважаючи на деякі обмеження, пов'язані з відтермінуванням приблизно на рік введення в дію окремих

положень Угоди про асоціацію. VI етап став логічним завершенням змістового ланцюга Майдан – Євромайдан – Революція Гідності щодо реалізації однієї з вузлових причин і спонукального мотиву окреслених подій – підписання та ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Водночас, у зв'язку з накладанням на вказаний подієвий ряд принципово іншого і надзвичайно небезпечного чинника – агресії Російської Федерації проти України як загрози українському суверенітету і територіальній цілісності держави – триада послідовних подій Майдан/Євромайдан/Революція Гідності уже з лютого – березня 2014 р. отримала яскраво виражене забарвлення протидії зовнішньополітичній експансії.

При цьому російський чинник для проукраїнських суспільних сил дуже швидко перетворився на загрозу реалізації євроінтеграційних устремлінь України.

Колишній депутат Європейського парламенту від Польщі Павел Коваль у статті для project-syndicate (вересень, 2014 р.), аналізуючи ймовірні варіанти розвитку подій в Україні, підкреслив, що в червні «був останній момент, коли конфлікт можна було врегулювати виключно дипломатичними засобами», а у військовому сенсі для перемоги «ключовим був липень, коли урядові та добровольчі сили мали шанс стабілізувати ситуацію на сході країни». Попри євроінтеграційні устремління, як зауважує П. Коваль, «парадокс полягає у тому, що саме Захід не зміг відносно

невеликими засобами гарантувати реалізацію такого сценарію».

Отже, на завершальному етапі Революція Гідності отримала додатковий імпульс щодо життєво важливої необхідності ефективної протидії російській експансії як з точки зору захисту курсу України на європейську інтеграцію, так і самих засад функціонування незалежної та суверенної Української держави. У цілому події 2013 - 2014 рр. стали маркером і потужним імпульсом процесів у новітній історії України, а також лакмусом європейської спільноти в цілому. Зокрема, у внутрішньополітичному відношенні – революція внесла істотні корективи в процеси самоідентифікації (переформатування ідентичностей) і творення політичної нації; у зовнішньополітичному вимірі – в уявленні про місце України у світі як суб'єкта міжнародних відносин.

Список використаних джерел:
1. Євромайдан. Народження // Українська правда. – 2014. – 21 листопада. –

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/cdn/cd1/21nov/>

2. Грабовський С. Донбас прагне сильної руки, цензури і суму за СРСР // Український тиждень. – 2013. – 16 червня.
3. Ackerman B. We the People. 1. Foundations. – Cambridge (Ma); London (England): The Belknap Press of the Harvard University Press, 1995.

4. Касіч Г. Під знаком Майдану. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dif.org.ua/ua/mass_media/pid-znakom-maidanu.htm

5. Оцінка жителями України соціально-політичної ситуації в країні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sociopolis.ua/uk/doslidzhennya/doslidzhennya/174-socio-political-january-2014/>

6. Зовнішньополітичні орієнтації населення України: регіональний, віковий, електоральний розподіл та динаміка. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.dif.org.ua/ua/polls/2014_polls/mlvbkfrfgbkprhkrtp.htm

Алла КИРИДОН,
доктор історичних наук,
професор, директор
Державної наукової
установи «Енциклопедичне
видавництво»

АНОТАЦІЯ

Євромайдан/Революція Гідності став наймасштабнішою подією в новітній історії України, засвідчивши також нові зсуви в колективній свідомості суспільства. Потужні виклики, спричинені не лише внутрішньополітичними чинниками, а й зовнішньополітичними (зокрема – зовнішньою агресією), змінили українське суспільство. Траєкторія розвитку цих подій дає підстави для виокремлення кількох складових революційного процесу. Якщо Євромайдан із підписанням Угоди про асоціацію досяг свого логічного завершення з точки зору документування процесу, то інші каталізовані революційні процеси тривають.

Ключові слова: Євромайдан, Революція Гідності, етапи, причини, характер, європейська інтеграція, Угода про асоціацію.

АННОТАЦИЯ

Євромайдан/Революция Достоинства – самое масштабное событие в новейшей истории Украины, засвидетельствовавшее также новые подвиги в коллективном сознании общества. Сильные вызовы, обусловленные не только внутривнутриполитическими обстоятельствами, но и внешнеполитическими (в частности – внешней агрессией), изменили украинское общество. Траектория развития этих событий дает основания для выделения нескольких составных революционного процесса. Если Евромайдан и подписание Соглашения об ассоциации достигли своего логического завершения с точки зрения документирования процесса, то другие катализированные революционные процессы продолжают.

Ключевые слова: Евромайдан, Революция Достоинства, этапы, причины, характер, европейская интеграция, Соглашение об ассоциации.

Україна та світова спільнота. Майбутні сценарії

УДК 327

Яким чином Україна буде розвиватися далі? Чи набуде вона повноцінного статусу «сучасної держави»? Чи зможе відстояти своє місце в динамічній архітектурі світового порядку? Яким чином будуть трансформуватися інститути влади? Чи впровадяться з викликами, які наразі загрожують суверенітетові й територіальній цілісності?

Вичерпні відповіді на поставлені запитання дати досить складно, враховуючи надзвичайно непросту поточну політичну ситуацію. Однак розроблення певних сценаріїв найближчого майбутнього в контексті взаємозв'язку України та світової спільноти може бути корисним для експертного середовища.

Сценарії, звичайно, не є остаточними прогнозами, оскільки лише допомагають сфокусувати конструкції, змодельовати варіації розвитку тих чи інших подій.

Сценарний підхід передбачає, перш за все, окреслення базової (вихідної) позиції — точки, від якої потрібно відштовхуватись у прогнозуванні майбутнього. Варто зазначити, що прогнозування є невдячною справою, особливо в ті періоди, коли ситуація повсякчас змінюється, що передбачає високий ступінь невизначеності. Зауважимо, що саме ці напрацьовані прогнози досить легко піддавати критиці. Однак є надія, що читач із розумінням поставиться до запропонованої праці, оскільки кожен сценарій, навіть малоімовірний за

своєю суттю, має всі підстави, аби бути врахованим при аналізі та розробленні стратегій.

Важливим елементом також є визначення ключових факторів (drivers), які будуть впливати на конструювання взаємовідносин сторін.

Пропонується взяти до уваги три категорії «рушійних сил», які визначатимуть подальший перебіг подій: політичні, економічні та соціальні чинники. Розуміючи, що саме геополітична складова та зовнішні фактори є найбільш впливовими, автор не ставив за мету зосередитися лише на цьому.

Буде доцільно виокремити три сценарії, які можуть реалізуватися в контексті подальшого розвитку України до 2025 року. Такий хронологічний період дає змогу розглянути найреалістичніші парадигми. Для простішого сприйняття сценаріїв було використано позначки, що застосовуються в телекомунікаційній сфері, — доступність зв'язку. Саме від того, який зв'язок встановиться між Україною та світовою спільнотою, залежатиме подальший розвиток країни.

Сценарій 1. Надійний зв'язок

Екстраполюємося у 2025 р. і спробуємо змодельовати, що саме відбулося протягом цієї декади.

Основним викликом для України у 2015 р. було припинення бойових дій на сході України, а також подолання соціально-еко-

Summary

The article is about the possible scenarios of future development of Ukraine, as well as its relationship with the international community. Three categories of driving forces (drivers) have been identified. These drivers will influence on future developments.

The main purpose of the research is to focus on analyzing of the most realistic paradigms. The results may be useful for experts and decision-makers in the policy shaping.

Keywords: international community, Ukraine, the West, the EU, modern state, economy, political forces.

номічної глибокої кризи. У результаті подій на Майдані 2014 р. до влади прийшли політичні сили, які створили проєвропейську коаліцію. Після підписання (а також ратифікації Верховною Радою України та Європейським Парламентом) Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Україна все ж таки відтермінувала її повноцінне запровадження, зважаючи на ризики економічного та соціального характеру, а також значний тиск з боку Російської Федерації, що трансформувалася в анексію Кримського півострова та військовий конфлікт на сході України.

Внутрішньополітична ситуація також була складною. Війни олігархів за перерозподіл сфер свого впливу продовжувалися і прямо пропорційно відображалися на політичній складовій. Суспільство вимагало кардинальних змін і реформ, які декларувалися під час Майдану, однак вимоги вже не мали такого протестного характеру, як у минулому. Люди втомилися від постійних потрясінь, і суспільні настрої почали змінюватися, від радикально-налаштованих до конструктивно-стриманих. Прийшло часткове розуміння до деяких політиків, що розбрат і профанація, замість реаль-

них кроків з реструктуризації економіки, переорієнтації ринків збуту, децентралізації влади, інституційної розбудови, консолідації суспільства — це шлях до подальшого зубожіння та втрати національного суверенітету. Таке розуміння було задеклароване і з боку Європейського Союзу, який, все ж таки, поступово взяв на себе провідну роль у деескаляції конфлікту між Україною та Російською Федерацією. Європейським чиновникам було не просто випрацювати саме такий підхід, зважаючи на тиск з боку США та деяких країн-членів ЄС. Відбулася певна реанімація відносин між Заходом і РФ, що призвело до повернення до попереднього формату прагматичного співробітництва з фокусом на економічний взаємовигід.

Україна зберігає свій суверенітет, однак питання Криму та врегулювання кризи на Сході продовжує бути пріоритетом для подальших дій. Світова спільнота надає фінансову підтримку на відновлення Донбаського регіону та впровадження стратегічних реформ. На зміну партіям із радикальними настроями починають зароджуватися і формуватися партії нового типу з

прогресивними політиками. Вони концентрують свою увагу на консолідації суспільства навколо суто прагматичних національних інтересів, які поступово виводять Україну з буфера геополітичних воєн провідних гравців світу.

Під тиском Європейського Союзу, шляхом трансформації політичного простору та інституційної перебудови, вдається зменшити вплив олігархічно-кланової системи на розвиток країни. З приходом інвестицій і тіснішої співпраці в міжнародному аспекті в Україні поступово створюються умови для зміцнення середнього класу, шляхом розвитку малого і середнього бізнесу, сфери послуг. Такий дещо новий досвід для України створює механізм відповідальності формування влади. Виборці все більше починають звертати увагу на ідеологічні засади та програмні документи партій, а не на красномовство, риторику і популізм.

Імплементація II фази з лібералізації візового режиму між Україною та ЄС завершена, і як результат — громадяни України невдовзі зможуть без віз подорожувати до Євросоюзу. Однак це не дало можливості вільного доступу до ринку праці. Тим часом, процес ратифікації Угоди про асоціацію національними парламентами країнами-членами ЄС із певними труднощами, однак, завершується.

Відчутне полегшення бізнесового та інвестиційного клімату, зрозумілі правила гри приносять економічні вигоди, що, у свою чергу, допомагає вивести індустріальний сектор економіки з кризи та наростити потужності в аграрній сфері. Це дає змогу розвивати інші стратегічні напрями економіки: IT-індустрія, банківський сектор, розвиток інфраструктури та транзитного потенціалу, легкої промисловості, туризму.

Розуміння у світі того, що в центрі Європи може виникнути нова довготри-

вала зона нестабільності, дало підстави для відняття часткового порозуміння між США, ЄС та РФ. Однак напруження повністю не зникло. Формування світового порядку продовжує перебувати в зоні турбулентності. Однак Україна, відчувши на собі можливі результати такого стану, поступово робить висновки з раніше зроблених помилок і вчиться обстоювати свої національні інтереси, які певною мірою знаходять підтримку у провідних державах світу. Це дає змогу вибудовувати надійний зв'язок зі світовою спільнотою і відповідати статусу «сучасна держава».

Сценарій 2. Зв'язок із перешкодами

Незважаючи на повільні темпи виконання реформ і погіршення соціально-економічного становища України, Захід (США та ЄС) продовжують підтримувати нову владу, яка прийшла під гаслами боротьби за європейське

майбутнє країни. Виснажливі бойові дії на сході України змушували Київ шукати домовленостей щодо деескалації конфлікту та вироблення майбутньої моделі стабілізації ситуації. Часткова фінансова допомога від західних партнерів дала змогу певним чином стабілізувати економічну ситуацію. Україна за підтримки перш за все ЄС зберегла свою суверенність, однак залишилися питання повернення Криму та визначення подальшого статусу Донбасу, що не давало можливості створити умови для глибокої інтеграції в європейський економічний простір, як це передбачено в Угоді про асоціацію.

Однак українські підприємства, розуміючи необхідність пошуку нових ринків збуту та переорієнтації, починають освоювати ринок ЄС. Цей процес супроводжується підвищеною конкуренцією, оскільки українським виробникам потрібно здобути довіру європейського споживача. Програми технічної допомоги, запроваджені в Україні за підтримки ЄС, дали змогу провести відповідну стандартизацію продукції, що сприяло підвищенню якості товарів і послуг. Змінюється торговельний баланс із ЄС у бік зростання. Відновлюється, хоча із певним проблемним комплексом, секторальна економічна співпраця з РФ. Із переформатуванням влади в Україні з'являються нові політичні проекти, які несуть у собі певний запит значної частини населення України на відновлення діалогу з РФ. У свою чергу, Російська сторона, бажаючи відновити партнерські відносини перш за все з

Європейським Союзом, дещо змінює свою політику стосовно України. РФ продовжує втручатися у внутрішні справи, однак не використовуючи військового присутності. Поляризація суспільства з одного боку до інтеграції з ЄС, з іншого — до відновлення відносин із РФ триває. Її піки припадають на час проведення виборів.

Певне розчарування Європейської спільноти щодо трансформації України до європейських стандартів дещо гальмує процес ратифікації національними парламентами Угоди про асоціацію. Однак безвізовий режим з ЄС все ж таки буде отримано. Запровадження нових програм, які стосуються міграційної політики, дадуть змогу якісніше контролювати міграційні потоки.

Європейські компанії посилять свою присутність та активність на українському ринку, що змусить місцеві підприємства та компанії відчувати всю повноту високої конкуренції та «невидимої руки ринку» А. Сміта. Деякі з них припинять свою діяльність. Україна отримає велику суму зовнішніх запозичень, що збільшить у разі державний борг.

Натомість деякі стратегічні галузі та сектори економіки поступово почнуть контролювати західні компанії, які зможуть придбати контрольні пакети акцій, зважаючи на серйозну девальвацію національної валюти і здешевлення потужностей. Такий перебіг подій не повною мірою задовольнить інтереси олігархів, участь яких усе ще буде вагомою в політичній та економічній структурі

України. Вплив російського бізнесу та капіталу дещо знизиться.

За цим сценарієм України не вдасться подолати енергетичну залежність від РФ, однак перша дещо скоротить споживання за рахунок упровадження енергоефективних програм (за підтримки ЄС) і власного видобутку вуглеводнів. Напруження у вирішенні енергетичних проблем між Україною та РФ триватиме, однак європейська сторона намагатиметься збалансувати інтереси з огляду на забезпечення своєї енергетичної безпеки.

У самому ЄС також відбуватимуться суттєві зміни, і він переживатиме певні кризи з посиленням впливів радикальних сил у своїй середині. Це зумовлюватиме приділення меншої уваги Україні, що, у свою чергу, послаблюватиме позиції останньої в побудові взаємин із Російською Федерацією.

Повільні темпи трансформації України в політичному та економічному вимірі провокуватимуть низку криз, пов'язаних із проблемними питаннями децентралізації, забезпечення економічної стабільності та соціальних гарантій для населення. Цим вдало користуватимуться зовнішні гравці, які частково обстоюють свої сфери впливу, що періодично збігаються з національними інтересами України, однак частіше йдуть із ними в розріз.

Велика частка видатків використовуватиметься на підвищення обороноздатності України. Деякі політичні сили торпедуватимуть питання вступу України в НАТО, однак ЄС не повною мірою поділятиме

такі устремління, зважаючи на тиск РФ. За цим прогнозом, економічна ситуація в Україні дещо поліпшиться, буде створено баланс між опозицією та вдалою, відбудуться позитивні зміни в інституційній розбудові. Це дасть підстави для ведення дискусій щодо набуття Україною статусу можливого майбутнього члена ЄС. Однак на заваді стануть проблеми територіальної цілісності, що виникли у 2014 році.

Сценарій 3. Слабкий зв'язок

Затяжний конфлікт, що розпочався на Сході, роками виснажуватиме Україну, її людські та матеріальні ресурси, послаблюватиме її позиції як переговорника. Відбуватиметься ще більша конфронтація між Заходом і Російською Федерацією. Санкції, введені стосовно російської сторони, негативно впливатимуть на політичні та торговельно-економічні відносини між РФ та ЄС, створюватимуть сприятливі умови для проведення політики ізоляціонізму та закритості для російської влади. Така ситуація обмежуватиме втручання Росії у справи більш віддалених регіонів. Водночас, за нашим прогнозом, ЄС підпише та реалізує Угоду про вільну торгівлю зі США, яка сприятиме встановленню ще тіснішого економічного та політичного союзу. Кілька спроб, які стосувалися відновлення повноцінних відносин між Заходом і Росією, не дадуть вагомих результатів. Світ ще більше поляризуватиметься та готуватиметься до нових повномасштабних кон-

фліктів.

Розчарування нездатністю запроваджувати необхідні зміни в політичній, економічній та інших сферах змусить ЄС по-іншому вибудовувати свою політику стосовно України. Важливі геополітичні рішення з урегулювання ситуації на сході держави ухвалюватимуться все частіше без участі самої України. Росія різними засобами намагатиметься «переконати» Україну змиритися із втратою Криму. Важливо, що і в Європейському Союзі все більше така теза знаходитиме підтримку. Створення ще одного «замороженого конфлікту» заважатиме Україні повноцінної інтегруватися в ЄС та НАТО і послаблюватиме позиції Росії, яку все більше країн сторонитимуться.

Перманентна зміна внутрішньополітичного ландшафту не даватиме змоги зосередитися на виробленні довгострокових цілей з урахуванням національних інтересів.

Відбуватимуться подальші кризові явища в економічній і соціальній сферах. Рівень життя громадян погіршуватиметься, находження від міжнародних фінансових інституцій використовуватимуть не для реформування, а для «проїдання». Така напружена ситуація провокуватиме невдоволення широких верств населення, якими користуватимуться відповідні політичні сили.

Різка зміна зовнішньополітичних векторів прямо позначиться на поглибленні поляризації. Західна частина України все більше прагнучиме інтеграції з ЄС. Натомість низка південно-східних областей

України перебуватимуть у зоні впливу РФ. Ініційована ззовні децентралізація фактично може спровокувати поступову втрату унітарності.

Напружена ситуація супроводжуватиметься час від часу загостренням конфлікту з використанням військового арсеналу та терористичними актами. Великі транснаціональні корпорації, які займаються виробництвом зброї, отримають нові ринки збуту і використовуватимуть свої важелі впливу, аби ця можливість була доступною для них якомога довше.

Поступове скорочення технічної та макрофінансової допомоги Україні унеможливлуватиме будь-які економічні реформи. Проблеми гармонізації українського законодавства з правилами і стандартами ЄС перешкоджатиме двосторонній торгівлі. Виконання Угоди про асоціацію може бути відкладено на невизначений термін.

Україні все важче буде боротися з ярликом країни підвищеного ризику та суцільних конфліктогенних ситуацій. Міжнародні інвестори остерігатимуться вкладати свої кошти, зва-

жаючи на постійні зміни влади та несприятливу економічну ситуацію. Основною статтею надходжень до бюджету залишиться продаж сировини, а також сільськогосподарської продукції. Важку промисловість поновити буде складно. Населення знайде застосування в основному у сфері послуг. Функціонуватимуть сірі зони нелегального контрабандного трафіку. Спостерігатиметься велика частка аутсорсингових компаній переважно в західних областях. Іноземні виробники ще більше заповнять внутрішній споживчий ринок України, однак низька купівельна спроможність громадян вимагатиме від виробників здешевлення продукції, що позначиться на якості товарів.

Серйозні трансформації відбудуться з молодим поколінням українців, яке, з одного боку, увібрало в себе західну систему цінностей, а з іншого — не змогло знайти їм реальне застосування на теренах рідної країни. Як результат, велика кількість студентів і молодих фахівців можуть заповнити ніші, звільнені внутрішньою міграцією в рамках ЄС,

зокрема в Польщі, Чехії, Угорщині, Швеції, Німеччині, Литві, Естонії та ін.

Отже, представники міжнародної спільноти, занурюючись у свої внутрішні проблеми та реагуючи на нові виклики, безумовно змиряться з появою ще однієї зони нестабільності. Однак геополітичне розташування та невикористаний потенціал України зберігатимуть інтерес для провідних країн світу, які зможуть реалізувати свої інтереси в цьому регіоні. Саме це дасть змогу Україні зміцнити зв'язок зі світовою спільнотою та продовжувати боротьбу за утвер-

дження своєї самостійності та набуття повноцінної суб'єктності в новій системі міжнародних відносин.

Список використаних джерел:

1. M.Stollt and S.Meinert (2000): *Worker Participation 2030. Four Scenarios*. ETUI, Brussels [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://library.fes.de/pdf-files/ipg/2011-2/10_a_stollt.pdf
2. Scenario Group EU+East 2030: *The EU and the East in 2030 — Four Scenarios for Relations between the EU, the Russian Federation, and the Common Neighbourhood*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2014 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fes.de/moe>
3. Nicu Popescu «Three scenarios for Ukraine» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gnu.su/Rkr>
4. Michael Emerson, *The Prospect of Deep Free Trade Between the European Union and Ukraine*, Center for European Policy Studies [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://gnu.su/Rkq>
5. Шибко В.Я., Ільтьо І. М., Ференс Б. В. «Україна — сучасна держава та її люди». — Інститут демократії та соціального прогресу, 2015

Богдан ФЕРЕНЦ,
аспірант Дипломатичної академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

У статті досліджуються можливі сценарії подальшого розвитку України, а також її взаємозв'язок зі світовою спільнотою. Визначено три категорії рушійних сил (drivers), які будуть визначати подальший перебіг подій.

Основною метою дослідження є зосередження на опрацюванні найбільш реалістичних парадигм. Отримані результати можуть бути корисними у виробленні стратегій для експертного середовища та осіб, які приймають рішення.

Ключові слова: світова спільнота, Україна, Захід, ЄС, РФ, сучасна держава, економіка, політичні сили.

АННОТАЦИЯ

В статье исследуются возможные сценарии дальнейшего развития Украины, а также ее взаимосвязь с мировым сообществом. Определены три категории движущих сил (drivers), которые будут влиять на дальнейшее развитие событий.

Основной целью исследования было сосредоточение на разработке наиболее реалистичных парадигм. Полученные результаты могут быть полезны в выработке стратегий для экспертной среды и лиц, принимающих решения.

Ключевые слова: мировое сообщество, Украина, Запад, ЕС, РФ, современное государство, экономика, политические силы.

Виклики національній державі в умовах глобалізації

УДК 327

Події останнього часу на міжнародній арені засвідчують, що саме невизначеність напряму трансформації міжнародної системи багато в чому зумовлює розкол між провідними національними акторами, який вочевидь починає вести світ до поглиблення політико-системного конфлікту з небезпекою переростання в нову «холодну війну». Безумовно, міжнародна система вже не може бути однополюсною, як це було в перше десятиріччя після розпаду СРСР. Однак питання, якою вона стане, залишається без консолідованої відповіді.

Взаємовідносини учасників міжнародних відносин, кількість яких постійно зростає, а ступінь взаємозалежності посилюється, надалі відбуватимуться під конкретним і масштабним тиском дихотомії глобалізаційних і антиглобалізаційних рухів. Не можна ігнорувати ні потужності економічних і політичних сил, які виступають за поглиблення глобалізації, ні потенціалу антиамериканізму як ключової сили протидії глобалізаційним процесам. Чисельність і різноманітність акторів, наявність багатьох глобальних світових проблем змушує всі держави, міжнародні організації, світову громаду брати до уваги ці фактори з метою пошуку шляхів їх ефективного вирішення. Кризи, конфлікти, екологічні катастрофи, збільшення недержавних акторів потребують упорядкування, вироблення і фор-

малізації більш чітких правил поведінки учасників міжнародних відносин на світовій арені.

Розширення повноважень міжнародних організацій і зростання впливу транскордонних суб'єктів у різних сферах діяльності змінює функції державних кордонів, які стають більш «прозорими». Втрата державними кордонами частини бар'єрних функцій розглядається як прояв загальної кризи Вестфальської системи національних держав. Унаслідок цього держава делегує свої функції регіональним і міжнародним організаціям. Інтеграційні угруповання створюються у відповідності не тільки зі спільністю економічних інтересів сусідніх країн, а й з їх приналежністю до культурних або цивілізаційних регіонів. До того ж, значна увага приділяється проблемам територіальної самоідентифікації особистості [1, с. 100, 105].

Виникнення феноменів макрорегіоналізму та мікрорегіоналізму змушує переосмислити значення державного суверенітету. Сьогодні можна говорити про три макрорегіони: Європу з ядром у вигляді ЄС, Північну Америку на чолі зі США та Східну Азію з центром у Японії. В основу мікрорегіоналізму покладено бажання розвинутих регіонів не допустити перерозподілу багатства на користь інших регіонів.

Сучасний стан міжнародної системи характеризується серйозними змінами в міжнародно-політич-

Summary

Globalization processes lead to the growth of cross-border flows of people, information, goods, capital, energy and pollutants that affect the formation of a new international order. It is understood as a complex set, where the state is integrated into the developed system of multi-regional and global management. Changing the number of participants of international cooperation and the nature of their relationships leads to difficulties in world politics. Changes in quantitative and qualitative composition of actors of international relations cause fundamental changes in the global political structure that stipulates for the transformation of the Institute of nation states.

Keywords: nation-state, sovereignty, globalization, transformation, system of international relations, international relations, borders, global regulation.

ній і соціально-економічній сферах суспільних взаємодій та якісною трансформацією Вестфальської системи міжнародних відносин. У цій ситуації невизначеність у наукових дослідженнях, присвячених аналізу формування «поствестфальської» системи та нового світового порядку, стимулює потребу створення нової концептуальної бази. Актуальним питанням при розгляді проблем і перспектив глобального регулювання міжнародної системи є вивчення змін параметрів головних її елементів, тобто держав [2, с. 132].

На переконання українських учених В. Троненко та В. Шафранського, нині сформувалися різні погляди щодо впливу глобалізації на місце і роль держави в системі світогосподарських зв'язків. Окремі дослідники вважають, що глобалізація кладе край національній державі як суверенному гравцеві в міжнародному просторі та як інституту монопольної влади в межах власної країни. Інші, навпаки, вважають, що економічна глобалізація не послабляє ролі національної держави ні всередині країни, ні на міжнародній арені. Треті вперто обстоюють міф про

непорушність держави і водночас вважають міфом саму глобалізацію. Очевидно, при розгляді цієї проблеми слід зважати, по-перше, на суттєві, кардинальні зміни в техніко-економічній основі як розвинених, так і багатьох країн розвитку, що «втягують їх у постіндустріальну стадію зростання, і, по-друге, незаперечність глобалізації як об'єктивної реальності (об'єктивно реального чинника впливу)». І перший, і другий чинники справляють величезний вплив як на постіндустріальну модель суспільства, так і на форми й методи державного втручання в становлення такої моделі [3].

Російський дослідник глобалізації О. Неклеса вважає, що трансформація суверенної національної держави пов'язана перш за все з феноменом міжнародних регулюючих органів (МРО), з поняттям «країна-система» і з процесами субсидіарності.

Відбувається перерозподіл владних повноважень із національного на транснаціональний рівень, поява нових суб'єктів влади, таких, як глобальна держава, міжнародні регулювальні органи, неформальні центри впливу з досить високим рівнем

компетенції, транснаціоналізація еліт, зрощення політичних і економічних функцій, формування системи стратегічних взаємодій і основ глобального управління. Яскравим прикладом феномену країни-системи чи держави регіону є США, які явно не вписуються в рамки категорії національної держави. Держави стикаються з феноменом субсидіарності, тобто добровільного чи змушеного делегування тих чи інших державних повноважень «донизу», на локальний рівень. У м'яких формах це виявилось в підвищенні статусу автономії [4, с. 227, 228, 231, 232].

Держави втрачають свою національну ідентичність, оскільки громадянське суспільство перестає бачити в державі головну та незамінну форму громадської організації. Зростає тиск недержавних інститутів, кількість яких постійно збільшується, як і можливості впливати на міжнародно-політичне становище та соціально-економічний розвиток. Такі організації, як G-7, ЄС, МВФ, ОПЕК, МЕРКОСУР та ін., перебирають на себе функції між-

народних суб'єктів, що обмежує самостійність суверенних держав. Економічна глобалізація, яка характеризується вільним переміщенням капіталу та розширенням зони впливу, розмиває національні кордони, і держави змушені задля економічної стабільності та зростання взаємодіяти з міжнародними організаціями і приймати їхні правила гри.

Послаблення ролі та потенціалу держави може призвести в недалекому майбутньому до етнічних конфліктів нової якості та масштабу. Утім на сьогодні виникнення та розгортання масштабних воєн є менш реальним, ніж будьколи за останні два століття. Усе більш очевидним стає факт переходу війни в її партизанську форму, в чому можна переконатися на прикладі Іраку та Афганістану.

Незважаючи на трансформацію інституту держави-нації, рівень контролю держав над життям суспільств та функціонуванням економік ніколи не був міцнішим, ніж на початку ХХІ ст., і можна припустити, що силами державних структур будуть створені набагато

жорсткіші правила, спрямовані на вирішення головних громадських завдань, забезпечення стабільного економічного зростання, попередження передачі руйнівних технологій та озброєння в сумнівні руки, для чого будуть вироблені відповідні стратегії та створені контролюючі органи. Держава повинна регулювати соціально-економічне, політичне та індивідуальне життя своїх громадян, якщо хоче зберегти свій суверенітет і відповідний статус у міжнародному співтоваристві. Людина в державі має громадянство, яке прив'язує її до певної території і без якого вона політично та соціально незахищена. Але це ускладнює її ідентифікацію як громадянина світу і, відповідно, не викликає прагнень робити все для сталого розвитку загальної людської цивілізації [2, с. 144-146].

Доводиться констатувати той факт, що сьогодні «відбувається процес передачі влади на вертикальному та горизонтальному рівнях: у першому випадку владу передають наднаціональним інститутам (найкращий приклад,

Європейський Союз), в іншому – ринковим силам і конкуренції гравців ринку. В економічній галузі частину своїх функцій національна держава координувала наднаціональними органами, змінивши економічні закони та вимоги. Трансформувалися «національні кордони», які відкрилися для вільного руху товарів і послуг. Держава вже не може регулювати господарчі процеси та світовий рух фінансів, а необхідність підвищувати конкурентоспроможність і процес модернізації обумовлює подальший процес відкриття національних економік: компетенція національних органів влади особливо щодо прийняття рішень у зовнішньоекономічній політиці поступово звужується» [5, с. 80].

У системі міжнародних відносин національна держава також поступилася статусом єдиного та головного гравця. Монополія держави в міжнародних відносинах руйнується, хоча ще претендує на цю монополію [6, с. 17-19].

У такому контексті вважаємо за необхідне визначити поняття «нація-держава». Чітке визначення цього терміна, на переконання автора, подає український учений М. Ялі. Згідно з існуючою політологічною традицією, він пропонує під самим поняттям «нація-держава» розуміти «певну суверенну сукупність, де переважає одна нація» [7, с. 86]. Як уточнює британський політолог Д. Гелд, «держави є інституціями, нації – це спільноти з різними класовими інтересами, котрі поділяють спільне почуття ідентичності і колективної політичної

долі на основі справжніх, уявних і створених культурних, мовних та історичних спільностей» [8, с. 73].

Сьогодні навряд чи вдається знайти таку державу, кордони якої співпадали б із кордонами розселення однієї-єдиної нації, якщо під такою розуміти етнічну групу, яка характеризується спільністю мови і культури. Саме тому український учений В. Хонін замість поняття «нація-держава», яке він вважає застарілим, пропонує використовувати термін «соціальний організм», під яким розуміється «індивідуальне людське суспільство, єдність та історично визначена форма якого забезпечується оптимальним для пануючого типу суспільно-економічної формації відносно замкнутим циклом процесу суспільного виробництва та солідаризованою з ним системою політичної організації влади» [9, с. 74]. Специфіка держави як політичного інституту та системи самоврядування в соціальному організмі полягає в тому, що вона повинна володіти певними властивостями, що забезпечили б можливість суспільству функціонувати і розвиватися самостійно, незалежно від інших. Саме такою сукупною властивістю, на думку М. Ялі, і є суверенітет [7].

На сьогодні держави більше не можуть бути єдиними, хто контролює і визначає все, що відбувається в межах їхніх територіальних кордонів. Комплексні глобальні системи, від фінансових до екологічних, поєднують долю окремих локальних спільнот з долею спільнот

у різних регіонах світу. Більше того, глобальні інфраструктури зв'язку і транспорту підтримують нові форми економічної та соціальної організації, які виходять за межі національних кордонів. Владні установи і суб'єкти влади можуть знаходитися буквально пообіч океану.

Отже, за таких обставин поняття національної держави як самокерованої автономної одиниці вже радше належить до категорії нормативних вимог, а не описових тверджень.

Сучасне територіальне суверенне право суперечить транснаціональній організації нинішнього політичного, економічного та соціального життя.

Список використаних джерел:

1. *Мировая политика: теория, методология, прикладной анализ* / Отв. ред. А. А. Кокошин, А. Д. Богатуров. — М.: КомКнига, 2005.
2. *Фесенко М. В. Трансформація сучасної системи міжнародних відносин: концептуальний і прогностичний вимір*. — К.: Центр вільної преси, 2008. — 236 с.

3. *Троненко В., Шафранський В. Концептуальні підходи до проблеми «розмивання» інституту держави під впливом глобалізації [Електронний ресурс]* / В. Троненко, В. Шафранський / *Economists*. — 03.04.2014. — Режим доступу: <http://economists.pro/03-04-2014/blog/29594>
4. *Неклесса О. Реконфігурація сучасного світу // Економіка знань: виклики глобалізації та*

Україна. / За заг. ред. А. П. Гальчинського, С. В. Львовичкіна, В. П. Семиноженка. — К., 2004.

5. *Трима К. А. Глобалізація як фактор трансформації українського громадянського суспільства (на прикладі громадських організацій)* : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.04 / К. А. Трима. — К., 2011. — 232 с.
6. *Held D., McGrew A., Goldblatt D., Perraton J. Global transformations: Politics, Economics and Culture / D. Held, A. McGrew, D. Goldblatt, J. Perraton. — Cambridge: Polity Press. — 1999. — 283 p.*
7. *Ялі М. Х. Формування нового міжнародного порядку в умовах глобалізації* — К., 2007. — 209 с.
8. *Гелд Д., МакГрю Е, Голдблатт Д, Перратон Дж. Глобальні трансформації. Політика, економіка, культура: Пер. з англ. Переднє слово Ю. Павленка. — К.: Фенікс, 2003. — 584 с.*
9. *Хонин В. Н. Теория международных отношений. Общая часть / В. Н. Хонин. — К.: Академ-Пресс, 2005. — 456 с.*

Олена МАТВЄЄВА,
слухачка Дипломатичної академії України при МЗС

АНОТАЦІЯ

Глобалізаційні процеси призводять до зростання транскордонних потоків людей, інформації, товарів, капіталів, енергії, забрудників, що впливає на формування нового міжнародного порядку. Він розуміється як складний комплекс, де держава інтегрована в розвинену систему багаторівневого регіонального та глобального управління. Зміна чисельності учасників міжнародної взаємодії та характеру їхніх зв'язків призводить до ускладнень у світовій політиці. Зміни в кількісному та в якісному складі суб'єктів міжнародних відносин зумовлюють фундаментальні зрушення у світовій політичній структурі, що обумовлює трансформацію інституту національних держав.

Ключові слова: нація-держава, суверенітет, глобалізація, трансформація, система міжнародних відносин, міжнародні відносини, кордони, глобальне регулювання.

АННОТАЦІЯ

Глобализационные процессы приводят к росту трансграничных потоков людей, информации, товаров, капиталов, энергии, загрязнителей, что влияет на формирование нового международного порядка. Он понимается как сложный комплекс, где государство интегрировано в развитую систему многоуровневого регионального и глобального управления. Изменение численности участников международного взаимодействия и характера их связей приводит к осложнениям в мировой политике. Изменения в количественном и качественном составе субъектов международных отношений обуславливают фундаментальные сдвиги в мировой политической структуре, что обуславливает трансформацию института национальных государств.

Ключевые слова: нация-государство, суверенитет, глобализация, трансформация, система международных отношений, международные отношения, границы, глобальное регулирование.

Транснаціональні мас-медіа та формування мусульманської (арабської) ідентичності

УДК 32.019.51(52)

В епоху глобалізації роль і значення мас-медіа у складних і суперечливих політичних процесах постійно зростають. Засоби масової інформації, насамперед телебачення, постають ефективним інструментом формування суспільної думки. За певних умов ЗМІ можуть перетворюватися на знаряддя тотальної пропаганди і маніпуляції, механізм постійного відтворення викривленої інтерпретації очевидних фактів, про що яскраво свідчить практика російських державних каналів щодо висвітлення ситуації в Україні.

Водночас транснаціональне супутникове телебачення може відіграти конструктивну роль у згуртуванні країни навколо загальнозначущих національних проєктів, досягнення стабільності й злагоді в суспільстві. Реально реалізовувати ще амбіційніші плани — досягнення наднаціональної політико-культурної ідентичності, що цілком імовірно, виходячи зі специфіки історико-культурного розвитку арабського регіону.

У більшості арабських країн, які зазвичай характеризуються авторитаризмом і стагнацією політичного розвитку, попри події «Арабської весни» очікування значною мірою пов'язані з розвитком мас-медіа, а не трансформуючим впливом постмодерного західного світу. Постає запитання: чи зможуть медіа артикулювати

думку суспільства і подолати політичну монополію держави. Сьогодні це одна з домінантних тем арабських ЗМІ. Адже поява понад 200 нових арабських супутникових станцій, зростання секторів друкованої продукції, активність молодішої генерації допомагає створенню нової публічної сфери в арабському світі.

Політичні процеси на Близькому Сході досліджували впливові міжнародні експерти, у тому числі українські.

Однак у практичній площині вплив мас-медіа на політичну і релігійну ідентифікацію в регіоні вивчали М. ель-Нававі, А. Іскандер, В. Рамадан, П. Сейб, С. Черрібі та інші. Деякі вчені, зокрема Б. Андерсон, К. Дойч, Ю. Хабермас, уже тривалий час доводять, що мас-медіа в історичному плані відіграють провідну роль у піднесенні націоналізму. Проте поза їхньою увагою залишають-

Summary
The article explores the genesis and development of the media in the Arab world. Particular attention is drawn to the growing influence of the mass media, especially transnational television, to complex political problems of the Middle East region. The interaction between the media and politics in the formation of supranational political identity (Muslim and Arab) is considered. The activities of major transnational channels (Al-Jazeera and Al-Arabiya) are analyzed and marked with their main characteristics.
Keywords: media, satellite television, politics, identity, Islam, the Arab world.

ся можливості нових ЗМІ, насамперед транснаціональних супутникових телеканалів.

Ми поставили собі за мету розглянути посилення впливу транснаціональних супутникових каналів Близького Сходу на формування мусульманської та панарабської ідентичності, політичних цінностей і культури мешканців регіону.

Відносно незалежна журналістика в арабському світі зародилася в 60-70-х рр. XIX ст. в Єгипті. Експерти особливо відмічають появу у 1867 р. газети Al-Ahram, яка донині залишається популярною. Єгипет став притулком для незадоволених цензурою журналістів

інших арабських країн, насамперед Сирії та Лівану. Основний тренд розвитку преси полягав у якісному переході від простого висвітлення подій із загальноприйнятої точки зору до більш глибокого аналізу та виявлення серйозних суспільних проблем.

Проте до 1908 р., коли під тиском молодотурків було скасовано певні юридичні обмеження, незалежна журналістика розвивалася нелегально і піддавалася репресіям з боку влади Османської імперії. Зі зняттям цих обмежень в арабських країнах (особливо Сирії, Єгипті та Іраку) розпочалося бурхливе зростання націоналістичної преси, яка закликала до формування національної арабської самосвідомості в умовах турецького панування.

Розпад Османської імперії після закінчення Першої світової війни і включення арабських країн у мандатну систему надали нового поштовху розвитку арабської преси, що знайшло відображення в появі незалежних друкованих органів політичних партій і тих, що фінансувалися європейськими владними структурами. Особливо характерно це було

для держав, що потрапили у сферу впливу Франції (Марокко, Алжир, Туніс, Сирія і Ліван).

Основними темами між-воєнного періоду в арабській пресі були ідеологічні та політичні конфлікти між партіями, конфронтація з владою або її підтримка, боротьба проти іноземної присутності і перспективи нового неформованого суспільства, що відображало складність і багатогранність змін в арабських країнах.

Після закінчення Другої світової війни преса залишалася важливим знаряддям у боротьбі за здобуття незалежності і встановлення націоналістичних режимів, проте останні, що ствердилися, також наклали обмеження на розвиток друкованих ЗМІ. Єдиний виняток із правила – Ліван, в якому завдяки особливостям соціально-економічної політики влади аж до початку 1970-х років, громадянської війни, журналісти насолоджувалися безпрецедентною для регіону свободою слова.

Хоча в 1990-і роки центр тяжіння перемістився на супутникові телеканали та Інтернет, друковані ЗМІ як і раніше мають широкую аудиторію і продовжують справляти значний вплив на регіональний політичний процес.

Слід зазначити, що основною перешкодою для розвитку друкованих ЗМІ, крім законодавчих обмежень, є низький рівень грамотності населення регіону. Наприклад, у Ємені та Марокко він ледь перевищує 50%, у Судані – близько 60%, у Єгипті – трохи більше 70% [1, с. 40].

Стосовно радіо тимчасове відставання від передо-

вих країн стало менш очевидним. Перша радіостанція на Близькому Сході з'явилася в Єгипті у 1920 р., що лише на півтора десятиріччя пізніше передових світових аналогів. Однак привертає увагу величезний розкид за часом початку радіомовлення в різних країнах регіону. Так, у Йорданії це сталося тільки 1959 року.

При цьому в роботі радіо відзначалася одна спільна для країн регіону функція – державної пропаганди. Як правило, радіостанції контролювалися або безпосередньо Міністерством інформації (у Сирії та Саудівської Аравії), або іншими об'єднаннями подібного плану (Єгипетський радіомовний і телевізійний союз, Палестинська телевізійна корпорація тощо).

Телевізійні канали з'явилися в більшості країн регіону в 1960-і роки XX ст., за винятком Сирії (з 1970 р.) і Палестинської автономії (з 1994 р.) і, зазвичай, контролювалися тими ж державними органами, що й радіостанції. Єдиний виняток – Ліван, у якому перші телевізійні канали (Ліванська телевізійна компанія і Ліванська телекомпанія Лівану та Близького Сходу) належали приватним особам, однак підтримувалися державою.

У 1990-і роки з появою в арабському світі супутникового телебачення популярність державних каналів стала знижуватися, оскільки приватні та недержавні канали пропонували більш жваві й актуальні програми, націлені на панарабську аудиторію, і більш професійний підхід до висвітлення новин і поточних подій. У рамках

цієї конкуренції деякі арабські держави створили власні супутникові проекти (наприклад, єгипетський Nilesat 101) або відкрили вільні медіазони (скажімо, в Йорданії та Саудівській Аравії).

Особливо слід зазначити діяльність «Аль-Джазіри», медіахолдингу, що з'явився в 1996 р., і безпрецедентний стрибок його популярності на початку XX століття. Окремо слід наголосити на його принципово нових підходах до висвітлення подій, форми їхньої подачі. «Аль-Арабія» – другий за популярністю арабський супутниковий канал, відкритий у 2003 р. в Дубаї за допомогою фінансування Саудівської Аравії. Він широко відомий своїми оперативними новинними повідомленнями і періодичною трансляцією відеозаяв представників екстремістських бойових угруповань.

Поява супутникового телебачення, доступного мешканцям арабського Близького Сходу, відкрила нову еру для регіональних мас-медіа. Найголовніша відмінність полягає в тому, що якщо період до відкриття супутникових каналів та Інтернету харак-

теризувався відкритим державним контролем і цензурою, то нові технології очистили простір для арабських дебатів про найгостріші суспільні проблеми.

У більшості арабських держав, які в основному характеризуються авторитаризмом і стагнацією політичного розвитку, очікування пов'язані, насамперед, із медіа, а не з трансформуючим впливом постмодерного західного світу. Однією з домінантних тем публічного близькосхідного простору є питання: чи зможуть медіа артикулювати думку суспільства і подолати політичну монополію держави.

Поява тільки в першій декаді XXI ст. понад 200 нових арабських супутникових станцій, зростання секторів друкованої продукції, активність молодого покоління тощо допомагає створенню нової публічної сфери в арабському світі. Не тільки панарабська корпорація «Аль-Джазіра», з її випусками «гарячих новин», а й єгипетські мильні телесеріали змушують піднімати гострі питання насильства в сім'ї, обмеження прав жінок і т.д. [2, с. 322].

Деякі експерти припускають, що арабські ЗМІ виступають в авангарді демократичної «революції», а їхня ікона – «Аль-Джазіра» – стала знаряддям, спрямованим проти авторитарних урядів. Арабські медіа, здається, замінили собою політичні партії, висловлюючи думки людей щодо політики, модернізації, та навіть впливають на поведінку арабських режимів.

Не менш специфічною темою є вплив мас-медіа на формування ідентичності в арабському світі. Це питання особливо актуалізувалося на Близькому Сході у зв'язку з розвитком транснаціональних супутникових каналів. Деякі дослідники стверджують, що саме телебачення серед інших мас-медіа має найпотужніший вплив на формування ідентичності. Саме електронні медіа створюють відчуття присутності на місці подій, розвивають нові форми доступу та асоціацій, які безвідносні до фізичної локації глядача [3, с. 144].

Загальновідомо, що первинними суб'єктами соціалізації людини є сім'я і школа. Остання, як правило, перебуває під жорстким контролем держави і орієнтована на виховання патріотичних почуттів до країни. Медіа виконують роль інструменту вторинної соціалізації. При цьому національні медіа зосереджуються на національній ідентичності, тоді як транснаціональні просувають транснаціональні форми ідентифікації (араби, мусульмани). Тобто глобалізація медіа та динамічний розвиток транснаціонального телебачення дає змогу долати

національні кордони і формувати політичні ідентичності, що не є державно орієнтованими [4, с. 350].

Виокремлюються дві ключові характеристики транснаціональних мас-медіа на Близькому Сході. По-перше, вони позбавлені зв'язків із формальними політичними структурами або інститутами, не обмеженими національними кордонами. По-друге, відкрито новий регіональний дискурс, зосереджений на питаннях зовнішньої політики і міжнародних відносин і, ми це особливо підкреслимо, ролі в цих сферах національних і релігійних ідентичностей.

Є ще низка характерних рис транснаціональних медіа. Зокрема, «Аль-Джазіра» воліє спиратися на високий рівень сенсаційності (прямі репортажі з Афганістану, Іраку тощо) і використовує технічно привабливі формати передач порівняно з традиційними арабськими. Крім цього, телекомпанія постійно у своїх новинах і коментарях фокусується на політичних реформах в арабському світі і піднімає питання політики держав регіону. Новинні блоки часто дистанціюються від західного розуміння об'єктивності та подаються з арабською та мусульманською перспективою, що кидає виклик таким міжнародним новинним каналам, як CNN International або BBC.

Деякі вчені та політики переконані, що транснаціональна (мусульманська та/або арабська) ідентичність є одним із наслідків структурних змін арабської публічної сфери, особливо після початку США війни з тероризмом (2001 р.) і вторгнення в

Ірак (2003 р).

Історично на Близькому Сході склалося три конкуруючі соціальні ідентичності: арабізм, ісламізм і державність. Із 2004 до 2008 р. проводилося широке крос-національне дослідження в 6 арабських країнах (Саудівська Аравія, Єгипет, Марокко, Йорданія, Ліван та ОАЕ). Його результати такі: 39% респондентів виходять із національної ідентичності, 36% – з мусульманської, 29% – арабської [5].

Деякі експерти пов'язують цю тенденцію з активною діяльністю «Аль-Джазіри», яка поширює панмусульманську і панарабську політичну взаємодію завдяки онлайн-висвітленню подій в Афганістані та Іраку, що навіть отримало назву «ефект Аль-Джазіри».

Отже, аналізуючи ситуацію на Близькому Сході, можемо дійти висновку, що територія та політичні інститути вже не так однозначно та лінійно пов'язують політичний простір, як мова і віра. До того ж соціологічні дослідження вказують на те, що в повсякденне життя все

сильніше проникають гегемоністські арабські та мусульманські символи.

Список використаних джерел:

1. *Arab Media Outlook (2009 – 2013)*. – Dubai Press Club, 2013. – 199 pp.
2. Hafez K. *The Role of Media in the Arab World's Transformation Process. In Mass Media, Politics, and Society in the Middle East*. Kai Hafez. (Ed.) – The Hampton Press Communication Series: Political Communication, 2008. – P. 321 – 339.
3. Meyrowitz J. *No sense of place*. / J. Meyrowitz – New York: Oxford University Press, 1985. – 432 pp.
4. Nibset E.S., Myers T.A. *Challenging the State: Transnational TV and Political Identity in the Middle East* / Eric C. Nibset and Teresa A. Myers // *Political Communication*. – 2010. – Vol. 27. – P. 347–366.
5. Telhami S. *University of Maryland/Zogby International 2008 annual Arab public opinion*. / S. Telhami – [Електронний ресурс] – Режим доступу – <http://sadat.umd.edu/surveys/index.htm>

Хайтам РАХІМ,
аспірант кафедри
соціально-гуманітарних
дисциплін та іноземних мов
Європейського
університету, м. Київ

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено питання генезису й розвитку засобів масової інформації в арабському світі. Особливу увагу звернено на зростання впливу мас-медіа, передусім транснаціонального телебачення, на складні політичні проблеми близькосхідного регіону. Розглянуто взаємодію мас-медіа та політики у формуванні наднаціональної політичної ідентичності (мусульманської та арабської). Проаналізовано діяльність основних транснаціональних телеканалів («Аль-Джазіра» і «Аль-Арабія»), відзначено їхні головні характеристики.

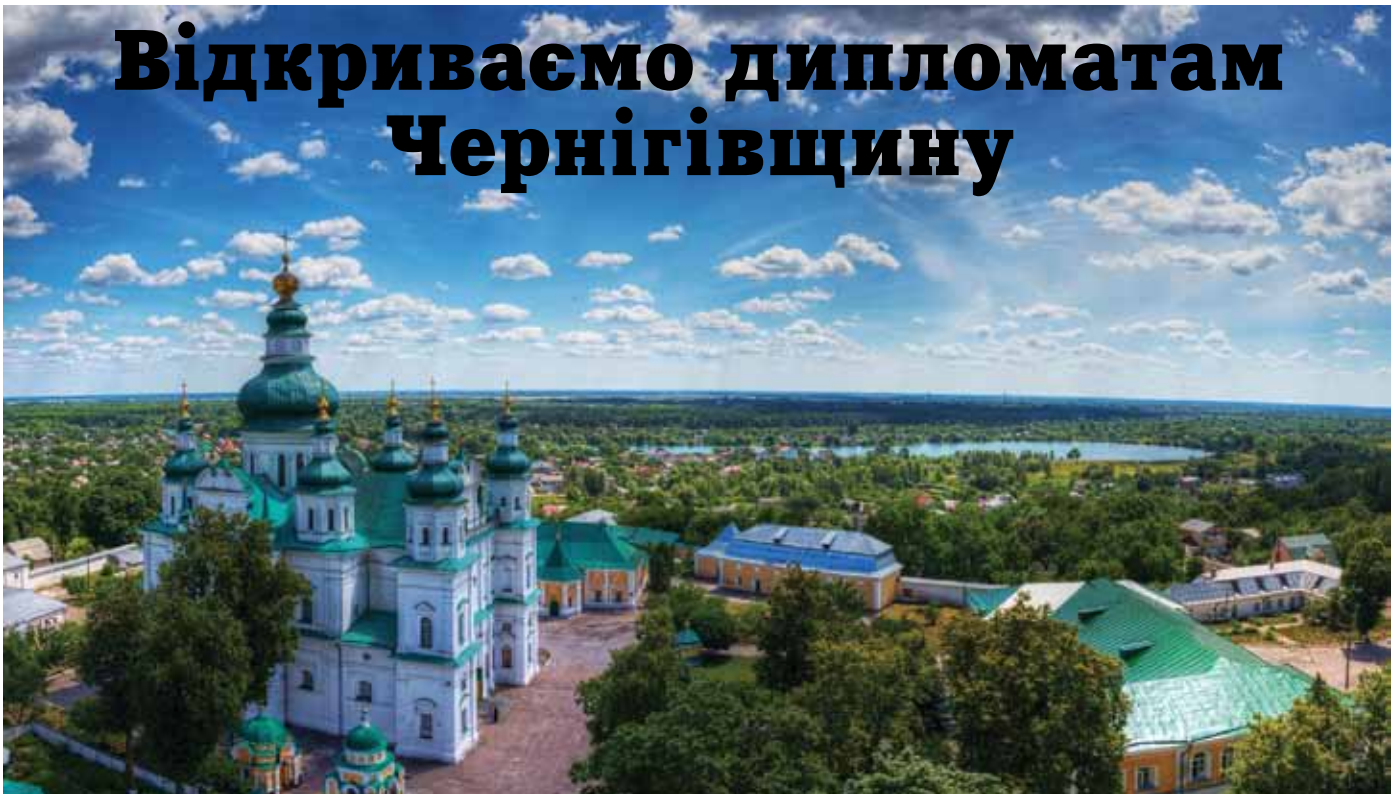
Ключові слова: мас-медіа, супутникове телебачення, політика, ідентичність, мусульманство, арабський світ.

АННОТАЦИЯ

В статье исследуется вопрос генезиса и развития средств массовой информации в арабском мире. Особое внимание обращается на рост влияния масс-медиа, прежде всего транснационального телевидения, на сложные политические проблемы ближневосточного региона. Рассмотрены взаимодействие масс-медиа и политики в формировании наднациональной политической идентичности (мусульманской и арабской). Проанализирована деятельность основных транснациональных телеканалов («Аль-Джазира» и «Аль-Арабия»), отмечены их главные характеристики.

Ключевые слова: масс-медиа, спутниковое телевидение, политика, идентичность, мусульманство, арабский мир.

Відкриваємо дипломатам Чернігівщину

Зліва направо: Тимчасовий повірений у справах Сирії Мохаммад Сабах Аль Хадж Бакрі, консул Посольства Франції Марі Елен Телуні на території Дитинця

23 травня 2015 року співробітники дирекції «Дипсервіс» Генеральної дирекції з обслуговування іноземних представництв провели автобусну екскурсію до Козельця та Чернігова. У поїздки взяли участь Надзвичайні і Повноважні Посли Єгипту та Алжиру, Тимчасовий Повірений у справах Посольства Сирії, консул Франції з

родиною, а також співробітники посольств ФРН, Італії, Швейцарії та Угорщини.

У невеличкому містечку Козелець дипломати помилувалися неперевершеним собором Різдва Богородиці й оглянули експозицію музею історії ткацтва.

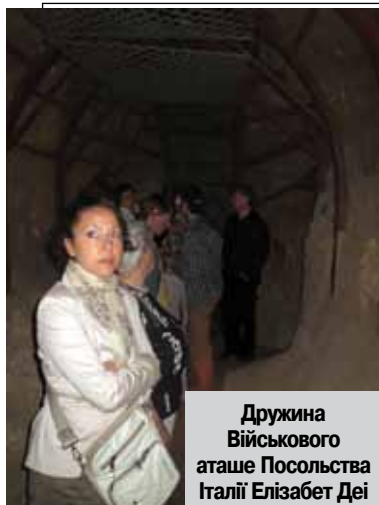
У старовинному Чернігові гості здійснили оглядову екскурсію Дитин-

Зліва: Посол Арабської Республіки Єгипет Усама Тауфік Юсеф Бадр

Посол Арабської Республіки Єгипет Усама Тауфік Юсеф Бадр, Посол Алжирської Народної Демократичної Республіки Хосін Буссуара зі співробітниками посольства Єгипту та Франції у соборі Різдва Богородиці у м. Козелець

Дружина
Військового
аташе Посольства
Італії Елізабет Деї

цем, відвідали Спаський і Борисоглібський собори, виставку ікон, а також пройшлися лабіринтами Антонієвих печер.

Проведена екскурсія збагатила працівників іноземних посольств новими враженнями від історичних місць та архітектури України, дала можливість помилуватися квітучою місцевою природою.

Інформація ГДІП

Тимчасовий повірений у
справах Сирії Мохаммад
Сабах Аль Хадж Бакрі в
Антонієвих печерах

Фотофакт

Колектив ГДІП на святкуванні Дня вишиванки

Маєток «Ставки» Дуніних-Вонсовичів – час збирати каміння

*«Время жить и время
умирать,
камни разбрасывать и
камни собирать,
время любить и время
забывать.*

*Время горевать, время
пировать, время воевать...»*

Чомусь ці рядки, присвячені Ієрусалиму, нашого сучасника, який сьогодні мешкає в цьому вічному місті і може розповісти про нього все, пригадалися мені на теренах українського Полісся, коли святковим травневим днем блукав навколо старого палацу давнім парком, про існування якого нині нагадують хіба що тіні кремезних дерев і притаманна таким місцям загадкова аура. Мимоволі виникає бажання копнути глибше, «зібрати каміння», щоб відкрити, здавалося б, втрачений назавжди цілий культурний шар!

Саме для цього професійній творчій команді однодумців, – краєзнавців, архітекторів, істориків, художників, скульпторів, – яких згуртував відомий колекціонер і меценат Олексій

Шереметьєв, довелося останнім часом перегорнути стоси архівних документів. І, як нагорода за пошук, з'явилися на світ божий сторінки цілої родинної хроніки, здавалося б, втраченої назавжди – про тих, хто тут жив, кохав, мріяв про подвиги та звичайне людське щастя... Усупереч вбивчому гаслу: «Мир хатам, війна палацам», яке поставило хрест на подібних історіях...

Ті, хто прийшов із кресленнями, мистецькими проектами, ідеями до села Леніно (колишні Ставки)

Радомишльського району Житомирської області, мають на меті відродити тут старовинний мистецький маєток Дуніних-Вонсовичів. У перспективі територія цього занедбаного клаптика землі обіцяє стати зразковим музейно-парковим комплексом!

...Вивчаючи родовід цього місця, дослідники на підставі актового запису з фонду Житомирського земського суду встановили, що в 1783 р. польський граф Адам Дунін-Вонсович придбав у свого троюрідного дядька Габрієля Проскури Ставчанський «ключ». Водночас було зроблено припущення, що тоді на фундаменті нинішнього палацу могла стояти дерев'яна споруда, як і місцевий Воскресенський храм 1740 р. «на місці старовинної церкви». Власне, палац до наших днів дійшов у вигляді «простой двоповерхової будівлі з місцевої цегли, з невеличкою бальною залогою в центрі другого поверху, короткою вхідною алеєю та теренкуром за периметром парку...» – типовим для стилю волинських маєтків 1780-х років.

Однак усе це поки що можна лише уявити, адже нині привели до тями лише сам кістяк – стіни, сходи, стелю... Необхідні подальші дослідження та реставрація, щоб зробити справді так, як у XVIII столітті.

– 300 років тому, коли цей палац був дерев'яним, тут розмовляли дещо іншою, старовинною мовою, – вважає етнограф, документаліст та історик Олексій Зотіков. – Традиції Радомишльського краю велися від часів Литовського князівства, а ще далі – з часів Київської Русі, коли Радомишль був древлянською фортецею. На жаль, рукописи горять. І після численних нашеств – не все залишалося нам. Багато що відбилось в легендах. Але ми ще повинні знайти ці документи, які з'єднують епохи аж до сьогодні.

...Тоді у Ставках у пана Адама та його дружини Марії Немирович народилися сини – спочатку Станіслав, а згодом Юзеф. Життя поволі пливло... Але в 1790 р. Адам Вонсович стає вдівцем. Через деякий час від другого шлюбу з Анною-

Маріанною Немирич у нього з'являється донька Кордуля Вонсович. За деякими свідченнями відомо, що граф Адам був людиною вибухової натури, навіть брав участь у повстанні Тадеуша Костюшка. Пішов у нього і старший син Станіслав, який урешті потрапив на військову службу. Згодом польський граф знову опинився у Ставках і тихо доживав віку. А про Станіслава – після того, як повернемося у травень 2015-го...

...Зовсім не випадково, що на урочистості з приводу відкриття маєтку «Ставки» до мешканців селища у якості почесних гостей завітали Генеральний консул Республіки Польща в Києві, керівник консульського відділу Посольства Польщі в Україні Рафал Вольський і заступник військового, морського, повітряного Аташе з питань оборони при Посольстві Республіки Польща в Україні підполковник Томаш Тшчінський. Разом з керівництвом Радомишльської районної ради та державної адміністрації, Ленінсько-Ставецької сільської ради та працівниками «Музею родини Шереметьєвих», який власне й став ініціатором зустрічі, вони взяли

участь в урочистому мітингу та віддали належне вишколу членів військово-історичних клубів України й Білорусі, які продемонстрували присутнім своє мистецтво одностроїв, екіпірування та спорядження воїнів наполеонівської епохи.

Разом з усіма охочими польські гості відвідали історичний бівуак, розгорнений на території мистецького маєтку «Ставки». Тут з'явилося ціле наметове містечко, де на вогнищі варили каші, лагодили амуніцію та, вжившись в образи своїх персонажів, залюбки відповідали на всі запитання відвідувачів.

Поляки надовго затрималися в таборі. На гостей очікували невеличкі сюрпризи, скажімо, пан Рафал Вольський був приємно вражений, що в особі бравого вояка в ківері 13-го легкого полку французької армії 1812 р. тисне руку заслуженому діячеві науки і техніки, лауреату Державної премії в галузі науки і техніки, кандидату історичних наук, автору тритомника «Нагороди України» періоду Київської Русі, визвольних змагань 1919 р. та сучасності Вікторові Бузалу. Виявилось, цей

тритомник стоїть у пана консула вдома на книжковій полиці. А супроводжував почесних гостей у формі французького капітана і люб'язно все пояснював – заслужений художник України Олексій Руденко, автор першої української нагороди – ордена Богдана Хмельницького (встановлений 3 травня 1995 р.), ордена Княгині Ольги та низки інших нагород. Тож спілкуванню поляків з українськими та білоруськими реконструкторами не було кінця-краю.

– Тут таке коріння, яке переходить з історії України на історію Польщі та Франції, – поділився своїми думками Віктор Бузало. – Здавалося б, звичайні-

сіньке село Леніно. Але виявляється, що це один з осередків такої глибинної історії, яку ми знаємо, на жаль, дуже поверхово. Це – історичний кладень. І вкотре переконуєшся – нам є чим пишатися. Треба лише все це реанімувати, дослідити і створити таку структуру, щоб розповідати про це людям. Нехай Європа може тішитися своїми замками. А цією землею пройшла така війна, яка каменя на камені не лишила. Крім того ще й радянська влада постаралася вихолостити нашу пам'ять, наше глибинне коріння. Тому Олексій Шереметьєв робить неоціненну справу. Знаєте, бувають такі меценати, які лише збирають, так би мовити, у кубишку. А тут вкладаються гроші не лише у збирання і не лише в описування цього всього, а й у наукові дослідження, дається цьому ґрунтовна фахова оцінка, піднімаючи справу на дуже високий рівень! Це – нормальний європейський підхід. В усякому разі, у нас таких ентузіастів, які спираються на міцну наукову основу, я не можу ще пригадати. І чим Україна справді може пишатися, то це тим, що робить Шереметьєв і його однодумці.

